

T.C

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1672-1673 YILLARI ARASINDA KONYA'DA SOSYAL HAYAT

(16 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)

Hazırlayan

Bahar KOCABAŞ

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç.Dr. Alpaslan DEMİR

Tokat-2017

ETİK SÖZLEŞME

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Alpaslan DEMİR danışmanlığında hazırlamış olduğum " 1672-1673 Yılları Arasında Konya'da Sosyal Yaşam (16 Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre)" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

22/07/2017

Bahar KOCABAŞ

İmza

1672-1673 Yılları Arası Konya'da Sosyal Hayat (16 Numaralı Konya Şer'iyye Sicillerine Göre)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 28 / 07 / 2017

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Üye : Doç.Dr. Ahmet YÜKSEL

Üye : Doç.Dr. Alpaslan DEMİR (Danışman)

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...../...../..... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü:Prof.Dr.Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü

Mühür
İmza

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Türk tarihi kronolojisinde Osmanlı tarihi önemli bir yer tutar ve muhteva açısından da Türk tarihine kattıkları büyüktür. Osmanlı tarihinin bize nasıl bir miras bıraktığını arşiv belgeleri yoluyla görebilir inceleyebiliriz. Osmanlı toplumuna dair en geniş bilgileri bulabileceğimiz kaynaklardan biri ise Şer'iyye sicilleridir. Biz de bu çalışmamızda Konya'daki sosyal hayatı 16 Numaralı Konya Şer'iyye Sicillerindeki toplumsal olaylarla ilgili davaları seçerek ve daha önce yapılan çalışmalardan faydalanarak değerlendirmeye çalıştık. Bu yolda, danışmanlığın ötesinde manevi desteğiyle yanımızda olan, eğitim dönemimizin her safhasında üzerimizdeki emekleriyle bu yolun yolcusu olmaya bizi hazırlayan; hocam, danışmanım Doç. Dr. Alpaslan Demir ve saygıdeğer eşi Dilber Demir'e; Birbirimize yarenlik ederek, destek olarak, birimiz için hepimiz mücadele ederek bu günlere geldiğimiz arkadaşlarım; Semanur Kahraman Pekşen'e, Çağrı Onar'a, A. İlhan Aybek'e; Bilgilerini ve tecrübelerini her daim benimle paylaşan tez yazma sürecinde yardımlarını esirgemeyen; Fatmanur Çetin, Merve Kocabaş, Ebru Aş, Janseri Duran, Nihal Pişgen, Nurcan Yüksel ve Yelkan Mustafa Öz'e; İlk adımdan bu güne kadar hala elimi bırakmayan, arkamda duran, destek veren, yardımcı olan sevgili aileme desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Bahar KOCABAŞ

ÖZET

Arşiv belgeleri arasında ihtiva ettiği konuların çeşitliliği açısından önemli bir kaynak olan Şer'iyye sicilleri Osmanlı tarihi alanında araştırma yapacaklar için tercih edilebilir bir rehber değerindedir. Çalışmamız, 16 Numaralı Konya Şer'iyye sicilindeki Konya'nın toplumsal yapısına sosyal hayatına dair verilere ulaşabilmemize imkân tanıyan davalar seçilip, transkripsiyonun ardından yapılan değerlendirmelerle ortaya çıkmıştır. Aile yapısına dair bilgilere ulaşmamıza imkân tanıyacak yoğunlukta bulunan boşanma davalarının beraberinde, toplum yapısına ulaşabileceğimiz; darp, katl, hırsızlık ve gayri ahlaki olayların dava kayıtları da mevcuttur. Bu davalar takip edilerek; Osmanlı Devleti'nin şer'i ve örfi hukuku nasıl uyguladığı, toplumun nasıl idare edildiği bilgilerine ulaşılabilir. Bunun yanında genel olarak Osmanlı toplum yapısına dair sonuçlar elde edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyye, Osmanlı, Konya, Aile, Toplum.

ABSTRACT

Sheriye records, which is an important source due to diversity of subjects it contains amongst the archive documents are worthy sources for anyone who is engaged in the research field of Ottoman history. Our study emerged with the evaluations after transcribing the cases from the 16th court register of Konya that is enabling us to reach to information about the social life and structure of Konya. Along the suits for divorce which are numerous enough for enabling us to reach datas about the family structure, there are also records of assault, homicide, theft and discreditable act cases. By studying these cases conclusions about the Ottoman practise of religious and canonical law and administration of society can be achieved. Even more general deductions about The Ottoman society can be obtained.

Key Words: Sheriye, Ottoman, Konya, Family, Society.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
1.1. İSLAM'IN İLK DÖNEMLERİNDE VE OSMANLI DEVLETİNDE KADILIK MAKAMI.....	7
1.2. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	15
2.1. AİLE KURUMU BAKIMINDAN KONYA'DA SOSYAL HAYAT	15
2.1.1. Genel Hatlarıyla XVII. Yüzyıl.....	15
2.1.2. Konya.....	18
3.1. KONYA'DA AİLE	21
3.1.2. Ailenin Oluşumu: Nişanlılık Evresi	22
3.3. Ailenin Oluşumu: Nikâh Evresi	26
3.4. Boşanma İşlemleri.....	32
3.4.1. Talak.....	33
3.4.2. Muhalaa.....	37
3.4.3. Tefrik.....	47
3.5. İddet ve Nafaka	47
3.6. Değerlendirme.....	49
İKİNCİ BÖLÜM	50
TOPLUMSAL OLAYLAR BAKIMINDAN KONYA'DAKİ SOSYAL HAYAT	50
4.1. Genel Hatlarıyla İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları.....	50
4.2. Darp, Yaralama, Katl ve Keşif Davaları	52
4.3. Küfür ve Hakaret Davaları	64
4.4. Hırsızlık Davaları.....	70
4.5. Zina, Fiil-i Şeni ve Diğer Gayri Ahlaki Davalar	77
4.6. Değerlendirme.....	86
SONUÇ	89
KAYNAKLAR	91
ÖZGEÇMİŞ	101

TABLolar LİSTESİ

Tablo No

Sayfa No

16 NUMARALI KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE DAVA KONULARININ DAĞILIM TABLOSU (TABLO 1) -----	3
TALAK KAYITLARININ DAĞILIMI (TABLO 2.1) -----	36
MUHALAA SIRASINDA HAKLARINDAN YARARLANANLAR VE VAZGEÇENLERİN SAYISI (TABLO 2.2) -----	38
MEHİR MİKTARI TABLOSU (MEHİRLERİN PARA BİRİMİ AKÇEDİR.)(TABLO 2.3)-----	40
MUHALAA DAVALARI VE İHTİVA ETTİĞİ DAVA AYRINTILARI (TABLO 2.4) -----	43
BAZ ALINAN ÇALIŞMALARDAKİ VAK'A SAYILARI (TABLO 3.1) -----	87

KISALTMALAR LİSTESİ

KŞS	Konya Şer'iyeye Sicilleri.
C.	Cilt
S.	Sayı
s.	Sayfa
a.g.e	Adı Geçen Eser
AÜEHFD	Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İSTEM	İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Bkz	Bakınız

GİRİŞ

Kâinatın yaratılışı bir düzen üzerinedir ve kâinat da bir düzen içindedir. Tüm yaratılmışlar arasında bir ilahi nizam ihtisas edilmiş, bu intizamla yaşam devam etmiştir. Buna istinaden insan da yaşamını düzenleyecek kurallara ihtiyaç duyar ve bu ihtiyaç hukuku, kanunları ortaya çıkarır. İlk insan topluluklarından bugüne basit ya da kapsamlı kurallar uygulana gelmiştir. Osmanlı Devleti, kuruluşuyla birlikte Türk-İslam devletlerinden birçok uygulamayı, kültürel yapının yanında o zamana kadar yürürlükte olan ve büyük ölçüde birlik arz eden bir hukuki yapıyı da kendi sistemlerine dâhil etmişlerdir. Çalışmanın ana kaynağı olan ve Osmanlı hukukunun bir parçası olarak karşımıza çıkan mahkeme defterleri; *Kadı sicilleri, kadı divanı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer'iyye ve yaygın kullanımı ile şer'iyye sicilleri* isimleriyle anılmıştır. Defterler, kadı yahut nâibi tarafından tutulan çeşitli türden belgeleri içermektedir. Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada her statüden insan arasındaki hukukî ilişkilere dair kayıtları içeren bu defterler Osmanlı hayatına dair; aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi pek çok alanın tarihiyle ilgili bilgiler vermesi açısından önemli bir kaynak olmuştur.¹

*“Şer'iyye sicillerinin yazıları çok zaman ta'lik kırması denilen yazı şeklidir, kâğıt çok sağlam, parlak ve mürekkepleri de bugün bile parlaklığını muhafaza edecek kadar sabittir. Çoğunlukla defterlerin üzerlerinde kadıların isimleri mevcuttur.”*² Bir kadı; göreve başlar başlamaz, bu şer'iyye defterlerinin ilk sayfasına; kendine dair bilgileri, göreve başlama tarihini not eder ve görevini devrederken bu defterleri de devreder. Kendisi şayet teslim etmezse bir sonraki kadı göreve başlamadan evvel bu defterleri

¹ Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.2-8.

² Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, S.14, 2009, s.22.

ister. Defteri kendi parası ile almış olsa dahi hiçbir sebep teslim mecburiyetini ortadan kaldıramaz.³

Anneles ekolünün tarih üzerine etkisiyle alakalı olarak sosyo-ekonomik konularda yapılan çalışmaların artması⁴, tarih yazıcılığında takip edilen yeni bir akım olarak; Osmanlı Devleti’ni ve Türk-İslam tarihinin diğer evrelerini bir de bu pencereden değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca verilecek cevaba ufak bir destekte bulunabilmek için bu çalışmada Osmanlı Devleti’nden bir kesit alarak, 1672-1673 yıllarında belirlemiş olduğumuz bölge olan Konya’da yaşanan sosyal olaylar üzerinden incelemeler yapılması amaçlanmıştır. Buna istinaden 16 Numaralı Konya Şer’iyye sicilini kullanarak; defter içerisinde bize sosyal alanı tetkik etme fırsatı veren davaları bir araya toplayıp, yapılan kısa özetlerle çalışmanın ana kaynağını oluşturacak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu davaları basitçe iki kısma ayırmak gerekirse birinci kısım, aile yapısı ile ilgili davalar olup nişan, evlenme, boşanma gibi konuları içerirken; ikinci kısım, sosyal düzeni bozan darp, hırsızlık, tecavüz, cinayet, küfür gibi suçlarla ilgili dava kayıtlarından oluşmaktadır. Böylelikle referans kaynak olan arşiv belgeleri kullanılarak ve daha önce benzerleri yapılmış çalışmaların da desteği ile meydana gelen çalışma; toplumun en küçük yapısı olan aileden toplumu oluşturan diğer insan ilişkilerine kadar Osmanlı toplum yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Şer’iyye sicillerinin en düzenli ve kapsamlı defterlerine sahip bölgelerden biri olması açısından Konya, söz konusu araştırmanın bu bölge üzerine yapılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Konya jeopolitik açıdan önemli bir mevkide bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin kuzey-güney, doğu-batı hattındaki önemli yolları üzerinde bulunması, XVII. yüzyılda 20000 nüfusa sahip bir şehir olması gibi özellikleri sebebi ile bize geniş gözlem ve inceleme alanı sunabileceği ihtimali, ilgiyi üzerine çekmiştir. Seçtiğimiz deftere denk gelen dönem: XVII. yüzyıl ortalarında, Osmanlı Klasik Dönemi’nin sonu ve yeni bir dönemin başında olması nedeniyle 16 Numaralı defterin temsil ettiği yıl aralığı çalışmanın içeriği açısından önem arz etmektedir. Bu istikamette; risalelerde dönülmesi için çabalar sarf edildiğine şahid olunan, “Kanun-ı Kadim”in hüküm sürdüğü

³ Akgündüz, agm, s.22.

⁴ Ergin Ayan, “Türk Tarih Yazımının Evriminde Anneles Kuramının Yorumu”, Tarih Okulu, S.11, Eylül-Aralık 2011, s.75-101.

Klasik Dönem'in, kanunların ve yaşayışın nizami olduğu, örf ve kanunun neredeyse mükemmel işlediği bir dönemin⁵ yaşayanları olan Osmanlı tebaasını ya da tüm klasik sistemlerin bozulup kaldırıldığı yahut değiştirildiği, devletin küçülmeye başladığı, defterlerin tutulmasında dahi düzensizliklerin yaşandığı dönemlerin yaşayanlarının gözlemlenmesi amaçlanmamış asıl mercek altına tutulmak istenen "Büyük Kaçgunluk" diye tanımlanan bir süreçten⁶ çıkan Osmanlı tebaası ve bozulan düzenin Osmanlı toplumunda iz bırakıp bırakmadığı; toplumun, aile kurumuna komşuluk müessesine ve birlikte yaşamının bir sonucu olarak hak hukuk meselelerine verdiği önem olmuştur. Söz konusu toplumun bu süreçten ne derece etkilendiği önceki ve sonraki çalışmalarla da ara ara kıyaslayarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmanın kaynağı olan 16. numaralı Konya Şer'iyye sicilinin önemli olabileceği düşünülerek araştırmalar bu yönde başlatılmıştır

Toplamda 201 sayfa olan 16 numaralı defterin içerdiği davalar tabloda gruplanmıştır. (bkz. Tablo 1) Defterin her sayfasında ortalama 8-10 adet dava kaydedilmiş şekilde toplam 915 adet dava kaydı mevcuttur. Davalar kronolojik sırayla kayıt edilmemiş, bazen bir ay gibi bir periyotta düzenli tutulsa da bu düzen uzun sürmemiştir.

16 Numaralı Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Dava Konularının Dağılım Tablosu (Tablo 1)

KONULAR	KAYIT NUMARALARI	KAYIT SAYISI
Evlilik, Boşanma, Nişan, Evliliğe Rıza Göstermeme gibi Muhtelif Davalar	4/2 4/5 8/1 8/2 8/3 9/1 9/5 14/3 25/1 25/4 27/1 27/5 29/3 32/4 33/1 34/3 34/4 34/5 36/2 36/5 37/1 38/4 39/3 45/4 53/3 54/2 66/4 71/5 73/3 78/1 79/2 80/4 95/2 99/4 99/5 101/1 101/3 101/4 102/1 104/1 106/4 108/1 108/2 111/1 111/4 112/2 114/2 117/1 118/1 118/2 118/4 127/4 128/3 128/4 139/2 139/4 140/1	68

⁵ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlıda "Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları"*, 4.Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2010, s.49-68

⁶ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Ankara: Başar Ofset Matbaacılık, 1999, s.455-527.

	143/2 148/3 150/4 153/3 160/1 160/2 165/2 165/4 166/2 168/4 167/3	
Darp ve Yaralama davaları	4/3 6/5 7/2 11/1 14/1 22/2 26/4 33/2 42/3 51/1 51/3 54/4 66/2 67/1 73/2 75/3 82/2 87/1 91/3 106/1 107/3 113/2 118/3 122/2 122/3 124/2 152/2 160/3	27
Katli davaları	85/2 88/3 89/3 117/2 157/1	5
Hırsızlık-Gasp Davaları	9/3 10/2 12/4 14/3 18/1 19/2 21/3 22/3 35/1 36/1 69/2 72/1 77/2 77/3 79/4 93/2 97/3 98/2 111/2 116/1 120/3 134/2 149/4 170/2	24
Küfür ve Hakaret Davaları	34/1 60/2 67/2 70/4 72/3 85/3 96/2 97/2 107/2 109/1 130/1 146/1 150/3 161/2	14
Fahişelik, Pezevenklik İddiası ve içki içilmesi, Namahremi eve alma, Tecavüz, Haneye Tecavüz, Zina, Livata Kapıya Katran Sürme, Sarkıntılık	20/4 22/1 34/2 38/3 44/2 49/5 56/5 58/2 61/4 66/3 66/5 88/1 91/1 93/4 96/3 103/3 109/3 116/2 120/2 128/1 130/3 131/1 132/2 147/3 147/4 158/3 161/4 167/4 168/1 168/4	30
Keşif, Soruşturma ve Keyfiyet-i hali sorgusu davaları	13/1 15/1 75/4 104/3 116/3 120/1 159/1	7
Dolandırıcılık	15/3 38/5	2
Tartışma- Kavga	36/2 144/2	2
Anlaşmazlıklar	16/3 53/2 56/3 121/1 121/2 153/1 173/1	7
Rıza Senedi ve Hastalıklar	6/1 6/4 26/1 27/4 28/4 29/1 37/2 42/5 43/1 43/2 44/3 45/1 45/2 49/3 52/1 55/4 56/1 56/2 56/4 139/1	20
Davadan Vazgeçme	73/4 73/5 76/4 78/2 133/2 135/1	6

Mahalleye ait bilgiler ve davalar	1/1 40/1	2
Usulsüzlük	49/2 49/4	2
Şikâyetler	85/1	1
Hibe	25/4 33/3 131/4 131/5 137/1 138/3 167/2	7
Muhallefattan Mal Alımı	23/3 24/3 24/4 37/3 57/2 57/3 57/4 60/3 65/2 76/1 93/5 104/4 105/1 105/2 108/3 146/3 152/4	17
Alacak Davaları	11/3 12/3 13/2 17/2 28/3 50/1 51/2 55/1 63/4 73/1 79/3 81/2 83/1 84/2 87/2 87/3 97/1 97/4 102/2 103/4 105/4 107/4 107/5 110/4 124/1 125/3 128/2 129/1 130/4 133/3 136/3 140/3 141/1 142/4 143/1 143/3 143/4 144/3 145/1 146/2 151/4 151/5 152/1 153/1 156/2 154/4 160/4 161/3 162/2 171/1	50
Vesayet Davası	4/4 8/5 16/1 16/2 20/1 23/4 24/2 25/3 27/3 30/2 35/3 35/4 37/5 38/2 42/4 49/1 62/4 62/5 75/2 81/4 84/3 84/4 86/2 86/5 89/1 84/1 112/3 114/1 114/4 115/2 121/3 124/3 127/1 127/3 130/2 134/3 136/1 136/4 141/1 144/4 145/2 146/4 150/2 151/1 153/5 157/2 156/4 158/1 158/2 163/3 169/4 170/1 173/3 172/2	54
Miras Davası	21/1 25/2 25/5 27/2 28/1 28/2 29/2 32/2 36/3 38/1 39/2 43/3 45/3 48/1 50/3 62/1 63/1 67/3 62/1 68/2 68/3 70/3 74/3 75/1 77/1 90/2 93/3 94/4 95/3 98/3 99/1 99/2 5/1 106/3 109/2 110/2 110/3 114/3 115/1 115/3 126/1 131/3 135/3 135/4 137/3 137/4 138/1 138/2 141/3 149/1 153/2 155/1 157/4 161/2 163/2 164/1 171/3 185/3	58
Kölelikle İlgili Davalar	11/2 18/2 47/1 49/2 52/4 57/1 64/4 70/2 89/4 92/3 94/2 113/3 148/1	13
İdareye dair bildirim davalar	23/2 26/2 161/3 80/2 141/1	5

Vergiye dair davalar	23/1 30/3 30/4 31/2 40/2 41/1 46/3 48/2 64/2 80/3 90/1 98/1 103/2 104/2 140/2 147/1 7/3 173/3 174/3 183/1	20
Mal- mülk ağaç hayvan satış talebine ve herhangi bir arazi sorununa dair tüm davalar	5/1 5/2 5/3 5/4 5/5 6/2 7/1 8/4 9/2 9/4 10/3 12/1 12/2 13/3 14/2 14/4 14/5 15/2 18/3 18/4 19/1 19/3 19/4 20/2 20/3 21/2 21/4 24/1 26/2 26/3 32/1 32/3 33/4 35/2 37/4 39/1 39/4 42/2 42/1 44/1 44/4 46/2 47/2 47/3 50/2 52/2 52/3 54/3 55/2 55/3 61/1 63/2 64/3 65/1 65/3 66/1 69/3 69/4 70/1 70/5 71/1 71/2 71/3 71/4 72/2 74/4 74/2 74/4 76/2 78/3 78/4 80/1 82/1 82/3 82/4 82/5 86/4 89/2 89/5 91/2 92/2 93/1 94/3 95/4 96/1 96/4 98/4 100/2 101/1 101/2 101/5 102/1 102/3 102/5 103/1 103/4 107/1 108/4 110/1 111/3 112/1 112/4 113/1 113/4 115/4 117/3 117/4 119/1 119/2 119/3 120/4 123/1 123/3 123/4 123/5 124/2 125/1 125/2 125/5 126/2 127/2 129/2 129/3 132/3 132/4 134/1 137/2 139/3 139/5 140/4 145/3 145/4 145/5 147/2 147/5 151/2 151/3 152/2 152/3 153/4 154/1 154/2 154/3 155/3 155/4 156/1 156/3 157/3 159/2 159/3 59/2 60/1 63/3 159/4 163/1 163/4 164/2 165/1 165/3 166/1 166/3 167/1 168/2 168/3 169/1 169/3 171/2 171/1 172/3 172/5 196/2 81/2 158/4 170/1	174
Vakıflara ve Mütevellilere tüm Davalar	6/3 10/1 17/1 29/4 46/1 58/1 58/3 59/1 61/2 74/1 84/1 88/2 90/3 91/4 92/1 95/1 106/2 132/1 133/1 166/4 171/1 174/1 174/2 184/3	24
Arapça Metinler	4/1 11/4 26/5 30/1 63/5 80/5 81/3 86/1 86/3 99/3 102/4 123/2 131/2	13
Tayin, İstifa ve Berat, Buyruldu, Ferman	2/1 3/1 1/2 3/2 3/3 22/4 64/1 62/2 62/3 94/5 172/5 173/2 173/3 174/3 176/1 176/2 176/3 177/1 177/2 177/3 178/1 178/2 178/3 179/1 179/2 179/3 179/4 180/1 180/2 181/1 181/2 181/3 182/1 181/4 182/2 182/3 183/1 183/2 183/3 184/1 184/2 185/1 185/2 186/1 187/1 188/1 188/2 188/3 189/1 189/2 190/1 190/2 191/1 191/2 191/3 191/4 192/1 192/2 192/3 193/1 193/2 193/3 194/1 194/2 195/1 195/2 195/3 195/4 196/1 196/2 196/3 196/4 197/1 197/2 198/1	83

	198/2 199/1 199/2 200/1 200/2 201/1 201/2 201/3	
TOPLAM		915

1.1. İSLAM'IN İLK DÖNEMLERİNDE VE OSMANLI DEVLETİNDE KADILIK MAKAMI

Kesmek ve ayırmak gibi sözlük manaları bulunan kaza, terim olarak hüküm ve hâkimlik manalarını ifade eder. Osmanlı Devletinde kapsamlı yetkileri bulunan ve şer'iyye mahkemelerinde yargı görevini ifa eden ve kendilerine "hakim'üş-şer" de denilen kadılar, insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer'i hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icra makamı (sultanlar veya yetkili kıldığı zatlar) tarafından tayin edilen şahıslardır.⁷ Kelime anlamı itibarıyla; "şer'i ve hukuki hükümleri yerine getirmekle sorumlu olan kişi" anlamını taşıyan kadı, hükümet tarafından kendisine ulaştırılan emirleri görev bölgesinde uygulamaktan da sorumlu olmuştur.⁸ Kadıların tayin, terfi ve azilleriyle yetkili kimseye "*kadı'l-kudat*" veya "*kadı'l-cemaa*", kadı tarafından yargılama yapmak üzere görevlendirilen kişiye de "*halife, naib*" yahut "*vekil*" adı verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de kadı kelimesi; bir yerde "*hükümünü, sözünü geçiren*" manasında sözlük anlamıyla, hâkim kelimesinin çoğulu olan hükkam da yine bir yerde "*Yargı yetkisi bulunan yöneticiler*" manasında kullanılmıştır.⁹

Cahiliye devrinde hakemler ve kabile ileri gelenleri eliyle yürütülen, rey'e, örf ve âdete dayalı sözlü yargılama şekli İslam döneminde tanzim edilerek belli esaslara bağlanmış ve kamu görevi haline getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere değinilen ayetlerde doğrudan ya da dolaylı olarak onların yargı işleriyle de görevlendirildiklerinden bahsedilmiş, adalete de sıkça vurgu yapılarak, bir taraftan

⁷ Ahmed Akgündüz, *a.g.e.*, s.16.

⁸ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.10, Haziran 2014, s.76.

⁹ Fahretin Atar, "Kadı", *DİA*, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, s.66.

fertlerin birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri istenirken; diğer taraftan insanlar arasında meydana gelecek davaların çözüme kavuşturulması, hakların sahiplerine iade edilmesi ve suçluların cezalandırılmasının gereği üzerinde durulmuştur. Buna istinaden, Hz. Muhammed (S.A.V.) Medine'de bizzat davalara bakmış, bazen de sahabelerini görevlendirmiştir. Medine dışındaki davalara ise yargı göreviyle gönderdiği kimseler bakmıştır.¹⁰ Hz. Peygamber (S.A.V) bizzat dava dinleyip hüküm verdiği gibi, kadılar tayin etmiş, Ondan sonraki halifelerin de uygulamaları bu yönde olmuştur. Abbasiler zamanında kadi'ül-kudatlık diye bir makam ihdas edilerek; İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin gözde öğrencisi, büyük hukukçu Ebu Yusuf bu makama getirilmiştir. Günümüzdeki adalet bakanlığı ile temyiz mahkemesi ve yüksek idare mahkemesi başkanlıkları gibi görevlere karşılık gelen bu makam tarafından kadılar tayin edilmiş ve halifenin yargı yetkisi onun adına kullanılmıştır.¹¹

Osmanlı Devletine gelindiğinde; devletin kuruluşu sırasında en büyük kadılık evvela İznik ve sonra Bursa kadılığı olmuş zapt edilen yerlerde de ikinci ve üçüncü derecelerde kadılıklar kurulmuştur. İznik ve Bursa kadısı olan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'ya kadar ilk Osmanlı vezirleri ulema sınıfından yetiştikleri gibi Hayreddin Paşa'dan sonra oğulları, Ali, İbrahim paşalarla torunu Halil Paşa da ilmiye sınıfından yetişerek vezir ve vezir-i azam olmuşlardır.¹² Kadı'nın atanabilmesi için; *reşit olması, temyiz kudretine sahip olması, iman sahibi ve adil olması, hukuki ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olması, bitaraf olması, nesebi sahih olması, yeterli derecede hukuki bilgi sahibi olması ve erkek olması* gerekmektedir. Azledilmesi için ise *aklı ve temyiz kabiliyetini kaybetmesi, kör, sağır, dilsiz olması, görevinde irtikâb yoluna sapması veya kanunu ihlâl etmesi, imanını kaybetmesi, yolsuzluğunun anlaşılması* gibi sebepler gerekmektedir. Eğer bilgisizliği ortaya çıkarsa da devlet başkanı onu azledebilmekteydi.¹³ Osmanlı Devleti'nde yargı yetkisi temel olarak hükümdarın elinde olsa da istisnai bir durum olarak sistem içerisinde Şer'i konulardaki yargı yetkisi,

¹⁰ Fahrettin Atar, "Mahkeme", DİA, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, s.338; Hasim Cemil Abdullah, "İslam Hukukunda Yargı Kararlarının Temyizi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, 1989, s.383-385; Fahrettin Atar, "Kadı", S.66.

¹¹ Orhan Büyük, *Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo- Ekonomik Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.21; Fahrettin Atar, "Kadı", s.67.

¹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1988, s.83.

¹³ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1994, s.10.

hükümdar tarafından tayin edilen ve kadı adı verilen devlet görevlisine ait olmuştur. Şeriat adına ve onun kurallarına göre hüküm veren kadının verdiği hükümler kesin bir nitelik taşımıştır. Örfi hukuk alanında ise padişahın bizzat kendisi yetkili olmuştur. Padişah, şeriat kurallarına aykırı olmamak şartı ile toplumun düzenini sağlamak adına koyduğu kurallardan kaynaklanan sorunları kendisi çözmüş veya görevlendirdiği bir kişi vasıtası ile çözüme kavuşturmuştur. Bu alanda ise kadının kendi başına karar verme yetkisi olmayıp, karar verme aşamasında kendisine ulaşan talimatlar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu olmuştur. Ancak 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile padişah bu yetkisinden vazgeçmiş ve bu gibi durumlarda sorunların şeriat ve kanunlara uygun bir biçimde mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulacağı hükmü getirilmiştir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde devlet kademesinde görev yapmak isteyen kişiler medreselerde eğitim gördükten sonra memuriyet hayatına başlamaktaydılar. Bu açıdan değerlendirildiğinde medreselerin görevlerinden birinin devlet memuru yetiştirmek olduğu ifade edilebilmektedir. Ulema sınıfının bir üyesi olan kadıların yetiştirilmesi için medreselerden başka yüksek düzeyde eğitim veren bir kurum bulunmamaktaydı.¹⁵ Osmanlı ilmiye sınıfı, medreselerden yetişmekte ve kişiler mezun olduklarında kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik gibi alanlarda göreve başlamaktaydılar.¹⁶ Kadı unvanıyla atanmak isteyen adaylar sınava tabi tutulmuştur. Bu kural 18. yüzyıldan itibaren değişmiş, adaylar kazasker huzurunda sınava alınmışlardır. Sınavı kazananlar Şeyhülislam'a bildirildikten sonra onun onayı ve talebi ile adaylar için "berat-ı âlî" yazılır, kadılar mesleğe başlamadan önce Kadıaskerlik dairelerinden birine gidip daha sonraları "Tarik Defteri" adını alacak olan "Ruzname-Akdiye" (Kadılar Defteri) defterlerine kayıt yaptırılırdı. Kadı adayı atanmak için bu deftere kayıt olmamışsa elindeki berat hükümsüz kalır ve bu durumda ispat etme zorunluluğu ortaya çıkardı. Kadıların görev süreleri on iki ve yirmi ay olarak farklılık göstermiş, kazalarda görev yapan kadılar için yirmi ay, sancaklarda görev yapan kadılar için ise on

¹⁴ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, *a.g.e.*, s.75.

¹⁵ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tanzimat Arifesinde Kadılık- Naiplik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38, 2005, s.32-36.

¹⁶ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.3, 2008. s.350-359; Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, *Age.* s.81; Mehmet Emin Yoluk, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü*, 2010, s.20.

iki ay süre ile sınırlandırılmıştır.¹⁷ Müddet-i örfiye denilen bu sürenin artıp azalması mümkündür.¹⁸ Kadılar kuruluş yıllarında süresiz olarak göreve getirilirken taliplerin çoğalması ve herkese yetecek sayıda kadılığın bulunmaması sebebiyle zamanla bu usulden vazgeçilmiş, kadıların görev süreleri XVI. yüzyılın sonlarında üç yıla, XVII. yüzyıl içinde iki yıla indirilmiş ardından bu süre biraz daha kısaltılarak; büyük kadılıklara bir yıl, diğerlerine yirmi ay süre ile tayinler yapılmıştır.¹⁹ Kadıların mahalli halkla yakınlaşmasının önüne geçmek için belirlendiği tahmin edilen bu süre hiyerarşide meydana gelebilecek tıkanıklıkları da önlemekteydi.²⁰ Devletin ilk yıllarında kadıların düzenli ve yeterli gelirlerinin olmaması ve bunun çeşitli problemler doğurması üzerine Yıldırım Bayezid devrinde vezir-i azam Çandarlızade Ali Paşa'nın teklifi üzerine mahkemede görülen davalar, yapılan miras taksimleri ve hazırlanan hüccetler için belli oranda harç alınıp, böylece kadı ve yardımcılara sürekli bir gelir sağlanmaya başlanmıştır. Harç miktarları da kanunnamelerle belirlenmiş ve değişen şartlar altında zaman zaman yeniden düzenlenmiştir. Ancak kadıların fiili görev süreleri bitip yeni bir göreve tayinlerine kadar İstanbul'a dönerek bağlı buldukları kazaskerliklerde sıra beklemeleri ve bu sırada herhangi bir maaş almamaları bunları mahrumiyet içinde bırakmış dolayısıyla görev yaptıkları dönemde bazılarının meslek ahlakına olumsuz etki etmiştir.²¹

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, idari taksimat olarak eyaletlere, eyaletler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Nahiye ve köyler dışında kalan diğer idari merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi ve her yargı merkezinde birer kadı bulunurdu. Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı. Bunun yanında noterlik hizmetleri de vermekteydi.²² Birbirlerinden farklı görevlerin sadece bir kişinin sorumluluğunda toplanmış olması açısından kadı, yargı yetkisinin yanında yerel halka

¹⁷ Mehmet Akif Aydın, "Mahkeme" *DİA*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, s.342.

¹⁸ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı'da Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.5, 2005, s. 418-419; Ortaylı, *a.g.e.*, s.11.

¹⁹ Feda Şamil Arık, "Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi", *OTAM*, S.8, 1997, s.2-10; Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.342.

²⁰ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.12.

²¹ Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.342

²² Aydın Yetkin, "Divan-ı Hümayun", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C.5, S.5, s.358; Ahmet Akgündüz *a.g.e.*, s.16.

hizmet veren birçok görevi de yerine getirmesi için yetkilendirilmişti. İdari, beledi ve yargı konularında, görev yaptıkları kazalarda tek söz sahibi olmuşlardır. Halkın güvenliği, sosyal ihtiyaçları ve diğer idari hizmetleri bir bütün içerisinde değerlendirilmiş ve kamu hizmetleri açıkça adli, idari ve beledi şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla bu görevleri icra edecek ayrı ayrı görevliler istihdam edilmemiştir.²³ Kadılar, görev yaptıkları bölgede hiçbir makamdan emir almadan tamamen bağımsız biçimde hareket etmiş ve yalnızca padişaha ve Divan'a karşı sorumlu olmuşlardır.²⁴ Kadılar, devletin siyasi ve idari meselelerine karışmamışlar ve bu konuları ilgili mülki amirlere terk etmişlerdir. Ayrıca merkezden gelen emir ve talimatları icra da kadıların görevleri arasında yer almıştır.²⁵

1.2. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ

*Arapçada hüküm kökünden mekân ismi olan mahkeme kelimesi sözlükte “Hüküm verilen yer yargılama yeri” anlamındadır. Fıkıh terimi olarak kadıların içinde davalara baktıkları daire ve makamı, daha teknik bir ifade ile kamu hizmeti niteliğindeki yargılama yetkisinin kullanılması için kurulmuş resmi makam ve kurumu ifade eder.²⁶ Geniş anlamda ise mahkeme yargı kuvvetini kullanarak kazai tasarrufta bulunan resmi makamların hepsidir.²⁷ Fakat bu yer ilk İslam Devletlerinde belli bir yer değildir. Mahkeme binası denilen yer zamanla kurumlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Kadı, İslam cemaatinin hâkimi olduğundan davayı camilerde görmüştür.²⁸ Aynı zamanda mahkeme diye genel olarak işaret edilen ama İslam'ın ilk dönemlerinde kadı ve yargı kararı manasındaki kelimelerden türetilerek oluşturulan *Babü'l-kâdi*, *Ebvâbü'lkudât*, *Meclisü'l- Kâdi*, *Meclisü'l-Hükm*,²⁹ Osmanlı Devleti'nde ise *Meclis'i-şer'* ve *Mahfil-i şer'* gibi isimlerle karşılık bulan bu yer:³⁰ Kadı'nın evi, mescid, medrese, veya bunların*

²³ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, S.9, 1976, s.95-97; Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, *a.g.e.*, s.72.

²⁴ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, *a.g.e.*, s.77.

²⁵ Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s.16-17.

²⁶ Fahrettin Atar, “Mahkeme”, s.338.

²⁷ Nazmi Küçükyağcı, *Geçmişten Günümüze Türk Yargı Sistemi ve Yargı Bürokrasisi*, Başbakanlık Uzmanlık Tezi, 2012, s.8.

²⁸ Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2004, s.23-25; İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.49.

²⁹ Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.338.

³⁰ Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.341.

belli odaları olabilirdi.³¹ İslam tarihinde yargılamanın aleniliği genel bir ilke olarak benimsendiğinden camilerin yargılama yeri olarak seçilmesiyle bu amaç kolayca gerçekleşiyor, duruşmaları evinde yapan kadılar ise evlerinin kapılarını herkese açık bulundurmaya özen göstermiştir.³²

İslam'ın ilk döneminden itibaren mahkemeler genelde tek hâkim usulüyle ve tek dereceli olarak hukuki faaliyette bulunurdu. Bu gelenek çağdaşı diğer komşu devletler gibi İslam devletlerinde de asırlarca varlığını korumuştur. Bununla birlikte tarihi kaynaklar, az da olsa bazı mahkemelerin çok hâkimli mahkeme esasına göre çalıştığını kaydetmektedir.³³ Çok hâkimli yargılama uygulamasına yabancı olan Osmanlı Devleti'nde, çok üyeli yapısıyla Divan-ı Hümayun bir yüksek mahkeme olarak işlev gördüğünde dahi yargılama sadece Rumeli Kazaskeri tarafından yapılmış, yanında oturan Anadolu Kazaskeri yalnız izleyici konumunda bulunmuştur. Bunun yanında davalar yoğun olduğunda sadrazamın yardım isteği söz konusu olduğunda Anadolu Kazaskeri de yargılamaya yardım eder ama Rumeli Kazaskeri divanda tek başına yargılama yapardı. Böyle bir geleneğin oluşmasında, münferit bir faaliyet şeklinde görülmesi bakımından, içtihadın büyük rolü olmuş olmalıdır.³⁴

Hız. Muhammed döneminden itibaren ülke topraklarının genişleyip devletin teşkilatlanmasıyla İslam toplumunda adliye teşkilatı da giderek şekillenmiş, mezheplerin oluşumu ile birlikte İslam hukukçuları tarafından yargının işleyişi ve mahkemelere ilişkin teorik ve doktriner tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. İlk dönemlerde Peygamber Efendimiz ya da sahabelerin yönetiminde davalar görülürken sonraları halifeler huzurunda davalar görülmüş, daha sonraki dönemlerde ise mahkemelerin yaygınlaşması hususunda fikirler ortaya atılmış, ihtiyaca cevap verebilecek çok sayıda mahkemenin kurulması gerektiği savunulmuştur.³⁵ İlk İslam devirlerinde muhakeme usulü; Kur'an ve Sünnet'e, bu yönde getirilen bazı açıklamalara, aynı zamanda Müslüman toplumların kendi bilgi ve tecrübelerine göre

³¹ Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.e.*, s. 22-26; Ahmed Akgündüz, *a.g.e.*, s.14.

³² Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.340.

³³ Aydın Yetkin, "Osmanlı Devleti'nde Hukuk Devleti'nin Gelişim Süreci", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.24, 2013, s.389; Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.338.

³⁴ Abdulkadir Şener, "İslam Hukukunda Re'y ve İctihad" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C.19, Ankara, 1973, s.125-131; Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.342.

³⁵ Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.338-339.

şekillenmiştir.³⁶ Osmanlı mahkemesi ise, daha önceki ve çağdaşı İslam devletlerinde görülen örneklere nispette gelişmiş bir yapı arz etmiştir. Hem şer'i hem örfi davalarda tek yetkili mahkeme konumundadır. Gayrimüslimlerle ve bilhassa Gayrimüslim din adamlarıyla ilgili bazı davalar ve hazineye intikal etmiş mirasçısız terekeye yönelik bir kısım davalar hariç Osmanlı mahkemesinin görev ve yetki alanına girmeyen herhangi bir hukuki konu neredeyse yoktur. Diğer İslam devletlerinde görev yapan Mezalim Divanları ise Osmanlı Devleti'nde yerini kısmen mahalli mahkemelere, kısmen de Divan-ı Hümayun'a bırakmıştır. Divanî Hümayun'un beraberinde farklı konulara bakan, sınırlı faaliyet alanları olan farklı yargı kurumları da vardı. Osmanlı'nın yetkili yargı kurumu olan klasik Osmanlı mahkemelerinin hem şer'i hem örfi hukuk'u uygulayan bir yargı kurumu olması bazı İslam devletlerinde var olan mezalim, ihtisab, şurta gibi farklı yargı kurumlarının sebep olabileceği karmaşayı önlemiştir.³⁷

Hakimü'ş-şer' de denilen kadılar önlerine gelen şer'i davalara fıkıh kitaplarında; örfi davalara da kanunnamelerde yer alan kuralları uygulamışlardır. Bunun yanında medreselerde okutulan Hanefi fıkıh kitapları, resmi ve özel kanunname derlemeleri, başkentten gönderilen fermanlar da yardımcı kaynak olmuşlardır. Şer'i ve örfi hukukun aynı mahkeme tarafından uygulanması Osmanlı mahkemelerini daha sistemli istikrarlı ve güvenli kılmıştır. Şer'i ve örfi hukuku aynı anda ahenkle uygulayabilmesi açısından diğer İslam devletlerinden muhtemelen daha başarılı,³⁸ Osmanlı mahkemelerinin birinci derecede en vazgeçilmez unsuru kadılardır. Kadılara yardımcı görevlilerin başında ise naibler gelir. Naibler kadı adına yargılamada bulunur, ilaveten yargılamanın alenen yapıldığını gözlemleyen mahkeme defterine isimleri yazılan şühûdû'l-hâl ve miras problemlerini çözen kassamlar, kayıtları tutan hüccet ve i'lamları kaleme alan kâtipler, sanıkları mahkemeye çağırın muhızrlar da diğer önemli görevlilerdir.³⁹ Ayrıca bir de kadının iş birliği halinde bulunduğu devlet görevlileri vardır. Bunlar ise kolluk görevini yerine getiren subaşılar, beylerbeyi, sancakbeyi, kadı denetimindeki şehrin müdafaa ve

³⁶ *a.g.e.*, s.341.

³⁷ Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.342.

³⁸ *a.g.e.*, s.342.

³⁹ İlhan Akbulut, "Osmanlı Devleti'nde Adalet Düzeni", *AÜEHFD*, C.IV, S.1-2, 2000, s.227; Mehmet Akif Aydın, *a.g.e.*, s.343.

inzibatından sorumlu olan kale dizdarları zabıtalık ve narh işlemleri için görevli muhtesiplerdir.⁴⁰

⁴⁰ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.34-37.

BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. AİLE KURUMU BAKIMINDAN KONYA'DA SOSYAL HAYAT

2.1.1. Genel Hatlarıyla XVII. Yüzyıl

Osmanlı toplumunu ve bu toplumun en küçük birimi olan aileyi Konya'da konumlandırarak incelemeyi evvel bu toplumun içinde bulunduğu devleti, Osmanlı Devleti'ni, devletin içinde bulunduğu dünyayı genel olarak görmek; ailenin yaşadığı dünyayı anlamamız açısından faydalı olacaktır. 1672-1673 yıllarını kapsayan çalışmamıza denk gelen XVII. asrı genel olarak Dünya'da ve Osmanlı Devleti'nde değerlendirmek gerekirse: Otuz Yıl savaşlarıyla başlayan bu yüzyıl, önceki yüzyıllarda gerçekleşen Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform gibi hareketlerle şekillenmiştir. Rönesans ve Reformun ardından Avrupa'da Aydınlanma Çağı başlamış, Coğrafi keşiflerle birlikte gelişen ticaret yarışında 16.yüzyılın kâşifleri Portekizlilerden, İspanya ve Hollanda 17. yüzyılda deniz ticaretinin egemenliği eline almıştır.⁴¹ İngiltere bu dönemde Hindistan sömürgeleriyle zenginleşmiş, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren dünya zenginlikleri Avrupa'ya akmış, bu da Avrupa'nın pek çok yönden ilerlemesine sebep olmuştur.⁴² XVII. yüzyılda yükselişe geçen merkantilizm ile Avrupa'nın ekonomik merkezi Akdeniz'den Atlantik'e kaymış Kuzey-Batı Avrupalılar, Güney Avrupalılara göre ekonomik açıdan daha avantajlı duruma gelmiş ve Avrupa ülkeleri arasında ticari rekabet yaşanmıştır.⁴³ Akdeniz; Dünya Ticaretinde önemini kaybederken, Osmanlı yine de egemenliği altındaki uzun sahil şeridinin üzerinde bulunan pazar ve tüccarlarla Akdeniz'den faydalanmaya devam edebilmiştir.⁴⁴ XVI. yüzyıldan itibaren

⁴¹ A.Kürşat Gökçaya, C.Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakınçağ Tarihi*, 2.Baskı, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2010, s.36-99.

⁴² Nurullah Karta, "17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İktisadi İlişkileri", *Turkish Studies*, C.8, S.11, 2013, s.167.

⁴³ Mehmet Bulut, "XVII.Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C.11, S.39, 2000, s.25-26.

⁴⁴ Özgür Oral, *17.Yüzyılda Akdenizde Osmanlı Korsanlığı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.1-2.

Avrupa, din ve ticaret savaşlarıyla şekillenirken, Osmanlı Devlet'i içine kapanık, farklı bir dünyayı yaşamaktaydı.⁴⁵

Osmanlılar XVII. yüzyılın başlarından itibaren Celali İsyanları, isyancı valilerin hareketleri, mali zorluklar gibi problemleri IV. Murad'la birlikte geride bırakmaya çalışmış fakat akabinde İbrahim ve IV. Mehmed'in ilk dönemlerinde yaşanan bunalım, Girit Seferi'nin etkileriyle devam etmiştir. Buna rağmen Köprülüler'in veziriazamlık döneminde yaşanan siyasi istikrar ve askeri başarılar Osmanlı Sistemi'nin yerleştirildiği temelin gücüne olan güveni arttırmıştır. Bu dönemde, Zıtvatoruk antlaşması'nın sonucuna dayanarak Orta Avrupa'da yayılmanın son bulduğuna dair düşünceler oluşsa da Ukrayna sorunu halledilmiş, Rusya ile barış imzalanmış, Doğu'da Revan seferleriyle Bağdat'a tekrar hâkim olunmuş, Girit fetholunmuş, Osmanlı Devleti'nin; Venedik, Polonya ve Rusya gibi devletlere karşı giriştiği mücadeleleri başarıyla sonlandırmasının verdiği güvenle, Orta Avrupa'ya tekrar atılımda bulunulup yeni bir fetih dönemi başlatılmıştır.⁴⁶ Bu özgüvenin tesiriyle Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tasarrufunda Viyana kuşatılmasına çıkılmış,⁴⁷ yenilgiyle dönülmüş ve bu yenilgi akabinde devam eden savaşlar neticesinde Osmanlı Devleti Batı karşısında zor duruma düşmüştür. Karlofça Antlaşmaları ile başlayan siyasi çözülme daha sonraki yıllarda devam edip gitmiştir. Batı dünyası, bu yenilginin cesaretiyle hemen uygulamaya koyacakları bir kutsal ittifak oluşturmuş, Karlofça antlaşmaları ile galip devletlerin arasında yer bulan Rusya iyi değerlendirebileceği tavizler elde etmiş, Osmanlı Devleti'nin yakın ve tehlikeli düşmanı haline gelmiştir. Bu yüzyılın sonlarında Küçük Kaynarca Antlaşması ile Şark meselesi farklı bir boyut kazanarak Gayrimüslim halk üzerinden yürütülen proje ve planlarla Osmanlı topraklarının paylaşılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır.⁴⁸

⁴⁵ Aslı Karataş, *Avrupa Arşivlerine Göre 16.Yüzyılda Akdeniz Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.174-175.

⁴⁶ Mehmet Öz, "XVII. Yüzyıl: Çözülme ve Buhran Dönemi- II. Viyana Seferine Kadar" *Türkler*, C.IX, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.711-729.

⁴⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 7. Baskı, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009, s.441.

⁴⁸ Mustafa Turan, "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözülme", *OTAM*, S.9, 1998, s.426.

Bu süreçte Osmanlı Devleti içinde ise idari, mali, askeri, adli ve hukuki her yönden bozulmalar başlamıştı. Hem IV. Mehmed'in yaşı, mizacı hem devlet görevlilerin tutumları halkın zor durumda kalmasına sebep olmuştu.⁴⁹ 1553'den 1596'ya kadar geçen sürede uzun harpler, Anadolu'da çıkan iç hadiseler tımarlı sipahilerin fonksiyonlarında aksaklıklara sebep olmuş, ümeralar dahi savaflara katılmaktan geri durmuş, suhteler Celalilere dâhil olmuş, Anadolu'nun asayışı gittikçe bozulmuştu. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde devlette düzen, nizam, kanun adına pek bir şey kalmamıştı. Bu aksaklıkların neticesinden topyekûn etkilenen Osmanlı Devleti'nde en fazla mağduriyeti yaşayan köylüler ise vergi veremeyecek kadar tükenmiş olmalarına rağmen çarkın eskisi gibi işleyebilmesi için önceki dönemlere nazaran on misli fazla vergi ödemeleri gerekmiştir.⁵⁰ XVI. yüzyılın ortalarından beri ekonomik ve mali nedenler yüzünden harplerin devlet için çok zor olduğu anlaşılmıştı. XVII. yüzyıla gelindiğinde toplumun dirlik ve düzenini sağlayan diğer faktörler açısından devlette klasik kuralcı idare ortadan kalkmış yeni bir dönem başlamıştı. Mali düzen değişmiş, kanunname içi vergiler devam etse de vergiler, vali tarafından avarızhane başına tahsil edilen salmalar halini almıştı. İdari düzendeki değişim de merkezde artan vezir sayısı ile orantılı olarak eyaletlerin, vezirlerin kontrolüne verilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Sancaklar paşaların arpalığı haline gelmiş, sancak ve beylerbeyleri ise artık eskisi gibi yoğunlukla enderûnlular arasından tercih edilmemiş, eşkıyalığı bırakmaları karşılığında görev tevdi edilen kişiler de olabilmişti. Geçimlerini kolaylaştırmak için kadıların da tayini arpalık usulü ile gerçekleşiyor, arpalığın tayin olduğu kazalara naiplerini yollayarak oturdukları yerden görevlerini yerine getirdikleri de oluyordu.⁵¹

XVII. yüzyılda padişahların cülus şekli, saltanata geçme şartları, veziriazam ve diğer ileri gelenlerin makamlara seçilme ve görevlerini icra etme şekilleri de değişmişti.⁵² Bu yüzyılda veraset sistemi değişmiş, 1603 yılında tahta geçen I. Ahmed kardeşlerini öldürmemiş, onun vefatının ardından da tahta hanedanının en büyüğü olan I.

⁴⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.308-309.

⁵⁰ Mustafa Akdağ, "Celali Fetretî", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, 1958.s.54-60.

⁵¹ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.4, S.6-7, 1966.s.202-215.

⁵² Mustafa Akdağ, *a.g.e* s. 202-2016.

Mustafa geçmişti. Böylece bu tarihten itibaren fiilen veraset usulü değişmiş şehzade katli bitmiş, şehzadeler sancağa çıkmak yerine sarayda sıralarını beklemişlerdir.⁵³ Fakat yine de bazen padişahı hal girişimleri oluşmuştur. Valide Kösem Sultan, dönemin (1672-1673) padişahı olan IV. Mehmed'i hal edip diğer Şehzade Süleyman'ı tahta geçirme çabası içinde bulunmuş, neticede kendi canından olmuş ve IV. Mehmed yönetiminde kalmıştır.⁵⁴

Çocukluğundan beri oyunlara eğlencelere ilgisi ve ilerleyen dönemlerinde ava olan düşkünlüğüyle bilinen IV. Mehmed döneminde ise; Osmanlı Devleti gücünü denizlerde Venedik ve Fransızlara, Orta Avrupa'da Lehistan ve Avusturya'ya göstermeyi başardı. Uyvar ve Girit fetholundu, Hotin geri alındı, Bucaş ve Vasvar Anlaşmaları imzalandı ve ilk Osmanlı-Rus savaşı gerçekleşti. İçerde ise av merakı sebebiyle devleti Edirne'den idare eden Sultan Mehmed'in bu tutkusu isyanlara, huzursuzluklara sebep oluyor asiler, türlü sebeplerle padişahın karşısına dikiliyordu. Çınar Vak'ası bu dönemde gerçekleşmiş ve asilerin başını istediği sadrazamlar Sultanahmet meydanındaki çınara asılmıştı. Katledilen bu sadrazamlardan sonra Köprülüler dönemi başlamış, Köprülüler Ailesi'nin çalışmaları; Edirne'de merkezden uzakta yaşayan, savaflara bizzat katılma arzusunda bulunsa hatta birkaç kez iştirak etmiş olsa da halkı memnun edemeyen Sultan Mehmed döneminin başarıyla tamamlanmasına sebep olmuştur.⁵⁵

2.1.2. Konya

XVII. yüzyıl genelinde ve IV. Mehmed özelinde, tezi kapsayan bu periyodun Osmanlısını inceledikten sonra daha özele girip Konya'ya ve Osmanlı mahallesine de değinmek gerekebilir. Konya, ilk olarak M.Ö 5000'lerde Antalya-Karain Mağaralarına dair belgelerde karşımıza çıkar. İlk yerleşim yerlerinden biri olma özelliğine sahip olan Konya zaman içinde, çağlar boyunca; Hitit Beylikleri döneminde Kargamış Beyliğine, Anadolu'yu istila eden Friglere, Kimmer istilasından sonra Lydisalılara, Perslere,

⁵³ ” Mehmet Ünal, Veysel Başpınar, Mehmet Kılıç (Ed.), “Osmanlı Hukukunda Kardeş katli Meselesi Prof. Dr. Fikret Eren'e Armağan(1105-1117), Ankara: Yetkin Basımevi, 2006, s.1115-1116.

⁵⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.252-256.

⁵⁵ Abdulkadir Özcan, “Mehmed IV.” *DIA*, C.28, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, s.415-417.

Büyük İskenderin Anadolu ile birlikte Konya'yı fethini takiben Bergama Krallığı'na, Roma İmparatorluğuna, Emevilere, Anadolu Selçuklulara, Karaman Beyliği'ne, Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne mülk oldu, ev sahipliği yaptı.⁵⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapan Konya, Anadolu Selçuklular'ın yıkılmasının ardından Karamanoğulları Beyliği'ne intikal etti ve Osmanlı Devleti'ni siyasi birliği sağlama konusunda en fazla uğraştıran beyliklerden birinin başkenti oldu.⁵⁷ Tam olarak ne zaman Osmanlı hâkimiyetine girdiği kesin olmasa da 1467 tarihi, Osmanlı egemenliğine girdiği en çok kabul gören tarihtir.⁵⁸

XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti; *Rumeli, Anadolu, Karaman, Zülkadir, Rum, Erzurum, Trabzon veya Batum, Çıldır, Şirvan, Diyarbakır Şehrizar, Musul Bağdat vd.* olmak üzere eyaletlere ayrılıyordu. Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlara sahip eyaletlerinden biri olan Karaman eyaleti; kuzeyinde Ankara, kuzeydoğusunda Yozgat, kuzeybatısında Antalya, güneydoğusunda İçel ve Adana, doğusunda Maraş ile sınırlıdır. Osmanlı İdaresine geçtikten sonra beylerbeylik merkezi konumuna geçen Konya da *Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir* ile birlikte Karaman Eyaleti'nin sancaklarıydı.⁵⁹ Araştırmamızın konusu olan Konya sancağı 1500'lü yıllarda yapılan tahrir neticesine göre, *Konya, Belviran, larende, çemenili, Akşehir, Ilgun, Seydişehir, Beyşehir, Ereğli, Kayseri, Niğde, Andığı, Ürgüp, Aksaray, Koçhisar, Mut, Gülnar* nahiyelerinden müteşekkildi.⁶⁰

Konya, Üsküdar'dan Şam'a kadar uzanan Anadolu'nun sağ kolu üzerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Anadolu'nun en eski iki yol güzergâhı olan; Doğu-Batı yolu denilen İzmir- Efes'ten başlayıp doğuya giden ve Kuzey- Güney yolu denilen Samsun'dan başlayıp Akdeniz'e inen yolun üzerinde konumlanmıştır.⁶¹ XVII. yüzyılda 20000 nüfusu olduğu bilinen Konya, genel olarak ovalık araziye sahiptir; Konya, Ereğli,

⁵⁶Hasan Hüseyin İçli, "Dünden Bugüne Konya", 2001, K.K.T.C Yakındoğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, <http://docs.neu.edu.tr/library/6309651116.pdf> (9.6.2017), s.1-2.

⁵⁷ Ali Rıza Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s.7.

⁵⁸ Suat Yıldız, (H.984) *1576-1577 tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.37.

⁵⁹ Ali Rıza Soyucak, *a.g.e.*, s.8-12.

⁶⁰ Suat Yıldız, *a.g.e.*, 53-54; Sadık Müfit Bilge, "Karaman Eyaletinin Tarihi Coğrafyası ve İdari Taksimatı (XV.-XVIII. Yüzyıllar), *IRTS-Spring 211, C.1, S.1*, s.3.

⁶¹ Ali Rıza Soyucak, *a.g.e.*, s.16-17.

Karapınar gibi pek çok ovası mevcuttur. Bozkır iklimi görülür ve havası genel itibariyle soğuk olup yaz- kış sıcaklık farkları yüksektir.⁶²

Osmanlı şehirlerinin fiziki yapısını belirleyen en önemli etkenlerden biri, yeni mahalleler oluşturmak olmuştur. “Bazar durur, Cuma kılınur” yer olarak tarif edilen Osmanlı şehrinin en küçük birimi olarak mahalle; ailenin içinde olduğu, birbirleri arasında etnik, dini ve Hukuki bağ olan insanların bir arada yaşadıkları mekândır.⁶³ Mahallelerin toplumsal merkezleri cami ve mescidlerdir. Bu nedenle İmam, mahallenin temsilcisidir. İmam denetiminde mahallenin ortak yükümlülükleri vardır bunlar; mahalledeki kamu binalarının (cami, mescid, mektep, çeşme vb.) onarımı ve ihtiyaçlarının karşılanması, bu kamu binalarının görevlilerinin ücretlerinin karşılanması, tekâlif-i örfiye ve avârız-ı divâniye vergilerinin ödenmesidir.⁶⁴

Tezin ana kaynağı olan defterde de buna benzer bir meseleye rastlanmıştır. Buna göre; Çeltik Köyü sakinleri, İstanbul’a izin istemek için gönderdikleri mektupla köylerinde cami bulunmaması sebebiyle köyde bulunan mescidi kendi çabalarıyla camiye dönüştürmek istediklerinden bahsetmişler ve izn-i hümayunla karşılık bulmuşlardır.⁶⁵ Görülüyor ki mahalleli ihtiyaç duyduğu takdirde herhangi bir yardım beklemeden ama devlet yönetiminin de müsaadesini alarak cami ve muhtemeldir ki başka ihtiyaç duyulan binaların da baniliğini üstlenmekteydi. Aslında bu, bir açıdan zaten mevcut olan mescidin köy halkına yeterli gelmediğinin, cemaatin sayısının artmış olduğunun yahut köy nüfusunun artmış olduğunun ve caminin mahalle için öneminin de göstergesidir denilebilir.

Mahallelinin cami etrafında bir arada bulunuyor oluşu tanınır olmaya sebep olmuş, bu durum ise mahallede bir denetim mekanizması oluşturmuştur. Mahkemelerdeki şahitlik kurumuna da işlerlik kazandıran bu denetim mekanizması⁶⁶ ile mahalle ahali kendilerini rahatsız eden ahlak ve namus dışı davranışta bulunan kişileri

⁶² Age. s.10-13.

⁶³ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5 (2003/2). S.98-99.

⁶⁴ Halil İnalçık-Nejat Göyünç(Ed), “Osmanlı Şehrindeki Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine” *Osmanlı Araştırmaları IV(69-78)*, İstanbul: Enderun Kitapevi,1984, s.76-75.

⁶⁵ KŞS 16, 174/1

⁶⁶ Turan Açık, “ Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğunda Mahalle Tipleri hakkında Trabzon Üzerinden bir Değerlendirme” *OTAM*, S.35(Bahar 2014), s.17-21.

mahalleden çıkartabilmişlerdi. Belviran kazasında Alibeyöğüğü'nde Garip veled-i Safir isimli zımmi; Selçuk isimli bir hanımın evine misafir olmuş ve çerçi malzemesi olan birkaç eşyasını kaybetmesi üzerine, Selçuk Hanımı sorumlu tutup muhtemel hırsızlık olayıyla mahalle ahalisinin alakası olmadığını söyleyip, onlardan şikâyetçi olmadığını ifade etmek istemiştir. Bu ifade ile denetim mekanizmasının bir etkisi olarak suçlunun bulunamaması durumunda mahallelinin mesul tutulacak olmasının önüne geçilmesi amaçlanmış olabilir. Suçlu bulunamadığı takdirde ceza mahalleliyle bölüştürülebilirdi. Zımmi verdiği ifadeyle hem suçluyu işaret etmiş hem de mahallelinin üzerindeki şüpheyi kaldırmıştır.⁶⁷

Konya'da mahalleler İçkale çevresinde kurulmaya başlamış ya bir külliye ya da bir imaretin ya da bir ibadet binasının etrafını sarmıştır. Türbe-i Celaliye, Piri Mehmet Paşa, Şeyh Sadreddin Konevi mahalleleri bu şekilde meydana gelen yapılara örnek gösterilebilir. XVII. yüzyıla gelindiğinde mahalle düzeninde ve sayılarında değişiklik olmuştur. Bu yıllarda Gayrimüslim tebaanın yerleşimi farklılık göstermiş; Hristiyanların iç kalede ya da sadece bir mahallede yaşamadığı diğer mahallelere de dağılmış halde, Müslümanlarla beraber yaşadıkları gözlemlenmiştir.⁶⁸ Osmanlı mahallesinde farklı iş grupları etnik ve kültürel gruplar olsa da aslında kapalı bir toplumu oluşturmuyor çeşitli statülerden insanlar bir arada yaşıyordu.⁶⁹

3.1. KONYA'DA AİLE

Anne, baba, çocuklar ve akrabalarından meydana gelen⁷⁰ aile, neslin devamını sağlayan toplumsallaşma sürecinin ilk evresi olarak, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı ve ekonomik, sosyal, hukuki yönleri bulunan toplumsal birim,⁷¹ evlenme akdi ile ortaya çıkan bir kurumdur.⁷² Ataerkil bir yapının mevcut olduğu eski Türklerde

⁶⁷ KŞS 16, 9/3; 10/2.

⁶⁸ Hüseyin Muşmal, *XVII. Yüzyılın ilk yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.s.68-69.

⁶⁹ Özer Ergenç, *a.g.e.*, s.71.

⁷⁰ Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.8, S.1-2,1997, s.65.

⁷¹ Arzu Karaaslan "Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülüne İlk Adım: Namzedlik", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.5, S.2 (2015), s.188.

⁷² Tuğça Poyraz Tacoğlu, "Türkiye'de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi" *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* C.2, S.4, 2011, s.115.

evlilik, bugün olduğu gibi o dönemlerde de önemli olmuş; toplumun yenilenmesinden, nesillerin ve askerlerin yetiştirilmesinden aile sorumlu olmuştur. Ayrıca aile, hem toplumun çekirdeği hem de devletin çekirdeği konumunda bulunmuştur.⁷³

Genel bir uygulama olarak; evliliğin gerçekleşeceği zaman, erkeğin ailesi tarafından kadının ailesine “Kalın” adında belirli bir para veya mal verilmiştir. İslami esaslara göre ise bu uygulamanın adı mehirdir ve aileye değil bizzat evlenilen hanıma verilmiş olup kadın dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkını elinde bulundurmıştır. İslamiyet; aile kurumuna büyük önem vermiş, ayet ve hadislerle insanların evlenip aile kurmaları teşvik edilmiştir. İslamiyet’te de aile yapısı ataerkil olup esasen çok eşliliğe belirli şartlar sağlandığı takdirde izin verilmiş olsa da aile tek eşlilik üzerine kurulmuştur.⁷⁴ Türk-İslam karakterli bir devlet olan Osmanlı Devleti’nde ise aile, hem Türk örfüne göre hem de İslam dininin kurallarına göre şekillenmiş olup baba egemenliğine dayalı ataerkil bir yapıya sahip olmuştur.⁷⁵

3.1.2. Ailenin Oluşumu: Nişanlılık Evresi

İslam hukukunda “Hıtbe” kelimesi ile ifade edilen nişanlanma ya da namzet olma, evlenmek isteyen bireyin evlenmek istediğini karşı tarafa ve ailesine bildirmesidir.⁷⁶ Evlenmenin ilk adımı olarak nişanlanmak,⁷⁷ her toplumda değişik biçimlerde rastlanan sosyal bir olaydır. Başlangıçta gelenek biçiminde yaşanırken zamanla hukuki olarak esasları belirlenmiş ve düzenlenmiştir.⁷⁸ Nişanlılığın belli bir süresi yoktur, birkaç gün de sürebilir yıllarca da sürebilir ve taraflara evlenme zorunluluğu yüklenmez.⁷⁹ Bu süreç içinde hem taraflar birbirlerini tanırlar, hem

⁷³ Nuray E.Karaca, “Türk Aile Hayatı Üzerine Genel Bir Bakış”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.28-29,2002, s.314-315.

⁷⁴ Mehmet Akif Aydın, “Aile” *DİA*, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003, s.199.

⁷⁵ Zülfıye Koçak, “Şer’iyye Sicillerine göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.44 (2010), s.292.

⁷⁶ Mevlüt Faruk Karacaoğlu, “1765-1768 yılları arasında Konya’da sosyal ve Ekonomik Hayat (59. Numaralı Konya Şer’iyye siciline göre)”, (Yayınlanmış, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.46.

⁷⁷ İbrahim Solak, Zeynep Uysal, “Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)”, *Geçmişten Günümüze Bozkır Sempozyumu*, Selçuk Üniversitesi-Konya, 6-8.05.2016, s.992.

⁷⁸ İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanmak”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.23 (2005), s.72.

⁷⁹ Leyla Özpolat, “1 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2016), s.7.

mahalleye dair bahsettiğimiz kontrol ve denetim mekanizması yolu ile tanıdıklar vasıtasıyla çiftlerin evlenmesine bir engel olup olmadığı kontrol edilmiştir.⁸⁰ Evlenme arzusunda olan kişiler bu taleplerini farklı şekillerde ortaya koymuşlardır. Yalnızca erkeğin evlenmek için ilk adım atması, teklifte bulunması gibi bir zorunluluk olmayıp Aynı zamanda kız da kızın ailesi de beğendiği ailenin oğluna ya da beğendiği bir kişiye böyle bir teklifte bulunabilirdi. Ama teklifte bulunabilmek için; tarafların nikâhı birbirine helal olan kimselerden olması, kadının iddet bekliyor olmaması, kadın ve erkeğin hac için ihrama girmemiş olması, kadına önceden başkası tarafından yöneltilen ve kadın tarafından da kabul edilen bir evlilik teklifinin olmaması gibi şartlar mevcuttur.⁸¹ Vazgeçilebilir bir vaat olması sebebiyle çiftlere herhangi bir sorumluluğun yüklenmediği nişanlılık başlangıcında, tarafların birbirleriyle hediyeleşmesi kız tarafına *harc-ı mâkul, ağırlık, namzetlik akçesi* adı altında bir miktar para vermesi âdeti yaygındı.⁸² Buna istinaden namzetliğe son verildiğinde verilen hediyeler, mallar duruma göre de maddi manevi tazminat talep edilebilirdi. Bu hediyeleşme İslam hukukunda hibe üzerinden değerlendirilirdi. Hibenin geri verilmesi için de hediyeinin bozulmaması, tüketilmemesi, başkasına verilmemesi gerekmektedir. Hediye duruyorsa ancak o zaman geri alınabilirdi.⁸³

Nişanlılığın başladığına dair hukuken bir bildirim defterimizde mevcut değilse de ağırlık adı verilen bu meblağın karşılanması ve iadesi sırasında yaşanan bazı anlaşmazlıklarla nişanlılık olayının mevcudiyetine dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Olayların biri Konya Şeyhaliman Mahallesiinde gerçekleşmiştir. Buna göre; Yusuf bin Abdullah, Dilaver bin Abdullah'ın kızı Asiye ile namzet olduğunda dört yüz elli akçelik eşya verdiğini ve bu akçeyi geri alıp vazgeçtiğini bildirmiştir.⁸⁴ Bu belgede de görülüyor ki nişan bozulmuş, dört yüz elli akçelik eşyalar geri verilmiş ve tarafların birbirleriyle alakalarının kalmadığını ifade edilmiştir.

Yine başka bir olayda Türkmen taifesinden İbn-i Elhac Beyazıd, Hüseyin bin Pir Sultan'ı dava edip; Beyazıd, Hüseyin'in kardeşinin kızı Dilber ile nikâhlanmak

⁸⁰ İbrahim Acar, *a.g.e.*, s. 74.

⁸¹ İbrahim Acar, *a.g.e.*, s. 75-83.

⁸² Arzu Karaaslan, *a.g.e.*, s.192-194.

⁸³ İbrahim Acar, *a.g.e.*, s.91-90.

⁸⁴ KŞS 16, 73/3.

istediğinde, nikâhtan önce Hüseyin’in ağırlık namıyla verilmesi gerekenleri: “bir deve, on kuruş ve bir sarık” vermemesinden sebep Hüseyin’in nikâha mani olduğunu, sadece deveyi teslim aldığını söyleyip geri kalanı aldığını inkâr ettiğini bildirmiştir. Hüseyin de cevabında Dilber’in nikâhından önce Rüştü isimli bir aracı vesilesiyle bir deveyi aldığını lakin on kuruş ve bir sarık ve vaat edilen diğer eşyayı almadığını ifade etmiştir.⁸⁵ Bu belgenin ifadesine göre ağırlık namıyla verilen; eşya, mal ve para cinsinden şeyler evliliğin gerçekleşip gerçekleşmemesine etki etmiş, husumetlerin anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Muhtemeldir ki toplum nezdinde ağırlık isminde alınan bu namzetlik dönemi meblağ yahut eşya evliliğin ve nişanlılığın olması için şart hükmünde kabul görmüştür.

Başka bir davada Saidili nahiyesi, Katıkhanı karyesinden Habib bin Süleyman, Mehmed Halife ibn-i Elhâc Ahmed’in ağırlık namıyla verdiğini geri vermemesine dair şikâyetine karşılık “*Mehmed’den aldığım on kuruşu teslim ettim davayla bir alakam kalmamıştır*” diye cevapta bulunmuştur⁸⁶ Namzedlik dönemine dair herhangi bir ayrıntıyı ihtiva etmeyen bu davadan anlaşılıyor ki; alınanlar teslim edildiğine göre nişan bozulmuş, neticesinde bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu gibi meselelerle nişanlılık dönemi bitse de dava devam ettikçe sabık namzed ve ailesi ile ilişkiler de bir şekilde devam etmektedir.

Bir başka türden nişan atma şekli de çocukların küçükken birbirleri için aileler tarafından uygun görülen kişilerle nişanlı olarak belirlenmeleri ve çocukların büyüdüklerinde kendilerine eş olarak belirlenen kişileri istemeyip başkalarıyla evlenmek istediklerini belirtmeleri üzerine gerçekleşmiştir.⁸⁷ Buna benzer bir olay incelemesi olarak; Konya’da Çavuş Mahallesi’nde Ayşe bint-i Seydi vasisinin küçükken kendisi için aldığı kararı uygun bulmayıp, namzedi Mevlüd’ün kendisi için makbul olmadığını ifade edip nefsinin başkasına vermek istediğini beyan etmiş vasisi Ayşe’nin kararını kabul etmiş, nişan bozulmuştur.⁸⁸

⁸⁵ KŞS 16, 139/4

⁸⁶ KŞS 16, 118/1

⁸⁷ İzzet Sak, “Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, s.498.

⁸⁸ KŞS 16, 9/1

Benzeri bir olay da Hüda Mahallesi sakinesi Hatice bint-i İbrahim'in başından geçmiş; Hatice akıllı balığ olmadan evvel Mustafa bin Halil tarafından Mustafa'nın oğluyla namzet edilmiş fakat nikâh kıyılmayınca Hatice Hatun nefisini dilediğine vermek istediğini söylemiştir.⁸⁹ Bu olayda nişanlılık sürecinin uzun sürmesi ve evliliğin gerçekleşmemesi neticesinde nişanın atılması durumunun ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

Tek başına bu veriler Konya'daki sosyal hayatı anlamamız için yeterli olmayabilir. Defterimiz 1672-1673 yılları arasında kapsamaktadır. Bu açıdan karşılaştırma yapabilmek adına 16 Numaralı Konya şer'i sicillerinin kapsadığı dönemin önceki ve sonraki dönemlerini inceleyen çalışmaların desteğine başvurup, üç dönemi karşılaştırarak anlamaya çalışmamız daha faydalı olacaktır. 1563-1610 yılları arasında kapsayan 1 Numaralı Konya şer'iye sicil defterinde ve 1735-1737 yılları arasında kapsayan 53 Numaralı Konya şer'iye sicillerinde, nişanlılıkla alakalı konulara bakıldığında; akıllı balığ olduktan sonra nişan atma ve ağırlık konusunda çıkan anlaşmazlıklar, nişanın uzun sürmesi gibi birbirine benzer konular gözlemlenmiştir. Fakat birbirinden farklılık gösteren, nişan sırasında tarafların birbirine verdiği eşyalar; dönemin ekonomik yapısı hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir. Misalen 1 Numaralı defterde anlaşmazlıklar sırasında ağırlık denilen meblağa karşılık olmak üzere; "İbrişim, Keten, 20 Sikke Flori, Kılıç, Oğlak, Ala Tosun" gibi eşyalar zikrolunurken⁹⁰ 16 Numaralı defterde ise Deve, Sarık, ve bir miktar nakit paradan bahsedilmiş, 53 Numaralı Konya Şer'iyeye sicilinde ise namzetlik bozulduğunda taraflarının birbirlerine ödedikleri ağırlık namındaki tutar 20 ile 50 kuruş ve içeriğinden bahsedilmemiş eşyalar zikrolunmuştur.⁹¹ Kuruş; 1 gr değerinde gümüş para olup, 1640'larda tüm darphaneler birer birer kapanmış artık kuruş basılamaz olmuş bunun üzerine genelde piyasada yabancı paralar dönmüş ve alışverişte yabancı devletlere ait paralar kullanılmıştır.⁹² Flori ise yabancı devletlere ait para olup 3 gr ağırlığında altındır. Fatih Sultan Mehmed zamanında Avusturya dukası değerinde basılmaya

⁸⁹ KŞS 16, 95/2

⁹⁰ Leyla Özpolat, *a.g.e.*, s.7-8.

⁹¹ Hanife Kaplan, 1735-1737 Yılları arasında Konyada Sosyal Yaşam (53 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre), *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2014), s.13-14.

⁹² Şevket Pamuk, "Kuruş" *DİA*, C.26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002, s.459.

başlanmıştı.⁹³ Bu bilgiler 1 Numaralı defter dönemi toplumunun ekonomik açıdan biraz daha iyi olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

3.3. Ailenin Oluşumu: Nikâh Evresi

Nişanlılık sürecinin ulaşmasının hedeflendiği nokta evlilik dönemidir. Bu süreci başarıyla atlatan çiftlerin beraberliklerinin neticesinde nikâh akdi gerçekleşir.⁹⁴ Sözlükte birleştirme, bir araya getirme, evlenme, evlilik gibi anlamlara gelen nikâh, şer'an aranan şartlar çerçevesinde, aralarında engel olmayan kadınla erkeğin hayatlarını birleştirme isteğiyle meydana gelen anlaşmayı ifade eder.⁹⁵ İslam'da, hayatın çeşitli alanlarına dair pek çok düzenleme Kur'an'da ortaya konulan genel ilkeler ve amaçlar çerçevesinde belirlenmiştir. Evlilik ve aile ile ilgili belli başlı hükümlerin hazırlanması da doğrudan Kur'an'a, Hadis ve İcmaya dayandırılarak gerçekleşmiştir.⁹⁶ Nikâh meselesi İslam hukukunda hem evlenme akdini hem bu akidle meydana gelen evlilik bağı, eşler arasındaki hukukî ilişkiyi ifade etmek için kullanılmıştır. İslam Hukukunda nikâh akdinin şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi önemlidir. İki şahidin bulunması nikâhın geçerliliği için yeterli olup beraberinde nikâhın duyurulmasının nikâhın geçerliliğini güçlendirdiği de söylenmiştir.⁹⁷ Nikâh, İslam hukukuna göre tarafların ve şahitlerin katılımıyla akdedilen medeni bir akit olup, esasında geçerli olabilmesi için bir memurun veya bir din adamının huzurunda nikâhın kıyılma zorunluluğu yoktur. Ama nikâhın önemine, sonuçlarının taraflara vereceği dünyevî ve ahiri zararlar düşünülerek bu işi kontrol eden bir meslek adamının huzurunda yapılmasına önem verilmiştir.⁹⁸ Üçüncü bir şahsın ne zamandan beri nikâh kıydığı konusunda Osmanlıda Yıldırım Bayezid dönemine kadar delil bulunmakla birlikte diğer Türk-İslam devletleri geçmişinde ise Selçuklular zamanında kadınların beratlarında onlara böyle bir görev verildiğine dair ibarelere rastlanmıştır.⁹⁹ Osmanlı Devleti, nikâhın devlet denetiminde ve İslam

⁹³ Halil İnalcık " Filori" *DİA*, C.13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,1996, s.106.

⁹⁴ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2,2006 s.1.

⁹⁵ Fahrettin Atar, " Nikâh", *DİA*, C.3, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s.112.

⁹⁶ a.g.e., s.112-113

⁹⁷ a.g.e.,s.116

⁹⁸ Alpaslan Demir ve Diğerleri, *Tokat Nikâh Defteri(1882-1887)*, Birinci Basım, İstanbul: Gece Kitaplığı, 2015, s.12

⁹⁹ Alaaddin Aköz, "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", *İSTEM*, S.3, 2004 ,s.91-92

esaslarına göre kıyılmasını sağlamak için bazı tedbirler almıştır. Eğer kadıya başvuru olmaksızın nikâh kıyılırsa ve bu nikâh sonucunda taraflar anlaşmazlığa düşerler ve mahkemeye başvurlarsa mahkeme tarafından, bu tür başvurulara bakılmayacağına, dava olarak kabul edilmeyeceğine dair karar alınmıştır.¹⁰⁰ Hem bu uygulamalar hem imamların kadı izni olmaksızın nikâh kıymama konusunda sadakatli tutumları aileleri evlilik için kanuni yollara başvurmaya yöneltmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti tarihinde nikâh kıyımının devlet kontrolünden uzak olmadığı konusunda ispat niteliğinde başka örnekler de mevcuttur.¹⁰¹ Eğer akitler mahkemeye intikal etmediyse evlilikle ilgili alınacak olan resm-i gerdek, resm-i arusiye gibi devletin alacağı sancak beyiyle veya subaşıyla paylaşılacak vergilerle ilgili kanunlara istinaden sipahi evlenenleri takip ederek vergiyi tahsil etmiştir. Böylece nikâh, ister kadı izniyle gerçekleştirilsin ister kadı izni olmaksızın gerçekleştirilsin devlet denetimi dışında kalamamıştır.¹⁰² İzinsiz ve usulsüz nikâh kıyımına sebep olan durumlardan biri muhtemelen kadının kaza merkezinden uzaklaşmaması olmuş,¹⁰³ bu durumda nikâh mahalle imamları ya da bir din adamı tarafından yerine getirilmiş, ama imamlar belirttiğimiz gibi kadıya ve hükümlere bağlı kalıp bunun sonucunda kadı ile iş birliği halinde nikâh akdi yapmışlardır. Bu durumda nikâh akdini bir din adamı ile gerçekleştirmek isteyen taraflar buldukları yerin mahkemesinden nikâh için o din adamına hitaben bir izin kâğıdı aldıklarında bu vazifeyi yerine getirmiş olurlardı. Bu aşama tarafların evlenmeye mani durumlarının olmadığı için önemli olmuştur.¹⁰⁴

Evlenmeye mani durumlar ise geçici ve sürekli olmak üzere değişir. Belirli derecedeki kan, süt ve kayın hısımlığı devamlı evlenme engeli niteliğindedir. Din farklılığı, kadının evli olması veya iddet süreci içerisinde olması gibi durumlar geçici evlenme engelleri olarak kabul edilmiştir. Bunlar devam ettiği sürece belirtilen kişilerle evlenilmesi yasak olmuştur. Evlenme engelini olmaması bazı fakihlerce akdin sıhhat şartı bazıları için itikat şartı kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Bu şartlar nikâhın geçerli sayılması için gerekli olan şartlardır. Bazı görüş ayrılıklarına rağmen bu şartlar Hanefilere göre icab ve

¹⁰⁰ Zülfiye Koçak, *a.g.e.*, s.296.

¹⁰¹ M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.3, 1982, s.9.

¹⁰² Alaaddin Aköz, *a.g.e.*, s.94.

¹⁰³ *a.g.e.*, s.95

¹⁰⁴ M. Akif Aydın, *a.g.e.*, s.6.

¹⁰⁵ Fahrettin Atar, "Nikâh", *DİA*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s.11.2

kabulden ibarettir. Yine Hanefilere göre, akid ile ilgili diğer gereklilikler intikad, sihhat, nefaz ve lüzum şartları olmak üzere dört gruba ayırılmıştır.¹⁰⁶ İcab ve kabul tarafların birbirleriyle uyumlu irade beyanı olup, intikad; ehliyet, meclis birliği, evlenme engelinin bulunmaması şartlarını barındırmıştır. Şahitler ve ihtilaf edilen evlenme engelleri sihhat şartları içerisinde kabul edilmiştir. Tarafların veya velinin rızası konusu nefaz şartları arasında zikredilmiş, evliliğin bağlayıcı sayılması için aranan şartlar ise lüzum şartları olarak sınıflandırılmıştır.¹⁰⁷ Bu şartların da yerine gelmesi durumunda daha sonra nikâhın şartlarına uygun herhangi bir mani olmaksızın izinname ile huzurlarına gidilen din adamları tarafından nikâh akidleri yapılırdı. Bu kanuni yol daha sonra herhangi bir ihtilafla karşılaştıklarında hukuki şekillerde tarafların lehine, durumun hal olmasına vesile olmuştur.¹⁰⁸

Nikâh merasiminde kız genelde bir vekille temsil edilmiştir. Kızın kendisine ya evlilik sırasında (mehr-i muaccel) ya da daha sonra (mehr-i müeccel) verilmek üzere mehir tesbit edilerek iki şahit huzurunda tarafların nikâhı kıyılır.¹⁰⁹ Daha sonra kıyılan nikâh deftere kaydolunurdu. Evlenen kadının almaya hak kazandığı mehir ilahi bir hüküm olarak işlerlik kazanmıştır. mehrin esasları Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiş, Hadisler yolu ile de Peygamber Efendimiz'in bu konudaki tembihatı ve uygulamaları örnek alınmıştır.¹¹⁰ Nikâh sırasında mehrin belirlenmemesi nikâhı etkilemez ama mehrin alınabilmesi için nikâhın ve zifafın gerçekleşmesi gerekir. Nikâh sırasında şayet mehir belirlenmezse daha sonra etrafındaki misallere bakılarak bir mehir miktarı belirlenir ve buna mehr-i misil denmektedir.¹¹¹ Erkeğin ya da kadının ölmesiyle, boşanmanın olması durumunda, kadının istediği bir anda mehrin ödemesi gerçekleşmektedir.¹¹²

¹⁰⁶ Ali Kaya, "17. Yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *U.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008, s.84.

¹⁰⁷ Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.114.

¹⁰⁸ M. Akif Aydın, *a.g.e.*, s.11-12

¹⁰⁹ Fahrettin Atar, *a.g.e.*, s.112-117

¹¹⁰ M. Ali Yargı, "Günümüzdeki Mehr Uygulamaları ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.8 (2006) s.260.

¹¹¹ İbrahim Acar, "Mehr İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S17 (2011) s.374-380

¹¹² Jülide Akyüz, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38 (Mart 2005), s.216-217; İbrahim Acar, *a.g.e.*, s. 372-382.

Nikâhın bozulması durumu da yine İslam esaslarına göre uygulanmıştır. Allah'ın boşanma olayından hoşnut olmadığı temel gösterilerek boşanmanın gerçekleşmesi için ayrılığın sebeplerine önem verilmiştir.¹¹³ Eğer akidde bir eksiklik, nikâhta bir ihtilaf ya da taraflar arasında bir terslik meydana gelirse nikâhın feshi elzem olur. Hangi hususların feshe sebep olacağı ise mezheplere göre farklılık gösterir. Bazı sebeplerin sonucunda akdin bozulması için hâkimin hükmüne gerek yokken bazı sebeplerde hâkimin hükmü şarttır, hükme kadar evlilik devam eder. Nikâh ilişkisinin bozulması şeklen üç guruba ayrılır; Kocanın tek taraflı iradesi ile ayrılma (Talak), tarafların anlaşması ile meydana gelen ayrılma (Muhalaa), hâkimin hükmü ile ayrılma (Tefrik). Bu üç şekilde nikâh akdi fesh olunur.¹¹⁴ Bu sistem Osmanlı Devleti nihayet bulana kadar bazı eklemelerle devam etmiştir. Tanzimat'tan sonra 1881 tarihli nizamnameye göre izinname konusuna ilave getirilerek ilmühaber verilmesi mecbur kılınmıştır. 1917 tarihli kararname ile nikâhın daha önceden ilan edilmesi esasının getirilerek böylece nikâhın mani bir durumu olduğunu bilenlerin mani olmaları için imkân tanınması amaçlanmıştır.¹¹⁵

Söz konusu defterde evliliğin gerçekleşmesi sırasında kayıt altına alınan yalnızca bir belgeye rastlanılmıştır. Bu belgede Öylebekledi mahallesi sakinelerinden Neslihan herhangi bir akrabası ya da velisi olmadığını akil baliğ olduğunu ve mihr-i muaccel olarak bir kaftan, bir sim kuşak, bir alaca döşek, bir alaca yastık, bir çift yorgan vb. eşyalar ve mihr-i müeccel olarak da 20.000 akçe ile nefsinin Mehmed bin Receb'e vermek istediğini ifade etmiş, bunun üzerine Mehmed de evlenmeyi kabul ettiğini bildirmiş ve nikâh gerçekleşmiştir.¹¹⁶ Bundan hariç evlilikle alakalı beş adet hüccet bulunmakta ve bunların hiç birisi doğrudan nikâh sırasında kayıt altına alınan belgeler olmamakla birlikte ancak bir anlaşmazlık yahut taraflardan birinin vazgeçmesi ya da alacak meseleleri söz konusu olduğunda evlilik akdinin tatbik ediliyor olduğunu tespit edebildiğimiz davaları içermektedir. Bu hüccetlerin birinde Sadırlar mahallesi sakinlerinden Yusuf Çelebi ibn-i es-Seyyid İshak; es-Seyyid Süleyman Çelebi ibn-i Hacı Veli'den tezevvücü için masarif-ı mutade olarak doksan üç esedi kuruş harç

¹¹³ M. Akif Aydın, *a.g.e.*, s.10; İsmail Ünver, "Bakire İzinname", *OTAM*, S.5, Ocak 1994, s.529-534

¹¹⁴ İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10 (2011), s.375-393

¹¹⁵ M. Akif Aydın, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹¹⁶ KŞS 16,34/3.

aldığını, davadan fariğ olup meblağı Süleyman'ın zimmetinde ibra edip bu meseleyle alakası kalmadığını ifade etmiştir.¹¹⁷ Tezevvüç kelimesi kullanılmasa bu hüccet bir alacak meselesinin neticelendirme davası olarak kabul edilebilir ama bu davadan anladığımız burada bir evlilik olayının yaşandığıdır. Masarif-i mu'tade (alışılmış masraflar) ibaresi ile de muhtemeldir ki evlilik harcamalarında kullanılmak üzere alınan geleneksel bir meblağdan bahsedilmiştir. Geri ödemek için gösterilen gayretin sebebi: Bu harcın borç statüsünde verildiği mi yoksa evlilik kararının akabinde, muhtelif hazırlıklar için harcanmak üzere kullanılan, bedel statüsünde olması mı, bunu hüccetin muhtevassından anlamamız mümkün olmamıştır. Ancak bir ayrıntı olarak bu hüccet iki Seyyid ailenin çocuklarının evlendirilmesi konusunu içermektedir. Peygamber Efendimiz'in (S.A.V) soyu Hz Fatma vesilesiyle bu güne ulaşmış, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den gelen soyu ifade etmek üzere Seyyid ve Şerif olarak iki farklı isim bu soyun mensupları için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında kurulan Nakib'ül-Eşraflık müessesesi ile de bu soy ayrıcalıklarıyla muamele görmüş, soya ihtimam gösterilmiştir. Hz. Fatma'nın soyundan gelenlerle evlenilmesinin şeref vesilesi olduğu kabulünden sebep Hz. Ömer'in Hz. Fatıma'nın kızı Ümmü Gülsümle evlenmek istediği bilgisine¹¹⁸ istinaden bu soyun mensuplarının soyu korumak için birbirleriyle evlenmek zorunda olmaları gibi bir durum söz konusu olamayacağı söylenebilir. Bu hüccette karşılaştığımız durum da müstesna bir vak'a olarak düşünülebilir.

Bir başka kayıтта ise Nurullah, Şükran mahallesinde oturan kayınvalidesi ile hanımı Emine'nin görüşmesini istemez, bundan sebep kayınvalidesi Fatma'nın hanımı Emine'yi evine götürdüğü iddiasıyla şikayetçi olur. Fatma cevabında mübarek Ramazan ayında kızını misafir etmek istediğini söyleyip şahitlerin kızı ve kendi hakkında keyfiyetlerini araştırmasını talep eder. Buna istinaden imam Mehmed Efendi öncülüğünde bir kısım mahallelinin araştırmaları sonucunda Fatıma ve Emine'nin hüsn-ü halleri bildirilmiştir. Bu dava evlilik hayatından bir örnek olması hasebiyle önemlidir. Bu aile içindeki hoşnutsuzluk ve kopuk ilişkiler tüm aileler üzerine genellenemez belki

¹¹⁷ KŞS 16, 54/2.

¹¹⁸ Mustafa S. Küçükkaşçı, "Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", *İSAM*, Hatıra Sayısı 1, 2009,s.87.103

ama farklı bir örnek olması açısından günümüzle kıyaslama yapıldığında benzeri olayların görülmesi açısından önem teşkil edebilir.¹¹⁹

Bir diğer kayıta ise Sudirhemi mahallesinden iki hanımlı Abdulkerim, komşularından incinince başka bir köye yerleşme kararı alır ve bu kararın peşinden mesafe uzaklığından kaynaklı olarak Selma ve Dudu isimli hanımlarını talak-ı selase ile boşar. Bir zaman sonra geri döner ve hanımlarıyla tekrar evlenmek ister. Hanımları bu isteğini kadı aracılığı ile kabul eder. Akabinde deftere içerik ve tarih birliği olan bir hüccet daha yazılmıştır. Bu kayıt hem çok eşliliğe hem de komşuluk ilişkilerinin aile düzenine etkisine örnek mahiyetindedir.¹²⁰ Ayrıca dikkat edilecek bir diğer nokta da çiftlerin talak-ı selase ile ayrılmaları durumudur. Talak-ı selase ile boşanıldığı takdirde tekrar aynı kişi ile evlenmek isteyen taraflar arasında bir evlenme yasağı meydana gelir ve bu yasağın kalkması, tarafların tekrar evlenebilmeleri için “Hülle” denilen başka bir erkekle evlenme kuralının yerine getirilmesi gerekmektedir. Fakat hüccetin içeriğinde hülleyle dair herhangi bir hüküm ya da tekrar evliliğe dair herhangi bir mani bildirilmemiştir.¹²¹

Başka bir kayıt da evlilik hayatına dair örnek teşkil eder niteliktedir. Ahmetfakih mahallesinden Ümmi bint-i Şaban eşi Hasan ibn-i Elhac’tan, saçlarını eline dolayıp sokak kapısına sürüdüğünden dolayı şikâyetçi olmuştur. Durum mahalleliye sorulmuş, şahitler olayı aynen Ümmi’nin ağzından nakletmişlerdir.¹²² Davanın sonucunda ne olduğu, konunun nereye bağlandığı, herhangi bir ceza yaptırımının tatbik edilmediğine dair bilgilendirme bulunmamaktadır. 201 sayfalık defterde bulunan olaylar dahilinde, aile içindeki şiddet olayına rastlamak genele nazire yapıldığında kesin olmasa da bizi bir kanaate ulaştırabilir.

Bir başka kayıta ise Belviran kazasının Alibeyöyüğü’nden Rahime bint-i İbrahim ve Osman bin Mustafa vekilleri aracılığı ile Rahime’nin amcası Veli Bey ibn-i Lütfullah’ın rızasıyla kadı Naşbi Hüseyin Efendi huzurunda kaydın tutulduğu tarihten on iki sene evvel yirmi bin akçe mihr-i mueccel ve on bin akçe mihr-i muaccele ile

¹¹⁹ KŞS 16, 111/4

¹²⁰ KŞS 16, 112/2; 127/4

¹²¹ Saffet Köse, “Hülle”, *DİA*, C.18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s.475.

¹²² KŞS 16, 36/2

nikâhlanmışlardır. Fakat on iki yıl geçtikten sonra Rahime nefisini başkasına vermeyi murad etmiştir.¹²³ Bu davada da taraflar arasında evlilik resmen gerçekleşmiş, mehir anlaşması yapılmış ise de sahih bir evliliğin olmadığı düşünülmektedir. Fakat kaydın sonucunda nikâhın bozulup bozulmadığına dair bir bilgi yoktur. İfadeleri takiben şahitlerle olayın doğruluğu onaylanmış ve kayıt sonlanmıştır. İslam hukukuna göre bu tür evlilikler geçersiz sayılmış, bu sebeple de gençler buluş çağına eriştikleri zaman bu evliliklerin “buluş muhayyerliği” ehliyeti ile feshini isteyebilmişlerdir.¹²⁴ Buluş muhayyerliği söz konusu kişilerin akıl hastalıklarından kurtulup zihin sağlığına kavuştuğunda yahut ergenlikten çıkıp akıl baliğ olduklarında kişilere, bundan önce velileri aracılığı ile yüklenen sorumluluklardan ya da onların adına verilen kararlardan vazgeçme hakkı tanır.¹²⁵

1 ve 53 Numaralı Konya Şer’iyye sicilleriyle çalıştığımız sicili karşılaştırdığımızda, 1 numaralı defterde 16 ve 53 numaralı defterlerde bulunmayan nikâh kayıtlarının bilhassa cariye nikâhlarının yoğunlukta olduğunu görüyoruz.¹²⁶ Buna karşılık 16 ve 53 numaralı defterler kayıt azlığı ve anlaşmazlık çeşitleri olarak birbiriyle benzerlik göstermektedir.¹²⁷ Nikâh akdinin feshine ya da nikâh akdine dair kayıtlara diğer dönemlerde de genel olarak pek rastlanmadığı söylenilebilir. Bu durum nikâhın kadı denetiminden uzak gerçekleştirildiğinin ya da bu tür kayıtların ayrı bir defterde tutulduğunun göstergesi olabilir.

3.4. Boşanma İşlemleri

Aile kurumunun inşasının, insan ömrünün büyük bir kısmına denk geldiği düşünülebilir. Çalışmadaki veriler gösteriyor ki daha beşikte çocuklarını evlendirme gayreti içinde olan veliler çocukları akıl baliğ olduğunda onları evlendiriyor ya da nişanlıyorlar. Bu sürede İslam hukuku ve tabi oldukları kültür-örf gereği ritüeller

¹²³ KŞS 16, 160/1

¹²⁴ Mevlüt Faruk Karacaoğlu, *a.g.e.*, s.48.

¹²⁵ Hüssein Ali, *a.g.e.*, s.85-90.

¹²⁶ Leyla Özpolat, *a.g.e.*, s.8-12

¹²⁷ Hanife Kaplan, *a.g.e.*, s.21-22.

gerçekleşiyor, akabinde anlaşabilenler, evliliğe rıza gösterenler, kabul edenler evleniyor ve kendi yaşadıkları bu hayat döngüsü bu kez çocukları için başlıyor. Fakat bu aile olma sürecindeki diğer çark olan boşanma ise helal dairesinin en istenmeyen unsurudur. Boşanma, nikâhın feshi anlamındadır. Fesih ise Arapçada “bozmak, ayırmak, ortadan kaldırmak” anlamlarına gelmektedir.¹²⁸ Nikâhın feshi talak, muhalaa, tefrik olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleşir.

3.4.1. Talak

“*Talak; boşanma ehliyetine haiz kocanın, nikâh akdini bir takım özel lafızlarla hemen ya da daha sonra ortadan kaldırmasıdır.*”¹²⁹ Talak’ın olabilmesi için erkeğin akli başında olması gerekir ve erkeğin açık bir şekilde ayrılma niyetini ifade etmesi ile gerçekleşir. Talak iki kısma ayrılır; Talak-ı Ric`i ve Talak-ı Bain. Talak-ı ric`i geri dönme hakkının bulunduğu talaktır. Bunun gerçekleşmesi için zifafın olması ve boşanma isteğini ifade eden kelimenin kesin olarak boşanma manasına gelmemesi ve niyetin de bu yönde olması gerekmektedir. Ric`i talak kullanıldığı durumda erkek, kadının iddet dönemi bitmeden tekrar hanımına dönebilmektedir.¹³⁰ Niyetin boşanma için önemli olduğuna dair bir vak’a olarak şu dava örnek olarak verilebilir. Konya’da Öylebekledi mahallesinde Alime bint-i Mevlüd ve Aişe bint-i Murad isimli hanımlar eşleri Mehmed bin İbrahim’in üç kez boş ol diyerek kendilerini talak-ı selase ile boşadığını, Mehmed’in talak-ı selaseyi niyet ve zikir etmediğine yemin etmelerini istemişlerdir. Mehmed de talak-ı selase ettiğine ama niyet etmediğine yemin etmiştir. Talak-ı selasenin gerçekleştiğinden emin olunsa da niyet mahkeme vasıtasıyla öğrenilmek istenmiştir.¹³¹

Talak-ı bain ayırıcı talaktır. Bir erkeğin dilerse üçünü birden kullanabileceği üç boşama hakkı vardır. Boşama hakkının erkekte olmasının sebebi boşaması halinde mehir ödenmesi, çocukların nafakası ve muhtelif boşanma bedelleri gibi farklı maddi

¹²⁸ Hussein Bahjat Hussein, Ali, *İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012. S.6-153.

¹²⁹ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.32, s.341-342

¹³⁰ Mehmet Hüsrevoğlu, *İslamda Evlilik ve Boşanma*, 1. Baskı, Kayseri: Arznet Yayıncılık, 2010, s.127-148

¹³¹ KŞS 16, 36/5.

bedeller altına girilecek olunmasındandır. Eğer böyle bir bedel altına girmeyi göze alıyorsa, o evlilik değerini kaybetmiş kabul edilebileceğinden boşanma kararı daha doğru alınmış olacaktır.¹³² Bu türden ayrılmaya bain talak denir. Bain talakla ayrılan çiftler tekrar evlenmek istediklerinde yeniden nikâh yapıp yeniden mehir ödemeleri gerekmektedir. Üç talak ile boşanma Allah'ın en hoş görmediği helal haktır. İslam toplumunda bu şekilde boşanan erkek toplum tarafından ayıplanmıştır. Hz. Ömer döneminde bu türden bir boşanma gerçekleştiren erkeği küçük bir darp cezası aldığı dahi vaki'dir. Üç talaktan sonra kadının başka biriyle evlenmeden eski kocasıyla evlenememesi durumunun boşanmak isteyen erkekler için caydırıcı unsur olması muhtemeldir.¹³³ Sarihasan mahallesinde gerçekleştiğine şahit olunan bir örnekte Mevlüd bin Mehmed eşi Cemile Hatun'u yüz üç gün önce talak-ı selase ile boşadığını ve alakasının kalmadığını bildirmiştir.¹³⁴ Talak-ı selasenin söylenmesinden yüz üç gün sonra mahkemeye bildirilmiş olması açısından farklı bir örnektir. Muhtemeldir ki hukuki bazı gereksinimler bu bildirimini doğurmaktadır. Hukuki bir gereklilik mevzu bahis olmasa ya da tarafların farklı biriyle evlenmeleri gibi bir olay gerçekleşme mahkemeye bildirilmeden ve talakları hukuki zeminde kayıt olmadan da geçerli olabilmekteydi.

Benzer bir olay da Türbe-i Celaliyye mahallesinde gerçekleşmiş, Ahmed bin Betal eşi Mihriban Hatunla talak-ı selase yoluyla ayrıldıklarını beyan etmiştir.¹³⁵ Talak-ı selasenin akdin feshi açısından kesin oluşu, ev içinde geçen herhangi bir konuşmada ağızdan çıkan öylesine bir cümleye dahi anlamına ehemmiyetle yaklaşmayı gerektirmiştir.

Bu neviden bir önemi ifade edebileceğimiz bir örnek olarak, Öylebekledi mahallesi sakinelerinden Nazlı bin-i Elhac zevci Abdurrahman bin Himmet'in "*Oğullarından fariğ olmazsan benden talak-ı selase ile talak ol*" dediğini söylemiş ve

¹³² Saadet Maydaer, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma" *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1 (2007) s.303-306; Mehmet Hüsrevoğlu, *a.g.e.*, s.136-138.

¹³³ Saadet Maydaer, *a.g.e.*, s.306.

¹³⁴ KŞS 16, 165/2.

¹³⁵ KŞS 16, 168/4.

Abdurrahman'a sorulması istenmiştir. Abdurrahman ise yemin ederek bu sözü söylemediğini ifade etmiştir.¹³⁶

Talak'ın gerçekleştiği farklı durumlar da vaki idi. Bunların birisi şartlı talak denilen erkeğin hanımını boşamayı bir şartla, herhangi bir olayın gerçekleşmesine bağlamasıyla gerçekleşmesi idi.¹³⁷ Şayet talak-ı selase üzerine şart koşulmadıysa bu tür bir talak, talak-ı Ric'i'ye girer ve iddet süresince erkek pişman olursa tekrar hanımına dönebilir.¹³⁸ Bu konuyu açıklayabilecek bir örnek olması açısından: Fakihdede mahallesinden Nazlı bint-i Ali Elhac eşi Mehmed'in "*Kardeşin Mustafa benim menzilime dahil olursa üç talak boş ol*" dediğini ve Mustafa'nın menzile geldiğini, bu koşulların neticesinde durumunu ve bu sözün sahihliğini Mehmed'e mahkeme vasıtasıyla sormuştur. Mehmed de yemin ederek böyle bir söz söylemediğini ifade etmiştir.¹³⁹

Talakı doğuran bir başka sebep ise kocanın kaybolmasıdır. Hanefi mezhebine göre kocanın kaybolması ya da seferden dönmemesi boşanma sebebi sayılmamıştır. Eşlerinin öldüğüne dair haber gelmezse kadınlar yaşlılarının ölümüne kadar kocalarından ayrılmamışlar ve bu da kadın için bazı mağduriyetlerin doğmasına sebep olmuştur. Fakat kocaları dönmeden kendi kendilerine bu gaipliği bahane edip başka birisi ile evlenmeleri de başka sorunları beraberinde getirmiştir. Bunun için Hanefi mezhebi boşanma isteğinin maddi imkânsızlıklardan doğması ihtimaline karşı başkalarından borç alması için kadına izin vermiş ya da günlük nafaka bağlamıştır.¹⁴⁰ Ayrılığın boşanmaya sebep olmamasının sebebi ise nikâhın ölüm ya da boşanma ile bozulabileceği kuralıdır. Ayrılık durumunda ise bunlardan birine dair bir delile ihtiyaç duyulmuştur. Fakat Hanefilerden hariç mezhepler, bu durumun boşanmaya sebep olabileceğini kabul etmişlerdir. Hatta mezhep farklılığının uygulama farklılığına etkisi ile kocanın gaipliği durumundan boşanmayı murad edenler, şafi kadılar huzurunda onların verdiği hükümlerle boşanmışlar ama bu durumun yarattığı sorunlar, eşin geri gelmesi, hayatta olması vb gibi riskler, yaygınlaşan bu usulün yasaklanmasını

¹³⁶ KŞS 16, 45/4.

¹³⁷ İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s.379; Saadet Maydaer, *a.g.e.*, s.307.

¹³⁸ Mehmet Hüsrevoğlu, *a.g.e.*, 153-154.

¹³⁹ KŞS 16, 29/3.

¹⁴⁰ Saadet Maydaer, *a.g.e.*, s.307-310; Ali Yüksek, *a.g.e.*, s.351.

gerektirmiştir. Bu nevi bir mevzuya örnek olması açısından gösterilecek kayıta; Cafer bin Mehmed, Debbağhane mahallesi sakinelerinden Aişe bint-i Şaban'ın kendi eşi olduğunu ama nikâhındayken şehirden ayrılıp on yıl gelmemesi üzerine İbrahim'le evlenmesi üzerine davacı olmuştur. Ayşe de cevabında on yıl önce Cafer'in mektup gönderip talak ettiğini, bunu da tasdik ettirdiğini söylemiş ve Cafer'den talak etmediğine yemin etmesini istemiştir. Cafer de talak etmediğine yemin etmiştir.¹⁴¹ Bu olayı takiben bir mağduriyet olduğu açıktır.

Kimi erkekler ise buldukları şehirden ayrılırken, belirli bir zaman belirtip o zamandan sonra dönülmemesi halinde eşleriyle aralarında talakın gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. Bu türden anlaşmalı talaklar ise vekil aracılığıyla ve vekilin vekâletine yapılan şahitlikle gerçekleşebilmekteydi. Bu duruma örnek olacak bir olay Pürçüklü mahallesinde yaşanmıştır. Halil bin İbrahim bazı kişilerin şahitliğinde Ahmed bin Mahmud'u vekil tayin etmiş ve başka bir şehre gitmek istediğini, üç sene tamam olur da gelmezse vekili olarak hanımını talak-ı bain ile talak etmeye vazifelendirmiştir. Bunun üzerine Ahmed'in vekâleti ile Rabia bint-i Ahmed'e bain talak olunmuş ve nefsinin başka birine vermesine icazet verilmiştir.¹⁴²

Benzeri bir olay da Pir Esad mahallesinde gerçekleşmiştir. Süleyman bin İbrahim, Es-Seyyid Oruç Çelebi ibn-i Es-Seyyid Hüseyin vekaletiyle Oruç Çelebi'ye üç yüz gün sonra gelmezsem eşimi talak-i bain ile talak et buyurmuş ve bunun üzerine üç yüz gün dolunca talak vekaleti aracılığı ile gerçekleşmiştir.¹⁴³

Talak Kayıtlarının dağılımı (Tablo 2.1)

Talak			
Talak-ı Ric'i	Talak-ı Bain		
	Şartlı Talak	Talak-ı Selase	Gaiplik

¹⁴¹ KŞS 16, 66/4.

¹⁴² KŞS 16, 25/1.

¹⁴³ KŞS 16, 27/5.

----	1	4	3
------	---	---	---

Çalışmamıza kaynak olan defterdeki tüm talaklar talak-ı bain sınıfına dahil olup talak-ı selase ile gerçekleşmiştir. Talak-ı Ric`i`ye ait örnekler kayıtlarda rastlanmamıştır.

3.4.2. *Muhalaa*

“Elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak” anlamlarına gelen hul kökünden türeyen muhalaa belli bir bedel mukabilinde eşin ayrılmaya razı olması ile nikâhın feshidir.¹⁴⁴ İslam hukuku nikâh akdi sırasında ya da sonra talak ile boşama hakkı olmayan, eşiyle anlaşamayan, geçimsizlik yaşayan kadına bir çıkış yolu olabilmesi hasebiyle Bakara suresinin 229. ayetini delil kullanarak boşama hakkı vermiştir. Buna göre kadın mehir, nafaka-i iddet, maünet-i sükna denilen bir takım masraflar gibi bedeller ödeyerek ve dahi üzerine fazladan eşya ya da para tanzim ederek boşanmayan eşini boşamaya razı edebilmiştir. Talak hakkının kendisine yükleyeceği maddi sorumluluklardan kurtulma imkanı verdiği için muhalaa tercih edilen bir fesih usulü olmuştur.¹⁴⁵ O kadar ki erkeğin karısını muhalaya zorlamak için darp ettiği dahi dava örneklerinde görülmüştür. Bu neviden bir olay Konya’da yaşanmıştır. Buna göre Nehr-i Kafir mahallesinden Cemile bint-i Şükrullah, Ahmed bin Hüseyin’in “*fariğ ol*” diyerek kendisini darp ettiğini, fariğ olup muhaala olunduktan sonra da hala zimmetinde olan üç bin akçe mehri talep ettiğini iddia ederek şikayetçi olmuş ve sual olunmasını istemiştir. Ama bu durum Ahmed tarafından inkar edilmiştir.¹⁴⁶

Kadının muhalaa ile ayrılabilmesi için mal varlığı üzerinde tasarruf ehliyetine zarar vermeyecek halde olması gerekmektedir. Herhangi bir zihinsel problem ya da akıl baliğ olmama durumunun söz konusu olması halinde muhalaa ile iki tarafa da maddi yaptırımları olması açısından, zihni sıhhiyetin sağlanamaması ile akdin muhalaa ile

¹⁴⁴ Fahrettin Atar, “Muhalea”, *DİA*, C.30 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s.399.

¹⁴⁵ Hatice Yüzgeçler, “2 Numaralı Yozgat Şer’iyye Siciline Göre Yozgat’ta Aile”, *Bozok Sempozyumu*, Bozok Üniversitesi -Yozgat, (5-7.05.2016), s.25-26; Saadet Maydaer, *a.g.e.*, s.311; Ali Yüksek, *a.g.e.*, s.347.

¹⁴⁶ KŞS 16, 37/1

feshi mümkün olmamaktadır.¹⁴⁷ Defterimizdeki muhalaalarda fesih sebebi genellikle “Hüsn-i zindegân-i musâfât olmamağla”¹⁴⁸ şeklinde anlaşmazlık ifadesi olarak kullanılmıştır. Sahih nikâhlı tarafların muhalaa yöntemine başvurularıyla kadın mehri iade etmeyebilir, düğün masraflarını isteyebilir ya da iki taraf da birbirinden bir şey istemeyebilir. Kadın bu ayrılıkla nafaka hakkını da fesh eder, çocukların nafakası bir yaşa kadar baba tarafından tespit edilerek ödenir ve kadın evlenecekse çocuklar babada kalır.

Bu çalışmanın kaynağı olan defterde 44 adet muhalaa kaydının tespit edilmesinden yola çıkarak, yaygın başvuru yöntemin muhalaa olduğu söylenilebilir. Muhalaa kayıtlarının pek çoğu sebepleri ve sonuçları itibariyle benzerlik göstermektedir. Bu sebeple muhalaaların farklı yönlerini bir tablo üzerinde incelemek daha doğru olacaktır.

Muhalaa sırasında Haklarından yararlananlar ve vazgeçenlerin sayısı (Tablo 2.2)

	Haktan vazgeçenler	Haktan yararlananlar
Mehir	44	----
Nafaka-i İddet	44	----
Maûnet-i Sükna	23 ¹⁴⁹	21 ¹⁵⁰

Toplamda 44 adet muhalaa bulunmaktadır. Bunların üç tanesi ikişer kez defterde tekrar edilmiş davalar olup, tekrar edilenleri kayda almadığımızda esas sayı 39’dur. 44 davanın istisnasız hepsinde mehir ve nafakadan vazgeçilmiştir. Gerek bazı eşyalara

¹⁴⁷ Hüssein Bahjat Hüssein Ali, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹⁴⁸ Ahmet İlhan Aybek, *40 Numaralı Konya Şer’iyye Sicillerine Göre Konya’da Sosyal Hayat*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.47.

¹⁴⁹ 4/2; 14/3; 28/3; 99/4; 99/5; 104/1;108/1; 108/2; 111/1; 111/4; 114/2; 117/1; 118/2; 118/4; 128/3; 128/4; 140/1; 143/2; 148/3; 150/4; 153/3; 165/4; 166/2; 167/3.

¹⁵⁰ KŞS 16, 4/5; 8/1; 8/2; 8/3; 9/5; 25/4; 27/1; 32/4; 33/1; 34/4; 37/1; 38/4; 53/3; 71/5; 78/1; 79/2; 80/4; 101/3; 101/4; 102/1. 106/4;

karşılık gösterilerek gerekse nafaka karşılığında ya da karşılık beklemezsiniz bu haklardan vazgeçilmiştir. Örneğin Çıralu Mescid mahallesi sakinlerinden Yusuf bin Osman, zevcesi İsmihan Hatun ile aralarında geçimsizlik olduğunu ifade ederek İsmihan'ın üç bin akçe mehr-i muecceline, nafaka-i iddetine, maünet-i süknasına karşılık İsmihan'ın mülkü olan menzilden harç ve bina ettiği yirmi kuruşundan fariğ olup, bin üç yüz akçe dahi verip İsmihan'ı muhalaa ettiğini ifade etmiştir.¹⁵¹

Başka bir örnekte ise kisve ve besleme mukabelesinde kadının haklarından vazgeçtiğini görürüz. Buna göre Türbe-i Celaliyye mahallesi sakini Derviş Mustafa ibn-i Elhac, zevcesi Ayşe Hatun ile ayrılmak istediklerini ifade edip dört bin akçe mihr-i müecceline ve nafaka-i iddetine ve maünet-i süknasına karşılık oğulları Süleyman, İbrahim ve Mehmed'i nafakasız kisve ve beslemek üzere menzilinden ahır ve bir miktar avluyu Ayşe Hatun'a vererek muhalaa ettiğini ifade etmiştir.

Kimi davalarda da “maünet-i süknası üzerimedir” diye ibare bulunmaktadır.¹⁵² Hoca Habib mahallesinde Bağlad bint-i Osman, eşi ile aralarında anlaşmazlık olduğunu bu sebeple sekiz bin akçe mihr-i müeccelinden, nafaka-i iddetinden, bir yorgan ve bir döşeğinden fariğ olduğunu ama maünet-i süknasının kendi üzerinde olduğunu, yani bu haktan yararlanmak istediğini ifade etmiştir.¹⁵³ Oturacağı yer masrafı anlamına gelen Maünet-i Sükna'nın boşanmanın gerçekleşmesinden sonra erkek tarafından karşılanması zorunlu bir haktır.¹⁵⁴ Çalışma kaynağında yirmi kişinin bu haktan yararlanmak istediği görülür. Bu haktan fariğ olmak kalacak yerlerinin olduğuna, fariğ olmamak kalacak yerlerinin olmadığına işaret olabilir. Eğer öyleyse defter halkının yarısı kalacak yer masrafını üstlenirken yarısı bu hakkın karşılanmasını beklemişlerdir.

¹⁵¹ KŞS 16, 167/3.

¹⁵² KŞS 16, 4/2.

¹⁵³ KŞS 16, 4/5.

¹⁵⁴ İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s.382.

Evlenirken ya da talak sırasında, defterdeki Konya hanımlarının ne kadar mehir aldığına dair bir bilgiye anlaşmazlık olmadıkça ulaşamamıştık. Fakat muhalaa sırasında dava beyan olunurken fariğ oldukları mehir miktarları da bu vesile ile ifade edilmiştir (bkz. Tablo 2.3).

Mehir Miktarı Tablosu (Mehirlerin para birimi akçedir.)(Tablo 2.3)

Mehir Miktarı	Kişi Sayısı	Mehir Miktarı	Kişi Sayısı
1.000	1	12.000	3
2.000	7	16.000	4
3.000	2	20.000	2
4.000	8	26.000	1
6.000	8	30.000	1
8.000	1	Belirsiz	4
10.000	2	Toplam	44

Defterde kayıtlı olan hanımlara verilen en fazla mehir miktarı otuz bin akçe iken en az mehir miktarı bin akçe olmuştur. On bin akçenin üstünde mehir alanlar arasında on altı bin akçe mehir alanların sayısı en fazladır. Defterde kayıtlı olanlar genellikle iki bin ile altı bin akçe arasında mehir almış olup dört bin akçe mehir alan hanımların sayısı çoğunluktadır.

Muhalaa için başvuruda bulunacak olanlar bizzat davaya iştirak etmekle beraber vekilleri aracılığıyla da boşanabilmekteydiler. Davayı açana genelde vekalet edilmiş, davalı ise vekilsiz bulunmuştur. Örneğin, Arslan bin Abdullah tarafından vekil olan Mehmed Beşe ibn-i Abdullah, merkurum Aslan'ın zevcesi İnci bint-i Ali Hatun müvekkilinin zimmetinde olan on altı bin akçe mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddetinden fariğ olup maünet-i süknası kendi üzerine olup merkume İnci Hatun'u muhalaa ettiğini Arslan'ın adına bildirmiştir.¹⁵⁵ Defterde bahis olunanların 14'ü vekaletle muhalaa ederken¹⁵⁶ 30 kişi ise bizzat kendi muhalaa davasına katılmıştır.¹⁵⁷

Yukarda da ifade ettiğimiz şekilde muhalaa kadının belli haklarından vazgeçip eşini boşanmaya razı etmesiydi. Fakat dava kayıtlarında görmekteyiz ki yalnızca kadınlar değil erkekler de muhalaa davasını kendileri ya da vekili vasıtasıyla açmışlardır. Muhalaa davalarının 19'u erkekler tarafından açılırken 25'i hanımlar tarafından açılmıştır. Örneğin, Kamanıçe Kal'ası için sefere giden Ahmed bin Abdullah vekili ile zevcesi Alime Hatun, Ahmet'in zimmetindeki on iki bin akçe mihr-i müeccelinden, nafaka-i iddetinden ve maünet-i süknasından fariğ olup her ikisi de zimmetlerini ibra edip muhaala ettiklerini ifade etmiştir.¹⁵⁸ Görülüyor ki sefer sırasında vekili aracılığı ile Ahmed muhaalayı gerçekleştirmiştir. Seferin uzun süreceği ya da dönemeyeceği ihtimaline karşı gerçekleştirilen bir boşanma mıdır yoksa zaten boşanacak olan tarafların boşanmalarına tesadüf olan bir zaman mıdır davadan bunu çıkartmamız mümkün değildir. Ama şayet 1672 tarihli dönemin önemli hadiselerinden biri olan Kamanıçe seferinden¹⁵⁹ dönebilmeye konusunda emin olamayan Ahmed'in, hanımının mağdur olmaması için aldığı bir önlem ise Osmanlı Devleti'nin siyasi sürecinin sosyal olaylara sirayeti hususunda seçkin bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Muhalaa kayıtlarında dikkatimizi çeken bir diğer husus da erkeğin ya da kadının birbirlerine yukarıda adı geçen haklara ilaveten eşya cinsinden bazı ödemelerde bulunması olmuştur. Erkeğe verilenler arasında genelde yastık, yorgan, döşek, kilim gibi eşyalar görülür. Bunların, yeni bir ev düzeni oluştururken en fazla ihtiyaç duyulan

¹⁵⁵ KŞS 16, 53/3

¹⁵⁶ KŞS 16, 9/5; 53/3; 71/5; 79/2; 108/1; 108/2; 111/1; 111/4; 117/1 ;118/2; 118/4; 143/2; 165/4; 167/3.

¹⁵⁷ KŞS 16, 4/2; 4/5; 8/1; 8/2; 8/3; 14/3; 25/4; 27/1; 28/3; 32/4; 33/1; 34/4-5; 37/1; 38/4; 78/1; 80/4; 99/4;99/5; 101/3; 101/4; 102/1; 104/1; 106/4; 114/2; 128/3; 128/4; 140/1; 148/3; 150/4; 153/3; 166/2.

¹⁵⁸ KŞS 16, 118/4.

¹⁵⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.423.

eşyalar olabileceği boşanmanın sonuçlarına dair zihnimize bir resim oluşturur. Örneğin, Şeyhaliman mahallesinden Raziyye bint-i Mehmed, zevci Kadri bin Şaban ile aralarında anlaşmazlıklar olduğunu iki yorgan, üç yastık, bir döşek, bir kilim, bir kaftandan ve on iki bin akçe mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddet-i malumesinden maunet-i sükna mukabilinden üç bin akçeden fariğ olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁰

Başka bir örnekte ise İbn-i Tuti mahallesi sakinelerinden Sali bint-i Markız isimli hatun, zevci Hasan İbn-i Elhac Yusuf ile aralarında hoşlukların kalmamasıyla yirmi altı bin akçe mehr-i müeccelinden nafaka-i iddet-i malumesinden, bir kemer sim kuşağından, bir alaca sarık, bir yorgan, bir döşek, bir yastık ve bir sagir kılıcından fariğ olduğunu ifade ederek muhalaa olunduğunu beyan etmiştir.¹⁶¹

Davalarda en çok rastlanan diğer kıymetliler de sim kuşak, sarık, kaftan gibi eşyalardır. Hamam gereci gibi yine ev içinde ihtiyaç duyulacak farklı eşyalardan da bahsedilmiştir. Türbe-i Celaliyye mahallesi sakinelerinden Ayşe bint-i Mehmed isimli hatunun Mustafa bin Ali huzurunda zevcesi Mustafa ile aralarında hoşluk kalmadığını, zimmetinde olan on bin akçe mihrinden, iddet-i nafaka-i malumesinden, maunet-i süknasından, yorgan, döşek, sim kuşak, hamam gereci, kumaş kaftanından tüm davalarından fariğ olarak beyan ettiği muhalaa davası¹⁶² buna örnek olabilir.

Kimi zamanda bu tür tazminatlar iddet nafakası, mehir ve maünet süknasına karşılık olarak alınıp fariğ olunurdu. Bu konuya açıklık getirmesi açısından şu örnek gösterilebilir; Rahime bint-i İsmail, Abdi bin Mehmed ile aralarında anlaşmazlıklar olduğunu, bu sebeple mihrinden, nafaka-i iddetinden, maüneti sükna mukabilinde yüz akçe, bir adet keçi alıp fariğ olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Bu türden verileri bir tablo üzerine aktarmamız hem muhaala davalarının ihtiva ettiği çeşitliliği görebilmemiz hem de muhalaa kayıtlarına dair aktardığımız içerikleri daha ayrıntılı inceleyebilmemiz açısından faydalı olabilir (bkz. Tablo 2.4)

¹⁶⁰ KŞS 16, 148/3.

¹⁶¹ KŞS 16, 102/1.

¹⁶² KŞS 16, 166/2.

¹⁶³ KŞS 16, 150/4

Muhalaa Davaları ve ihtiva Ettiği Dava Ayrıntıları (Tablo 2.4)

Kayıt No	Davacı Cinsiyeti	Davacı Cinsiyeti	Davacı Durumu	Vekalet Durumu	Mehir Miktarı	Farig Olunan Haklar	Tazmin edilenler	Alınanlar	Kisve ve Besleme
4/2	E	K	YOK	YOK	4000	Mehir, Nafaka-i İddet, Maünet-i Sükna		menzilden bir ahır bir miktar avlu	VAR
4/5	K	E	YOK	YOK	8000	Mehir, Nafaka-i İddet			YOK
8/1	K	E	YOK	YOK	2000	Mehir, Nafaka-i İddet	1 Sim Kuşak		YOK
8/2	E	K	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i İddet			YOK
8/3	E	K	YOK	YOK	20000	Mehir, Nafaka-i İddet		1 Sim Kuşak	YOK
9/5	E	K	VAR	VAR	4000	Mehir, Nafaka-i İddet			YOK
14/3	K	E	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i İddet, Maünet-i Sükna		2000 Ak.e, 1 Tas	YOK
25/4	K	E	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i iddet			YOK
27/1 28/1	K	E	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i iddet			YOK
28/3	K	E	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
32/4	E	K	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i iddet		5 Esedi Kuruş	YOK
33/1	K	E	YOK	YOK	6000	Mehir, Nafaka-i iddet			YOK
34/4-5	E	K	YOK	YOK	2000	Mehir, Nafaka-i iddet			YOK
37/1	K	E	YOK	YOK	3000	Mehir, Nafaka-i iddet			YOK

38/4	E	K	YOK	4000	Mehir, Nafaka- i iddet		1 Kaftan, 5 Arşın Keten Bezi, 1 Boğa	YOK
53/3	E	K	VAR	16000	Mehir, Nafaka- i iddet			YOK
71/5	E	K	VAR	4000	Mehir, Nafaka- i iddet			YOK
78/1	K	E	YOK	6000	Mehir, Nafaka- i iddet	1 Yakut Kuşak, 1 Sim Kuşak, 1 Kaftan, 1 Atlas ..., 1 Yorgan, 1 Döşek,		YOK
79/2	E	K	VAR	Belirsiz	Mehir, Nafaka- i iddet			YOK
80/4	K	E	YOK	16000	Mehir, Nafaka- i iddet	1 Atlas Kaftan, 1 Darayi Kaftan, 1 Zebun, 1 Yorgan, 1 Kuşak (vb. okunamayan Gereçler)		YOK
99/4-5	K	E	YOK	Belirsiz	Mehir, Nafaka- i iddet, Maünet-i Sükna		1 Al Atlas	YOK
101/3	K	E	YOK	4000	Mehir, Nafaka- i iddet			YOK
101/4	K	E	YOK	12000	Mehir, Nafaka- i iddet			YOK
102/1	K	E	YOK	26000	Mehir, Nafaka- i iddet	1 Kemer Sim Kuşak,1 Alaca Sade ve 1 Yorgan, 1 Döşek, 1 Çift yastık, 1 Sagır Kılıç		YOK
104/1	K	E	YOK	16000	Mehir, Nafaka- i iddet, Maünet-i Sükna			YOK

106/4	K	E	YOK	20000	Mehir, Nafaka- i İddet			YOK
108/1	E	K	VAR	4000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
108/2	K	E	VAR	4000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna		1 Ahır, 1 Tabhane, 1 örtme, 1 Miktar	VAR
111/1	E	K	VAR	6000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
111/4	E	K	VAR	16000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
114/2	E	K	YOK	2000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
117/1	K	E	VAR	2000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
118/2	K	E	VAR	2000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
118/4	E	K	VAR	12000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna	Saç bağı, 1 Kumaş Kaftan, 1 Rûs İnek, 1 Döşek, 1 Yasdık karşılığında	1000 Akçe , Nafaka için 2 Kiyle Buğday	VAR
128/3	K	E	YOK	1000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna	Çocukların Kisve beslemesi Kadın tarafından karşılancak		YOK
128/4	K	E	YOK	8000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK

140/1	K	E	YOK	30000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
143/2	E	K	VAR	1000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
148/3	K	E	YOK	12000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna	2 Yorgan, 3 Yastık, 1 Döşek, 1 Kilim,1 Kaftan,	3000 Akçe	YOK
150/4	K	E	YOK	Belirsiz	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna		100 Akçe, 1 Rûs Keçi	YOK
153/3	E	K	YOK	Belirsiz	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
165/4	E	K	VAR	2000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna			YOK
166/2	K	K	YOK	1000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna	Yorgan, Döşek, Sim Kuşak, Hamam Gereci, Kumaş Kaftan		YOK
167/3	E	K	VAR	3000	Mehir, Nafaka- i İddet, Maünet-i Sükna	Kadının menziline harç ve bina edilen 20 guruş, 1300 nakid Akçe		YOK

3.4.3. Tefrik

Bir diğer fesih usulü ise tefriktir. Tefrik; iki şeyi birbirinden ayırma anlamında “fark” kökünden türemiş, iki veya daha çok şey arasındaki zıtlıkların sebep olduğu farklılıkları tespit edip belirlemek manasında kullanılmaktadır.¹⁶⁴ Fıkıhta ise kadının mahkemeye başvurmasıyla gelişen nikâh akdinin feshini ifade eder.¹⁶⁵ Genel olarak kadının da erkeğin de mahkemeye başvurma hakkı vardır.¹⁶⁶ Tefrik için kadın, kocasının hastalığını, gaipliğini, nafakayı mükellefiyetini yerine getirmemesini, aralarında şiddetli geçimsizlik olduğunu ya da fena muamele görüyor olmasını öne sürerek hakimden nikâhın feshini talep edebilirdi.¹⁶⁷ Hanefi mezhebi sebepleri sınırlı tuttuğundan mahkeme aracılığı ile boşanmaya fazla rastlanmamaktadır.¹⁶⁸ Çalışma kaynağımız olan defterde de herhangi bir tefrik kaydına rastlanmamıştır.

3.5. İddet ve Nafaka

Nikâh feshi için mevcut olan davaların arasında ayrıca rastladığımız boşanma ve evlilikle ilgili olan bir başka konu da iddet süresinin dolması mevzuudur. İddet, nikâhın talak, muhala, tefrik gibi yollarla sona ermesinin akabinde nikâhın hükümlerinin ortadan kalkması ve kadının bu süreçten sonra yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemek zorunda olduğu süredir. İlahi hükümlerle sınırları belirtilen iddetin amaçlarından birisi herhangi bir nesep sorunu ile karşılaşılması için kadının hamilelik durumunu anlamaktır.¹⁶⁹ Boşanan eşlerin yaşanan huzursuzluklardan kurtulup düşünme ve yeni hayata uyum süreci olarak idde, eşin vefatından sonra vefat eden eşe karşı vefa, boşanmanın akabinde gerekli görülen iddet ise evlilik müessesine olan saygının ifadesidir.¹⁷⁰ İddet süresinin nikâhın feshinin bir parçası olarak ifadesi önemliydi. Bu sebeple kadınların talak ya da muhalaanın ardından iddet sürelerinin dolduğunu ifade edip yeni bir evlilik için resmi bir izin niteliğinde kadı sicillerine

¹⁶⁴ İsmail Durmuş, “Tefrik”, *DİA*, C.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s.275.

¹⁶⁵ H. İbrahim Acar, “Tefrik” *DİA*, C.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s.277.

¹⁶⁶ Hüssein Bahjat Hüssein Ali, *a.g.e.*, s.17

¹⁶⁷ Hatice Yüzgeçer, *a.g.e.*, s.26.

¹⁶⁸ Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, S1-2 (2008), s.257.

¹⁶⁹ Suat Erdem, “İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhi”, *C.Ü. İlahiyat fakültesi Dergisi*, C.17, S.2 (2013), s.76-77.

¹⁷⁰ Hatice Boyalı Gürpınar, *İslam Hukukunda İddet Bekleyen kadının Nafaka ve Sükna Hakkı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2011), s.8.

durumlarını kaydettirmeleri vakiydi. Örneğin, Kişade Hatun, zevci Ahmed'in yetmiş gün evvel kendisini talak ettiğini ve iddet süresini doldurduğunu ifade edip başka birisiyle evlenmek istediğini söylemiştir. Ardından da talep üzerine iddet süresinin dolduğuna yemin etmiştir.¹⁷¹ Bir başka örnekte de muhalaadan sonra böyle bir beyanatın gerçekleştiğini görürüz. Buna göre Rabia bint-i Mehmed eşinin vekili yoluyla kendisini altmış gün evvel muhalaaya ettiğini söyleyip, iddet süresinin şartlarının gerçekleştiğine ve sürenin dolduğuna yemin ederek, başkasıyla evlenmek istediğini belirtmiştir.¹⁷²

Bir diğer mesele olarak nafaka, harcamak, tüketmek anlamındaki “infak” kelimesinden türemiş olup ihtiyaçları karşılayacak para ya da maddi değerler anlamındadır. Fıkıhta ise yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılan zorunlu harcamadır.¹⁷³ Nafaka, aile hukukunda evlilik sürecinde ailenin geçimini sağlayacak masraflar ve boşanma gerçekleştikten sonra kadına ödenen bedel anlamında iki farklı durumda kullanılırdı.¹⁷⁴ Çocukların sorumluluğu hem anne hem baba üzerinde olup, boşanma ya da vefat gibi bir olayın yaşanması halinde çocuğun sorumluluğu iki tarafa paylaştırılmıştır.¹⁷⁵ Çalışmamıza kaynak olan defterdeki olaylar da vefat eden aile büyüklerinin ardında kalan çocukların nafakası ile ilgilidir. Bu konuda iki olay kayıtlara geçmiştir. Bunlardan birinde, vefat eden Fatma Hatun'un kızı Sadiye'nin ninesi Ayşe bint-i Mustafa, çocukla ilgilendiğini ama babasının malından nafaka talep ettiğini ifade etmiş, bunun üzerine kisve ve besleme için günlük beş akçe verilmesi takdir edilmiştir.¹⁷⁶ Diğerinde ise vefat eden es-Seyyid Hacı Çelebi'nin kızı Şerife'nin ceddesi Hadice bint-i Ahmed küçüğün anneannesi olduğunu iddia eden Raziye'ye dava açıp, sagirenin bakımı ve terbiyesiyle ilgili biri olmamasından dolayı bunlardan men edilmesini söyleyip Ayşe'nin ninesi olmakla onun kisvesini ve beslenmesini malından

¹⁷¹ KŞS 16, 101/1.

¹⁷² KŞS 16, 160/2.

¹⁷³ Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s.282.

¹⁷⁴ Meryem Arıkfıdan, *İslam Hukukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) s. 68.

¹⁷⁵ İrem Karakoç “Bir İslam Hukuku Müessesesi olan Hidâne hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku'nda Uygulanışının İzmir Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.19, S.3 (2015), s.151-157.

¹⁷⁶ KŞS 16, 139/2

nafakayla karşılayacağını ifade etmiştir. Küçüğün kisve ve beslemesi, muhafaza ve terbiyesi Hadice'ye verilmiştir.¹⁷⁷

3.6. Değerlendirme

Defterde zikrolunanların yaşadığı dönemi önceki ve sonraki dönemlerle, bu konuda yapılmış çalışmalardaki verileri kullanarak karşılaştırmak ve dönemi daha iyi anlamak gerekirse; 1669-1670 dönemlerini ihtiva eden 14 Numaralı Konya şer'iyye sicillerine göre yapılan çalışmada boşanma üzerine çok durulmadığını görüyoruz. Toplam kayıt hakkında bir bilgimiz olmadığından net bir kıyaslama yapamamak da bu defterde rastlanan gayrimüslimlerin İslam hukukuna göre boşanıyor olmaları örneği ilginçtir.¹⁷⁸ Ama çalışmaların yürütüldüğü ana kaynak olan defterde, buna örnek olabilecek bir kayıt bulunmamaktadır. Bunun haricinde boşanma konuları birbirleriyle benzerlik göstermektedir. 1827-1833 yılları arasını değerlendiren, 74 Numaralı Konya Şer'iyye sicilleri kullanılarak yapılan çalışmada, verilen ifadeler ışığında boşanma vakasına çok rastlanmadığını görmekteyiz.¹⁷⁹ 1735-1737 yıllarına ait 53 numaralı Konya Şer'iyye sicilleri üzerine yapılan çalışmalar diğerlerine nazaran daha çeşitli ve defterimizdekiler kadar çeşitli konuları içermekle birlikte toplam boşanma vakalarının sayısı defterimizdeki boşanmalara oranla azdır. Fakat nafaka davaları daha fazla¹⁸⁰ olup, öncesi ve sonrası dönemlerdeki defterlerde bulunan boşanma davalarına nazaran çalışmamızın dönemindeki boşanma davalarının çokluğunun muhtemel sebepleri bilinmemektedir. Ailenin kurulması ve dağılması ile ilgili tüm kayıtlara baktığımızda denilebilir ki sicilde kayıtlı kişiler kendi halinde insanların ailelerinden müteşekkildir. Basit ve rastlanabilir mevzularla aileler kurulmuş ya da dağılmıştır. Peki, bu aileler sokakta nasıldır, ailelerin yaşadığı sokaklarda, mahallelerde, köylerde, şehirde hayat nasıldır? Tezin bütünlüğü açısından zikrolunan bir yıllık dönemin bir de bu açıdan incelenmesi gerekmektedir.

¹⁷⁷ KŞS 16, 39/3.

¹⁷⁸ Fatih Küçük, "14 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2013, S.22-23.

¹⁷⁹ Betül Özger, *74/F-4 Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre Sosyal, İdari, Dini, Hukuki ve Kültürel Açından Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.36.

¹⁸⁰ Hanife Kaplan, *a.g.e.*, s.22-42.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL OLAYLAR BAKIMINDAN KONYA'DAKİ SOSYAL HAYAT

4.1. Genel Hatlarıyla İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları

Bir zamanlar Rabb'in meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. (Melekler): "A!... Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve sana takdis ediyoruz" dediler. (Rabb'in): " Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi.¹⁸¹ Bozgunculuk ve kan dökmekle iş 'ar olunan insanoğlunun 1672-1673 yıllarında Konya'da ne türlü sosyal olaylara dahil oldukları ve toplum düzeni üzerinde etkilerini gözlemleyebilmek için çalışmamızın bu bölümünde defterimizdeki darp, küfür-hakaret, zina, tecavüz, livata, hırsızlık kayıtları üzerinden toplumu tahlil etmeye çalışacağız. Her biri İslam hukukunca kabul edilmiş suçlar olması hasebiyle İslam hukukunda suç ve ceza kavramlarını anlamamız olayların tahlilini kolaylaştıracak ve toplum nezdinde suçların bireylere ve topluma etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Suç kavramı İslam hukukunda "ceri" kelimesi ile ifade edilmiştir. Suç, toplum genelinde kabul görmeyen hareketler olarak tarif edilir.¹⁸² Arapçada, "C.z.y" mastar olan ceza kelimesi iyi ve kötü bir şeyin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçede ise sadece kötü işin karşılığı anlamında kullanılmaktadır.¹⁸³ İslam hukukunda, suç ve ceza

¹⁸¹ Kur'an'ı Kerim, Bakara,30.

¹⁸² Rifat Uslu, "İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.37, Nisan 2015, s.1049.

¹⁸³ Haluk Songur, "İslam ceza Hukuku Üzerine –Genel Kısım Özel Kısım Ayrımı ve Belirlenmiş Suçlar Bakımından Cezaların Taksimi-", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2003, s. 188.

konuları “Ukubat” adı altında toplanmıştır.¹⁸⁴ Ukube ve ikab kelimesi kötülüğün günahın karşılığıdır.¹⁸⁵

İslam hukukunda fert ve toplum açısından önemli olan hukuki himayenin konusu; hayat, din, akıl, nesil ve mal olmak üzere beş başlık altında toplanmıştır. Korunması hedeflenen bu maslahatları ihlal eden her tür davranış suç olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Cezalar değişik açılardan sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Allah'ın haklarına karşı işlenen suçlara verilen cezalar (Hadd), bireyin çıkarlarına karşı işlenmiş suçlara verilmiş cezalar (kisas, diyet), taziren cezalandırılan fillerin cezaları olarak guruplara ayrılır.¹⁸⁷

Menetmek, yasaklamak anlamındaki Hadd, Allah hakkı olarak belirtilir ve genel olarak topluma karşı işlenmiş suçların cezasını tarif eder; zina, kazf, şarap içmek, hırsızlık, yol kesicilik, İslam dininden çıkma, sebepsiz yere devlet başkanına isyan etmek gibi suçlar bu ceza ile karşılık bulurdu. Bunların her biri için ceza olarak uygulanan usuller farklılık göstermektedir.¹⁸⁸

Kisas ve diyet gerektiren suçlar ise fertlere dair işlenmiş suçlardır. Suç mağduru isterse affederek kişiye uygulanan cezayı düşürür. Bir kişiyi haksız yere yaralayıcı ya da yaralayıcı olmayan aletlerle kasten öldürmek, yanlışlıkla birinin ölümüne sebebiyet vermek, öldürmek kastı olmaksızın isteyerek ya da istemeden yaralamak veya dövme bu ceza ile muamele görülmesine sebep olur.¹⁸⁹ Diyet ise öldürme ya da yaralama sonucunda kisas istenmez ya da kisas uygulanamazsa bu durumda uygulanan para cezasına denilmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, S.1, s.167.

¹⁸⁵ Haluk Songur, *a.g.e.*, s.188.

¹⁸⁶ Adnan Akalın, “İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, S.10, 2013, s.51.

¹⁸⁷ İlhan Akbulut, *a.g.e.*, s.169-170; Adnan Akalın, *a.g.e.*, s.53.

¹⁸⁸ Ahmet Akgündüz, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’i Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.1, 1999, s.2-8.

¹⁸⁹ İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1, 1990, s.372-375.

¹⁹⁰ İlhan Akbulut, *a.g.e.*, s.171.

Tazir ise “men etmek, engel olmak, edeplendirmek, kınamak, şiddetli dövme” anlamına gelir ve had, kısas ve diyetin dışında kalan suçlar için miktarı belirlenmemiş cezalar için bu tanım kullanılmaktadır. Allah’ın haram kıldığı, yapılmasını yasaklayıp suç kabul ettiği fiillere, doğrudan haram kılınmayan ama özellikleri bakımından yasaklanmış fiillere, emre muhalefet göstermeye hukuken tazir ile karşılık verilirdi. Ölüm, sopa, hapis, sürgün cezası şeklinde tatbik edilirdi. Bunun yanında kınama, nasihat, mahkemeye çağırıp rencide etme, tehdit, tecrit, azl ve teşhir gibi karşılıklarda görülür veya para cezası da uygulanırdı.¹⁹¹ Çalışmamıza konu olan defterde kayıtların sonunda verilen cezalardan bahsedilmemektedir. Yine de bu cezaların uygulanışına dair ayrıntılara mevzu olan örneklerle birlikte değinilecektir.

4.2. Darp, Yaralama, Katl ve Keşif Davaları

Dövme, vurma anlamına gelen darp¹⁹² bir kimseyi öldürmeye kastetmeksizin yaralamak ya da dövme kapsamında değerlendirildiğinde kısas ya da diyetle cezalandırılırdı.¹⁹³ 16 Numaralı Konya Şer’iyye sicilinde 39 davada geçen darp, cerh ve ölüm vak’alarına; menfi anlaşmazlıklar, vergi talebinde çıkan tartışmalar, kişisel problemler, hayvanların darbu, kavga ayırırken araya girme, borcun ödenmemesi, tecavüz maksatlı darp gibi olaylar sebep olarak gösterilebilir. Şiddet her an rastlanılabilen psikolojik ve sosyal sorunlara sebep olabilen bir kavram olarak toplumda tepki çeken olaylara karşı geliştirilen sosyal sorumluluk projelerinin oluşmasında etkisi olan sebeplerden de birisidir. Kadınlar şiddet gören gruplardan biridir. Cahiliye devrinin ardından gelen İslamiyet’in kadını koruyucu hükümleri bile bu şiddetin önüne geçememiş, Cahiliye Dönemi adetleri son bulsa da kadın da diğer canlılar gibi şiddet konusunda nesne olmaktan kurtulamamıştır. Çalışmanın kaynağında mevcut, bize konu olan davalar göstermektedir ki kadınlar da çok kere kadı huzuruna şiddet gördükleri için gelmişlerdir. Bunun yanında kadınlarla alakalı tüm davalarda suçlu olarak gösterilen taraf yapmadığına dair yemin etmiştir. Osmanlı hukukunda yemin konusuna değinmek

¹⁹¹ Esra Yakut, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, 2006, s.25-29.

¹⁹² Ferit Develioğlu, “Darb”, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2008, s.166.

¹⁹³ İbrahim Çalışkan, *a.g.e.*, s.375.

gerekirse sağ, sağ taraf, sağ el anlamına gelen yemin¹⁹⁴ bir iddiayı kuvvetlendirmek için Allah'ın adını verme işlemidir. Kadı kendisine müracaat edildiğinde önce davalıyı sonra davacıyı dinler, iddia kabul edilirse karar aşamasına geçilir ama eğer davalı iddiayı reddederse bu aşamada kadı davacıdan ispat ister, ispat getiremezse ve lehine şahit bulamazsa onun talebi üzerine kadı konunun doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda, davalıya yemin etmesini emreder. Eğer davalı yemin ederse dava düşer ve eğer yemini reddederse o zaman hüküm davacı lehine verilmektedir.¹⁹⁵ Rastladığımız dava kayıtlarında genelde davalıların yeminleriyle beraber davaların düştüğünü görürüz. Bu durum bize kadınlar, yalan ithamlarla etrafına psikolojik bir şiddet mi uygulamıştır diye düşündürmektedir. Bunun yanında yalan yere yemin ediliyor olması bir diğer ihtimaldir.

Mahkemeye ulaşan darp davaları çoğu kez beraberinde küfür ya da zina suçları ile anılır. Buna örnek olabilecek bir davada Eskiil kazasından Cafer bin Abdülkerim, validesinin Seyyid Huda Çelebi ve Ahmed tarafından تنها bir yerde darp edilerek ve cebren zina edilmesinden şikayetçi olmuştur. Fakat kişiler tenhada darp ve cebren zina yapmadıklarına dair yemin etmiştir.¹⁹⁶ Hem hadd hem kısas-diyet suçlarını içeren bu davanın ayrıntıları göstermektedir ki bir iftira söz konusudur. Aynı konu üç davada daha geçmiştir. Bir sonraki davada Seyyid Hüda, Ali Çelebi ve Ahmet bin İsmail gammazlandıklarını ve Cafer'le validesinin kendilerini şikayet ettiği Ali Ağa'nın kendilerinden yirmi esedi kuruş aldığını söylemişler ve paralarını geri almak istediklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine şahitlerin de Seyyid Hüda, Ali ve Ahmed'i doğrulamaları üzerine paranın iadesi söz konusu olmuştur. İki gün sonra görülen davada da Safiye davadan fariğ olduğunu ifade etmiş ve dava kapanmıştır. Görüldüğü gibi darbin beraberinde cebren zina isnadında bulunulmuştur. Davacı taraf da buna karşılık iftira isnadında bulunsa da olay iftira nazarında hukuki olarak değerlendirilmemiştir.

Yine kadınların şikayette bulunup yeminle davanın düştüğü bir başka dava kaydında ise Alişerbeti mahallesinde Ümmü ve Asiye bint-i Elhac Osman isimli hatunlar, Elhac Mustafa İbn-i Seydi tarafından kendilerinin yumrukla darp edilip ve

¹⁹⁴ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.1160.

¹⁹⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s.49-50.

¹⁹⁶ KŞS 16, 122/2; 122/3; 124/2.

kaldırılıp yere vurulduklarını söyleyip davacı olmuşlardır. Fakat Mustafa bunu yaptığını inkar edince yemin istenilmiş, yemin ederek yapmadığını söylemiştir.¹⁹⁷

Başka bir davada da Tersane mahallesinde Mümine bint-i Mehmed şikayetiyle “Yağlılar karyesinden getirdiğimiz samanı, Hasan bin Ahmed zapt ederiz diyerek bıçak çıkarmış yumruk ve demirle darp etmiştir.” diyerek şikayette bulunmuş ve bunun üzerine Hasan’a sorulduğunda Hasan isnad edilen fiiliyatları kabul etmemiş ve yapmadığına yemin etmiştir.¹⁹⁸

Kadının kadına isnad ettiği bir başka şiddet suçlaması ise davaya şu şekilde yansımıştır. Bayburd kazası Davudlar köyünde Emine adlı hatun, Bacı adlı hatunun oğlu Abdulgaffar’ı darp ederken Bacı onları ayırmak istemiş ve Emine, Bacı’nın ağzına yumrukla vurup onu da darp edip bir dişini düşürmüştür. Bu şekilde bildirilen dava sonucunda Emine kimseyi darp etmediğine dair yemin etmiş ve dava kapanmıştır¹⁹⁹. Bahis olunan kadınların şikayeti üzerine görülen davalar yukarıda da söylendiği gibi yeminle düşmüştür. İfade edilen darpların meydana gelişleri şekil itibarıyla iftira denilmeyecek kadar gerçekçi görülmektedir ama taraflar yemin ederek bu davalarla alakaları olmadığını beyan etmiştir. Bu yemine verilen değer göstergesi olabilir. Yemine dair duyulan güvenin istismara sebep olması ihtimaline karşı hadislerle yalan yere yeminin kefareti gerektirdiği bildirilmiştir. Yalan yere yemin kişinin üzerine pek çok dini yükümlülük getirir, üzerine vebali alır, yalan söylemiş olur, hakkı gasp eder ve Allahın ismini menfaatlerine alet günahına perde eder.²⁰⁰ Bunlar düşünüldüğünde Müslüman olan bir kişinin yalan yere yemin etmesi teoride zordur ama pratikte uygulamanın ne olduğu konusunda kesin bir şeyler söylemek zordur.

Şiddete maruz kalan bir diğer grup da hayvanlardır. Ayet ve hadisler yoluyla İslam, insanlara hayvanlara karşı merhametli olunmasını emreder. Bunun yanında konar-göçer Türk kültürünün izi olarak hayvanlara değer verilmiştir. Hayvanlar insanların ihtiyaçlarını karşılamada da önemli bir unsur olmuştur. Günümüzdeki ulaşım

¹⁹⁷ KŞS 16, 42/3.

¹⁹⁸ KŞS 16, 67/1.

¹⁹⁹ KŞS 16, 91/3.

²⁰⁰ Abdurrahman Candan, “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2010, s.442-444.

araçlarının olmadığı dönemlerde binek hayvanlarının ne derece hayati değer taşıdığı açıktır.²⁰¹ Bu yüzden belki bir eşyaya zarar verilmişçesine şikayette bulunulmuştur. Örneğin, Sarıyakup mahallesinden İbrahim bin Ahmed, Yusuf Çelebi İbn-i Hasan'ı dava edip “Eğerci köyünde olan Yusuf’un menziline benim sekiz kuruş değerinde merkebim girip Yusuf’un evinden bir şeyler yediği için Yusuf merkebimi darp ve helak etmiştir” diyerek dava etmiş, bu olayı şahitler de doğrulamışlardır.²⁰² Davanın devamında hayvanın yediğinin değerinde para ya da mal iade edilmiş midir ya da hayvana uygulanan darp için cezalandırma söz konusu mudur herhangi bir detay söz konusu değildir.

Bir başka davada da Eskiil kazasına tabi Bağlıca köyü sakinlerinden Mahmud, Aksaray kazasına tabi Eşekaya köyünden İshak Halife ibn-i Abdülkadir ve Kurd bin Abdi adlı kimselerin mahzarında köyün sığır çobanları Ebubekir adlı kişiden Değirmenırmağı üzerinden güttükleri hayvanları geçirirken otlatacakları mera konusunda çıkan tartışmada çobanın atı ve Mahmud’u darp etmesinden dolayı şikayetçi olunmuştur.²⁰³ At ve merkep binek hayvan olması sebebiyle gücünden yararlanan hayvanlardır. Bu anlamda aslında bir eşya gibi belki de değer taşımaktadır. Bunlara verilen zarar merhamet duygusunu harekete geçirdiği gibi telafi edilmesi gereken bir zarar olarak davaya başvurulmasına sebep olmuştur.

Bir başka davada yer bulan olay kedi ve güvercin gibi hayvanlar üzerine uygulanan şiddete karşı çıkılmasıyla beraber meydana gelmiş ama dava sahibi davayı kendi kulağı için açmıştır. Dava ayrıntıları şu şekildedir; Aksinli mahallesinden Hüdaverdi, Mahmud bin Resul’e güvercinlerini neden tutup kedisinin neden darp edildiğini sorduğunda Mahmud, Hüdaverdi’nin kulağını darp etmiştir. Dava hayvanların darbu sebebiyle değil hayvanların sahibinin kulağının darp edilmesi sebebiyle açılmıştır.²⁰⁴ Davada davacının nasıl cezalandırıldığı bilinmese de İslam hukukuna göre hayvanların çektiği eziyetin de dikkate alınıp kısas suçunun yanında tazir suyuyla da yargılanacak olması muhtemeldir. Bunun yanında kulağa da diyet vardır; iki kulak

²⁰¹ Mehmet Genç (Ed.), “Hayvanlar”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, (191-231), İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015, 194-195.

²⁰² KŞS 16, 155/2.

²⁰³ KŞS 16, 87/1.

²⁰⁴ KŞS 16, 107/3.

kesildiyse diyet uygulanır. Bunun yanında şayet tek kulak kesildiyse diyetin yarısı uygulanır²⁰⁵.

Başka bir davanın içeriğinde de bir kölenin darp edildiği görülmüştür. Bu durumda sessiz kalınmamış ve köle için de dava açılmıştır. Davanın detayları şu şekildedir; Şeyhaliman Mahallesinde İbrahim'in vekili Candaroğlu Hacı Ebubekir, İbrahim'in kölesi Dilaver'in üç gün evvel değirmenden gelirken Ahmet bin Mustafa tarafından darp edilmesi üzerine açılan davadan davacının fariğ olduğu belirtilmiştir.²⁰⁶ Aslında dava düşmüş ve incelenme değerini belki kaybetmiştir ama kölenin şiddet gördüğünü gösteren bu davada darbin sebebi belli olmasa da fariğ olunmasaydı muhtemelen kişi kısasla cezalandırılacak ama köle olması hasebiyle ceza %10 değerinde bir kayıpla uygulanacaktı. İslam hukukuna göre kölenin diyeti değil kıymetinin tanzimi gerekir.²⁰⁷ Yani aslında kölenin gördüğü eziyete karşı gösterilen hukuki ya da gayri resmi tepki vicdani bir mesele olmasının yanında eşya olarak kölenin gördüğü zararın telafi isteğidir denilebilir.

Yine bir kölenin içerisinde bulunduğu olay ise şu şekilde mahkemeye intikal etmiştir. Konya'da Harmancık mevzii sakinlerinden vekil-i harç Mahmud Ağa'nın kölesi Kenan bin Abdullah Hüseyin bin Mustafa'dan şikayetçi olmuştur. Mezbur mevzide muhtemelen arazilerine su taşımak için su tutmak isteyen Hüseyin ve Kenan arasında anlaşmazlık kavgaya dönüşmüş, bunun sonucunda davaya da yansıyan Kenan'ın ifadelerine göre; Hüseyin, bel ile Kenan'ın kafasına vurup yaralamıştır. Fakat sonrasında Hüseyin ise suçu yemin ederek inkar etmiştir. Şahitlerse ise ifadeleriyle olayı netleştirmiştir. Son durumda Kenan, Hüseyin'in suyunu alıp üstüne Hüseyin'e bıçak çekip Hüseyin'in hanımına küfür etmiştir. Bu bilgilerle beraber dava neticelenmiştir.²⁰⁸ Ayrıca bu davada darbin beraberinde bir küfür davası da olduğu görülmektedir. Darbin tek başına uygulanmadığı davalardandır ve bu kez zulmeden bir köledir.

²⁰⁵ Abdurrahman Maliki, *İslam Hukukunda Ceza*, <http://www.khilafah.nl/pdf/UKubat.pdf> s.224-253.

²⁰⁶ KŞS 16, 73/2.

²⁰⁷ İlhan Akbulut, *a.g.e.*, s.171-172

²⁰⁸ KŞS 16, 6/5.

Bir diğ er davada dikkat çeken bir engelli çocuğ un şiddet görmüş olmasıdır. Konya'nın Gödene karyesinde geçen dava şu şekilde özetlenebilir; Beyazıd mahkemeye gidip İbrahim bin Ramazan ve Mevlüd Beşe'nin Beyazıd'ın ağzına avratına küfür ettiği, dilsiz oğ lu Cafer'in de Mevlüd'ün üzerine düşmesiyle Mevlüd, Cafer'in başını yaraladığını, İbrahim'in de kendisini yumrukla darp ettiğini söylemiş ve şikayetçi olmuştur. Şahitlerin doğruladığı bu olayda engelli çocuğ un yanında Beyazıd'ın hanımı ve Beyazıd da küfür ve darba maruz kalmıştır.²⁰⁹

Şahitlerin davadaki etkileri ve yetkilerinden bahsetmek gerekirse dava kadiya intikal ettiğ inde kadı önce davacıyı sonra davalıyı dinler; sonrasında davacıdan ispat getirmesini ister, davalıdan da eğer ispat gelmezse yemin etmesini ister ama bundan önce olay yerinden olaya şahit olanların şahitliğini talep eder. Şahitlik klasik İslami uygulamalarla ahlaki açıdan temizliği ve iyi hali tespit edilen iki mümin erkekle olurdu. Şahit delil olarak kabul edilirdi.²¹⁰ Bu davada da kısas suçunun beraberinde tazir sınıfına giren bir suç da işlenmiştir. Darba sebep olan olayın bildirilmediğ i bu dava gibi 16 numaralı şer'iyeye sicilinde pek çok darp sebebi bildirilmeyen dava bulunmaktadır. Örneğ in, Sultan Alâeddin Taparşah camii evkafına bağı lı Sille karyesi sakinlerinden zımmi Bayram veled-i Bayram aynı karyeden Mihail veled-i Kablan'dan şikayetçi olup Kurdluöyük'te Mihail beni değnekle darp etti diyerek sual olunmasını istemiştir. Şahitler ise tarafların birbirlerini darp ettiklerini beyan etmişlerdir.²¹¹

Başka bir davada ise Çıralu Mescid mahallesinde Hüseyin bin Abdullah, Mehmed bin Mustafa'nın bıçakla elini darp ettiğ ini söylemesine rağmen sonrasında davadan fariğ olduğunu ve davayı tekrar açmayacağını bildirmiştir. Bir başka bıçaklı darp da şu şekilde kayıtlara yansımıştır: İmaret mahallesinde Petros veled-i Nikolas adlı zımmî evinde akrabası Sagir veled-i Yatınu ile otururken Mehmed bin Ali kapısını çaldığı nda oğ lancıklar kapıyı açınca elinde bıçak ile üzerlerine hücum edip başını darp etmiştir.²¹²

²⁰⁹ KŞS 16, 160/3

²¹⁰ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.49-51.

²¹¹ KŞS 16, 14/1.

²¹² KŞS 16, 22/2; Benzeri bir dava için Bknz: KŞS 16, 26/4.

Hoca Fakih mahallesinden intikal eden başka bir davada ise davacı Ahmed bin Ali, tartışmanın neden kaynaklandığını bilmediğimiz bu davada Mehmed bin Abdülaziz, İvaz ve İbrahim'in Çobanlar köyüne gelerek köyün sipahisi Ömer Ağa tarafından kendilerinin vekil kılındıklarını söyleyip İvaz benim başımı taşla yaraladı, İbrahim de değnekle darp etti diye dava etmişlerdir. Şahitler ise yalnızca İbrahim'in değnekle darp ettiğine şahitlik etmişlerdir.²¹³

Diğer bir davada darba sebep, devlet görevlisinin zulmü olarak nitelendirilebilir. Eskiil kazasından Karpuz karyesi kethüdası Kalender bin Mehmed Bey, Karaman Subaşı Hüseyin bey ibn-i Ali'den “üç gün evvel subaşı karyeye gelip konak talep etmişti, ben de köyden Pir Ahmed'in konağını verdim ama Subaşı konak uzak diye beni darp etti” diyerek davacı olmuştur. Bürokrasinin güç olarak yansıtılabilirliğine örnek olabilecek bu davada darbin olduğu uzvunda yara olmadığını belirtip davasından fariğ olmuştur.²¹⁴

Hiyerarşik üstünlüğün güç getirdiğini gördüğümüz vakaların tersine, Sahra nahiyesi Gödeler köyündeki darp olayında, köy ahalisinden Mahmud bin Beni Beşe, vergi istediği gerekçesiyle Kur'an'ı kerimde belirtilen kısas gerekliliği ortaya çıkaracak bir suç işlemiş, aynı karyeden vergi toplamakla görevli Ali bin İvaz'ın yüzüne tabancayla vurup, sol üst taraftaki dişlerini ve azı dişini çıkarmıştır. Bu olay şahitlerin olayı aynen nakliyle de kabul edilmiştir.²¹⁵ Ama dava sonucunda Resulullah'tan rivayet edildiği üzere “Dişte beş deve diyet vardır”, “Dişlerde beşe beş vardır” şeklinde bildirdiği ve cezai yaptırımında bulunduğu kısas hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığı davanın sonucunda bildirilmemektedir. Bununla beraber diş ile ilgili davalarda dişler bütün olarak sayılır, azı dişleri ile diğerleri arasında fark yoktur. Eğer diş düşer ve çıkmazsa yerine diyet ödenir fakat diş çıkarsa diyet ödemeye gerek yoktur şeklinde İslam hukukunda Peygamber Efendimizden rivayet edilen hükümler vardır²¹⁶.

Bıçak haricinde bir başka darp etme aracı olarak yumruk kullanıldığı da görülmüştür. Böyle bir kullanıma örnek olabilecek olay, Eskiil kazasına tabi Gazili

²¹³ KŞS 16, 51/1.

²¹⁴ KŞS 16, 82/2.

²¹⁵ KŞS 16, 4/3.

²¹⁶ Abdurrahman Maliki, *a.g.e.*, s.258.

köyünden mahkemeye bildirilmiştir. Buna göre Himmet İbn-i Derviş, Ramazan bin Şengeldi'den şikayetçi olup “bana verdiği bir İstanbul kilesi arpa talep ederken, ben ‘şimdilik bu kadar’ dediğimde Ramazan, bıçak çıkarıp daha sonra yumrukla darp edip sonra avradıma küfür etti deyip dava etmiştir.”²¹⁷ Darbın yanında küfür de edilmiştir. Davanın neticesi hakkında bilgi yoktur ve nasıl bir ceza uygulandığı bilinmemektedir.²¹⁸

Bıçak ve yumruğun yanında taş ve değnekle darp edildiği de olmuştur. Örnek olay Gaferyad kazasına bağlı Kızılkaya köyünde İbrahim Ağa ibn-i Mehmed, oğlu Mehmed ile Ahmed bin Mahmud ve kardeşi Himmet arasında harman taşırken çıkan kavgayı ayırmaya gittiğinde Ahmed'in başını taşla darp etmesiyle gerçekleşmiştir.²¹⁹ Değnek kullanılan bu davada da Kerim Dede mahallesinden Zeyni bint-i Kulu adlı hatunun İbrahim bin Tebî değnekle benim kolumu darp etti diyerek şikayetçi olmasıyla mahkemeye yansımış ama İbrahim darp etmediğine yemin etmiştir.²²⁰

Başka bir davada ise Konya sakinlerinden Elhac Hasan bin Ali, Abdulfettah bin Mustafa ve Mustafa Beşe'den şikayetçi olup, “*Abdulfettah ve Mustafa dünkü gün benim ekmek dükkanına gelip tuz çanağıyla elimi akçe tahtasıyla kolumu darp ve mücerreh etmişlerdir.*” demiş, bu iddia şahitlerin de olayı tekrarıyla kabul edilmiştir.²²¹ Darba sebep olan olayın belirtilmediği bu davada kullanılan eşyaların darp davalarında görmeye alışık olduğumuz bıçak, yumruk, değnek, taş gibi nesnelere çok daha farklı olduğu söylenebilir.

Bunların yanında orak kullanılarak da şiddet uygulandığına dava kayıtlarında rastlanmaktadır. Davanın ayrıntıları şu şekildedir: Mehmed bin Üveyz; Mehmed bin Hasan ve Recep bin İvaza dava edip, “Mehmed benim sakalımı eli ile tutup Recep orak ile âzâmı ve sol elimin başparmağını darp etti” demiştir. Şahitler de olayın anlatıldığı gibi olduğunu doğrulamışlardır.²²²

²¹⁷ KŞS 16, 118/3.

²¹⁸ Benzeri bir dava için bkz. 106/1.

²¹⁹ KŞS 16, 54/4 .

²²⁰ KŞS 16, 66/2.

²²¹ KŞS 16, 113/2.

²²² KŞS 16, 7/2.

Bazı davalarda ise darplar tartışma ya da münakaşa olmadan ölümle sonuçlanmaktadır. Örneğin, Saidili nahiyesi Yenice Kaya karyesinde Mustafa bin Beyti, Hüseyin bin Şaban, Hamza, İsmail bin Hüseyin, Mustafa bin Ahmed adlı kimseler mahkemeye başvurup İsmail Paşa'nın bir adet camusunun, Yusuf bin Abdullah'a hücum edip ölümüne sebep olduğunu ve bunun için keşf talep ettiklerini ifade etmiştir. İstemeden sebep olunan bu ölümün raporunu hazırlamak için keşif heyeti oluşmuş ve Yusuf'un kolunun altında bir yaranın olduğunu beyan etmişlerdir²²³. Bu beyana göre muhtemelen kaza ile ölüm bağdaştırılmış, dava neticelendirilmiştir. İslam hukukuna göre ölüme sebep olan aletler ve nedenler o ölümün kasıtlı mı değil mi olduğunu gösterir. Buna göre yanarak ölmesine sebep olmak kasıtlı görülürken demir, ağaç gibi nesnelere yapılan darp kasıtlı olarak görülmemiştir. Paşa'nın camusuna Yusuf'u öldürme emri vermesi mümkün değildir. Darp ve ölüm vakalarında uygulanan kısas cezasının verilebilmesi için suçlunun, suçu bilerek ve isteyerek işlemiş olması gerekir. Aksi halde birini yanlışlıkla öldüren, aslında öldürücü olmayan bir fiili bile bile işleyerek ölüme sebep olan, bir fiili istemeyerek işleyen ve böylece ölüme sebep olan, doğrudan doğruya bir kimseyi öldürmek için işlenmemiş olan bir fiil sonucunda ölüme sebep olan suçlular hakkında dahi kıyas uygulanmazken, böyle bir durumda uygulanmamış olması da muhtemeldir.²²⁴ Fakat bunun beraberinde ukubat adı altında toplanan kanunlarda belirtildiğine göre öldürme kastı taşımadan meydana gelen fiiliyatın sonunda darp ya da ölüm meydana gelirse bu durumda 100 deve fidye yahut bir köle azat etmesi, şayet bunları bulamazsa peş peşe iki ay oruç tutması gerekirdi.²²⁵

İstemeden meydana gelen bir diğer yaralama olayı da ölümle sonuçlanmıştır. Buna göre Şeyh Sadreddin mahallesinde Pir Ali bin Veli eşi ve küçük oğluyla tarladayken küçük oğlu Kılıç ocağının başına gidince Mehmed'in elbisesine ateş isabet etmiş, sol yanı ve karnının bir miktarı yanarak yaralanmış ve ölümüne sebep olmuştur. Babası ise bu olayla kimsenin alakası olmadığını keşf raporları sonucunda beyan etmiştir.²²⁶ Buna benzer bir olayda Ebubekir bin Hüseyin Beşe sefer-i hümayundan

²²³ KŞS 16, 11/1.

²²⁴ İlhan Akbulut, *a.g.e.*, s.170-171.

²²⁵ Abdurrahman Maliki, *a.g.e.*, s.190-191.

²²⁶ KŞS 16, 51/3.

evine döndüğünde küçük oğlunun kendi kaftanına ateş edip vefat ettiğini, ahaliden kimseyle bir alakasını olmadığını bildirmiştir.²²⁷

Öldürme kastı olmaksızın, dikkatsizlik sebebiyle meydana geldiği düşünülen bu iki olay haricindeki davaların çoğunda darp kasıtlı olarak gerçekleştirilmiş ve çeşitli aletlerle yapılmıştır. Örneğin, Hocafakih mahallesinde mahkemeye vasıl olan olayda darp bıçak ile yapılmıştır. Buna göre Ahmed bin Mustafa, “Kuşluk vaktinde sol budumu ve sağ kaburgamı bıçak ile darp ve mücerreh eyledi” deyip sual olunmasını istemiştir. Bu davanın devamında Müslüman bazı kimselerin şahadetliğinde söylenenler onaylanmış dava kabul edilmiştir.²²⁸

Darp ifadesi bulunmadan öldürme kastıyla gerçekleşen ölüm davaları da mevcuttu. Buna göre Şeyhaliman mahallesi sakinlerindenken maktul olan Yusuf’un babası Nasuh ve validesi Ayşe bint-i Nasuh, Sefer Halife El- İmam ve Abdurrahman bin Abdulhûda ve Bektaş bin Hasan ve Mahmud ibn-i Elhaç Mahmud ve Musli bin Ahmed ve Abdi bin Yusuf ve Mahmud bin Handat ve Monla bin Mustafa ve Nurullah bin Piri ve Şaban bin Ali adlı kimselerden her biri için dava edip; *“Tarihi kitaptan iki gün önce oğlumuz Musa ve Mustafa, Resul isimli kardeşleriyle yatarken oğlumuz Yusuf boğazından bıçakla kesilip maktul olmuştur”* demişler ve mahalle-i merkume ahaliyle davamız yoktur diye beyan etmişlerdir.²²⁹ Bunun üzerine keşf talebi gerçekleşmiş ve maddi tazminat karşılığında davadan fariğ olduğu ifade edilmiştir.²³⁰

Bunlardan birisinden ise alacak davası sebebi ile haberdar oluyoruz. Ali Paşa’nın mütesellimi Mahmud Ağa, Eskiil kazasına tabii Gaziil karyesinden Salur cemaatinden es-Seyyid Pir Ahmed Çelebi ibn-i Mevlüd, Abdal Mehmed bin Sefer’den davacı olup, *“Abdal Mehmed bana iftira edip karındaşım İskender’i öldürdün diye beni Ali Paşa sefaretine şikayet etmiş, Mustafa Ağayı mübaşir alıp evime başvurup bana ahzettirip paşa-yı müşarünileyh ikiyüzelli gurusum aldırıldı”* diyerek elinde olan fetva-i şerif ve emr-i ali mucibince icra-i şer olunması istenmiştir. Abdal cevabında *“kardeşim İskender zikr olunan Salur cema`atinin civarında maktul bulunmakla olduğundan bunu*

²²⁷ KŞS 16, 75/3.

²²⁸ KŞS,33/2.

²²⁹ KŞS 16, 117/2.

²³⁰ KŞS 16, 157/1; 159/1.

Ali Paşa'ya bildirdim, o da Mustafa'yı görevlendirdi ve cemaati merkumenin cümlesini ahz ve teftiş edip mezbur seydi Pir Ahmed Çelebi cemaati merkûmede olmamagla ahz olundu” diyerek davayı Seydi Pir Ahmed Çelebi'ye bildirdiğini ifade edip Ali Paşa'nın iki yüz elli gurusunu aldığını bilmediğini ifade etmiştir. Bu durum şahitlere sorulmuş, şahitler de Abdal'ın gammazladığını, Ali Paşa'nın da parasını aldığını ifade etmiştir.²³¹ Daha sonra kayda geçirilen bilgi ile dava güncellenmiş Abdal ve İskender'in çocukları arasında dava kalmadığı ifade edilmiştir.²³²

Keşif raporları beraberinde de ölüm ve darp olaylarından haberdar olmaktadır. Kadı sicillerindeki adli vakalar üzerine mahkemeler tarafından gönderilen görevlilerin olayı tetkikinin ardından keşif sonucu tutanaklara aktarılır ve şahitlerin ve olayın içinde isimleri geçenlerin beyanlarına göre neticeye ulaşıldı.²³³

Keşfin asılsız bir olay üzerine başlatıldığı da vakidir. Böyle bir olay Larende kazasına tabi Kasadın karyesinde gerçekleşmiştir. Mütesellim es-Seyyid Yusuf Ağa mahkemeye bu karyeden bazı kimseleri çağırıp Üveys'in bir oğlunun katl olduğunu duyduklarını ve bu yüzden çağırıldıklarını ifade etmiştir. Huzura gelen ahali Üveys'in Mustafa adında bir oğlu olduğunu, onun da hayatta olduğunu ve bu meselenin aslı olmadığını ifade edip hücceti göstermişlerdir.²³⁴

Bir başka tahkikat yaralanma üzerine başlatılmıştır. Tahkikatlarda yaralıları muayene edilmiş ve olay taraflardan dinlenmiştir. Örneğin, Es-Seydi Osman bin Çelebi İbn-i Esseydi Mevlüd, Recep bin Berak'ın kolunu kırıp yaraladığı için keşif ve tahrir talebinde bulunmuştur. Müslüman bazı kimselerle keşif için görevlendirilen kişiler Receb'in evine varıp mezbur Receb'in sağ kolu kırılıp yaralandığını muayene ve müşahede ettiklerinde Recep, arabasına tezek yükletip bir noktaya gelince arabasının önüne bakarken düştüğü ve kendi arabasının üzerine yürüyüp koluna basarak kırıp

²³¹ KŞS 16, 85/2; 89/3.

²³² KŞS 16, 88/3

²³³ Özer Tok, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralama ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 2007, s.335.

²³⁴ KŞS 16, 13/1.

yaralandığını beyan etmiştir. Bunun üzerine “Eğer ölürsem vefat edersem mahalle ahalisinden ve kimseyle davam yoktur” demiştir.²³⁵

Olayların meydana gelişleri ve olaydan sorumlu tutulan kişileri belirtmesi açısından keşif raporları önemlidir. Bir başka keşif raporu da dam çökmesi sonucu gerçekleşen ölüm vakasından sonra tutulmuştur. Vefat eden Neslihan ve Mehmed’in ailesi, evde yatarken gece yarısı evlerinin damının üzerlerine yıkıldığını Neslihan ve Mehmed’in vefat ettiğini, ölümlerinde kimsenin kusuru olmadığını beyan etmişlerdir.²³⁶

Yukarda kaydı bulunan öldürülme olayının keşif raporuna da rastlamaktayız. Buna göre bıçaklanarak öldüğü ifade edilen Yusuf bin Nasuh’un ölümü üzerine tahkikat başlatılmış ve olay yerine gidildiğinde maktulün azaları incelenmiş, boğazından bıçaklandığı görülmüştür.²³⁷

Keşif raporlarında ceset üzerinde inceleme yapılması göstermektedir ki rapor olayın gerçekleştiği anlarda çıkarılmaktadır. Bu hukuki sistemin hızlı işleyişinin de göstergesi olabilir. Bunun gibi olayların biri de Şükran mahallesinde gerçekleşmiş Osman Çelebi ibn-i Elhac Nasrullah, Aliden ibn-i Ömer ve Seydi Ali Çelebi ibn-i Es-Seyyid İmam isimli kişiler mahkemeye gelip Ali bin Hasan adlı kişinin zevcesi Saime bint-i İbrahim’in kendi evinde vefat etmiş olduğunu bildirmiş, bunun üzerine tahkikat başlatılmıştır. Maktulün uzuvları incelendiğinde bazı yerlerde yarası olduğu görülmüş ve zevci Hasan’dan sorulunca “Dünkü gün ahir zevcem Fatma Hatun da Hüda mahallesinde karındaşı es-Seyyid Hüseyin Çelebi’nin evine gidip Saime evimde vefat etti” demiştir.²³⁸

Osmanlı toplumu ve adalet ilişkisine dair ipuçları veren çıkarımlar yapılabileceğini düşündüğümüz 39 darp, yaralama, katl ve keşif olayı içeren dava kaydı görülmüştür. Darp davalarının altısı yemin edilip düştüğü, üçünden vazgeçildiği için dava değerini kaybetse de sosyolojik açıdan üzerinde düşünmeye elverişli olaylardır. Farklı konular darba sebep olmuş ve darp taş, değnek, bıçak, tas, tahta, demir gibi çeşitli

²³⁵ KŞS 16, 75/4.

²³⁶ KŞS 16, 104/3.

²³⁷ KŞS 16, 116/3.

²³⁸ KŞS 16, 120/1.

nesnelere kullanılarak uygulanmıştır. Darbın ne kullanılarak gerçekleştiği, yukarıda da belirttiğimiz gibi öldürme kasıtlı yahut yaralama kasıyla gerçekleşmiş olması açısından cezayı tespit etme konusunda önem taşımaktadır. Özellikle bu amaçla davalar sırasında kullanılan nesnenin ya da yumruğun belirtiliyor olması düşünülebilir. Bunun yanında tek başına darbın da her zaman olmadığını gözlemleyebiliriz. Çoğu zaman bir münakaşayla başlayan tartışma darpla bitiyor yahut darbın beraberinde gerçekleşiyor ve darbın ardından muhakkak küfür ediliyor. Küfrün yerine bazen beddua edildiğine de rastlanılabilmektedir. Bu konuda bize örnek olabilecek olay, vergi tahsili sırasında çıkmıştır. Salyane miktarını fazla bulan zimmi İritis veled-i Bali Çıralumescit mahallesinde salyane tekalif eden Kadri bin Üveys'in yakasına yapışıp “*Kapısı kapanası, ocağı sönesi*” diyerek yakasını yırtmıştır. Kadri bu durumdan dolayı zimmiden şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine olaya şahitlik eden şahitlerin beyanatı da bu doğrultuda olmuştur.²³⁹ Darp olayının beraberinde küfrün gerçekleşmesi durumuna ilaveten darba eşlik eden beddua örneği vermesi açısından önemli ve farklı bir örnektir. Bunun yanında vergi talebine gösterilen tepkinin maddi imkansızlık ya da usulsüzlük haksız vergi istenmesi durumu olduğunun göstergesi olabilir. Ama davada bu konularda bizi aydınlatacak veri bulunmamaktadır.

Çalışmadan çıkardığımız bir başka sonuca göre de şiddet toplumda bulunan her grup canlıya uygulanmaktadır; hayvana, köleye, hür insana, engelliye... İnsanın maruz kaldığı darp kısas sınıfına fakat hayvanın maruz kaldığı darp yahut yaralama tazir sınıfına girer. Darp beraberinde küfür de kullanılıyorsa yine tazir suçları kategorisine girmektedir. Davaların aktarımı sırasında verilen cezalardan bahsedilmese de İslam hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde ihtardan diyete kadar türlü cezaların kullanıldığı düşünülmektedir.²⁴⁰ Ölüm vak'alarının ise hem kasıtlı hem kendiliğinden gerçekleştiği durumlar söz konusu olmuştur. Keşif raporları bu defterde bulunmayan başka dava kayıtlarından haberdar olmamızı da sağlamıştır.

4.3. Küfür ve Hakaret Davaları

²³⁹ KŞS 16, 15/1.

²⁴⁰ İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2003, C.52, S.1, s.171-172

Allahın ayetleri vasıtasıyla yaptığı insan tanımında; insan, yaratılmışların en şerefli, Allahın en güzel yarattığı, kendi ruhundan üflediği, yeryüzünde kendisinin halifesi, yaratılan her şeyin hizmetinde olduğu, imar eden yöneten sıfatlarını taşımaktadır. Böylesine şerefli, izzetli bir varlığın onurunun rencide edilmesi ve ona zulmedilmesi Allah tarafından yasaklanmıştır.²⁴¹ Sövüp sayma anlamındaki küfür ve şetm²⁴² insan onurunu rencide eden Allah'ın insana verdiği şerefi yok sayan davranışlar olması sebebi ile yasaktır ve birine şetm edildiğinde şikayetçi olunması halinde ceza ile muamele görmesi haktır. Eğer yöneltilen hakaret kişinin iffetine dairse bu durumda kazf sınıfına girer ve kazf İslam hukukunda hadd sınıfındaki cezalandırmaya dahildir. Hadd-i kazf denilen iffete yönelik hakaret eğer ispat edilemezse ya da iftiraysa bu fiiliyatla suçlayan kişi 80 sopya tabi tutulur.²⁴³ Şayet hakaret kişinin kutsal değerlerine, kişinin mahremine ya da doğrudan kişiliğine yapılırsa tazir ile cezalandırılır. Bir kişinin annesine, karısına cima lafzıyla hakarete bulunmak tazir ile cezalandırılırken, dine imana hakaret eden kişi tazir-i şedit ve hapisle cezalandırılır, hakarete uğrayan kişi hakarete bulunan karşılık verirse tazir davası açılmaz.²⁴⁴ Buna örnek olması açısından; Mihmandar mahallesinden Sefer bin İsa, Mustafa bin Mehmed'in kendisine “*Hasan Bölükbaşı senin kız kardeşini yağmaladı*” diyerek küfür ettiğini söylemiştir. Mustafa da Sefer'in kendisine “*seni hamam halvetinde yağmaladılar*” diye küfür ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine şahitler önce Mustafa'nın küfür ettiğini, buna cevap olarak da Sefer'in küfür ettiğini söylemişlerdir.²⁴⁵ Yani karşılıklı bir küfürleşme söz konusudur. Küfrün içeriğinde ise namusa hakaret vardır. “Yağmalamak” diye tarif edilen şeyin kelime anlamı zorla malı zaptetmektir.²⁴⁶ Bu fiil bir insan için kullanıldığında canı yerinde duruyorsa kişi için aynı şekilde önemli ve yağma edilebilir bir diğer mülkün namusu olması sebebi ile “yağmalamak” diye ifade edilen eylemin tek taraflı olması açısından zinadan ayrılır ve bu sözle tarif edilmek istenen ırza tecavüzdür. Davanın devamında bu suça karşılık herhangi bir cezadan bahsedilmemiştir.

²⁴¹ Sabri Erturhan, “İnsan Onuru Bağlamında İslam Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.21, 2013, s.185-186.

²⁴² Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.553; s.993.

²⁴³ Mehmet Salih Erkek, “18. Yüzyılda Mardin Kadı Mahkemesine Yansıyan Küfür Davaları”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S.2, 2009,s. 53-54.

²⁴⁴ Mehmet Salih Erkek, “Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.28, s.225-229.; Esra Yakut, *a.g.e.*, s.32.

²⁴⁵ KŞS 16, 60/2.

²⁴⁶ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.1155.

Yağmalamak fiiliyle türetilen küfür bir başka davada da görülür. Buna göre Sudirhemi nahiyesinin Selahattin köyünde Yakup bin Hüseyin, Musa bin Donguç'a "senin avratını yağmaladım yine yağmalarım" demiştir. Musa bunun üzerine seni naib Mahmud Efendi'ye şikayet edeceğim dediğinde Yakup, Naib Mahmud Efendi'ye de küfür etmiştir. Bunun üzerine Müslümanların şahitliği istenmiş onların da ifadeleri Musa'nın ifadesi gibi olmuş ve bu kabul edilmiştir.²⁴⁷ Yine dava sonucunun ne olduğu hangi cezanın uygun görüldüğü belirtilmemiştir.²⁴⁸ Bu davada, köyce bilinen Mahmud Efendi toplumun iç içe oluşunun bir göstergesidir denilebilir. Bu davadaki "Senin avratını önceden yağmaladım" ifadesi bir suç itirafı olarak kullanılmış mıdır ya da bunun hakaret maksatlı kullanıp kullanılmadığı nasıl anlaşılmıştır bu konuda bir malumatımız bulunmamaktadır. Bu cümlenin akabinde gelişen, bu iddianın doğruluğunu araştıran her hangi bir dava kaydının olmaması, bu tür ithamların yaygın olduğu kanaatine varmamıza sebep olmaktadır.

Yağmalamak lafzının yaygınlığına işaret eden kayıtların birinde de Abdurrahman Efendi İbn-i Emrullah Efendi, Mehmed bin Ahmed'den şikayetçi olup, Mehmed'i mahkeme-i şerife götürdüğümde Mehmed bana "ben akıllı avratını yağmaladığının sözüyle varmam" diye küfür etti diyerek davacı olmuştur. Şahitler de olayı doğrulamışlar ve ifadeleri uygun bulunmuştur.²⁴⁹ Davanın ayrıntısında yine cezaya yer vermez ama Abdurrahman Efendi olayı naklederken bugün diyerek zamanını belirtir. Yani olay davanın kayda geçtiği tarihte gerçekleşmiştir. Bu yönüyle adaletin sirayet etme hızı hesap edilebilir. Bir diğer mesele olarak bu davada ve davaların genelinde de şahitler şu ifadeyi kullanmışlardır "bizim huzurumuzda oldu/yaptı/dedi/eyledi, bu hususa şahitleriz." Bu ifadeler de mahallenin iç içeliğine açık kanıttır. Olaylar gerçekleşirken muhakkak davacıların yanında birileri vardır ve olaylar bu kişilerin şahitliğinde gerçekleşmiştir.

Bu üç örnek göstermektedir ki iffete hakaret, namussuzluk ithamı içerik olarak tercih edilmiştir. Yağmalamak ifadesinin haricinde doğrudan iffete hakaret içeren örnekler de mevcuttur. Buna örnek olması açısından; Fakihdede mahallesinden

²⁴⁷ KŞS 16, 34/1

²⁴⁸ Benzeri bir dava için bkz: KŞS 16, 97/2.

²⁴⁹ KŞS 16, 96/2.

Abdusselam bin Ali, Mahmut bin Mehmet’i dava edip Mahmut bana “*kahpe*” diye şetm etti demiş, Müslüman bazı kimselerin ifadeleri Abdusselam’ın ifadesini doğrulamıştır.²⁵⁰ Kahpe kelimesi “*namussuz kadın, fahişe, hilekar, kalleş, döneke, kancık*” anlamlarını içerir. Namussuzluk ifadesi kadınlar için kullanılırken kalleş, hilekar gibi anlamlar erkekler için kullanılmaktadır.²⁵¹ Bu açıdan iffete değil kişinin karakterine edilmiş bir hakaret denilebilir ve ceza ayrıntılarından kayıta bahsedilmese de tazir cezasının tatbikini gerektirebilir.

İffete hakaret olabilecek bir diğer örnek de İçkale mahallesinde geçmiştir. Buna göre; Meryem bint-i Ayn, Şeker binti İvaz’dan şikâyetçi olup Şeker bana hitap ederek “*Si..şip Müslüman oldun, orta oruspususun, köle artığısın*” şeklinde küfür etti sual olunsun demiştir. Bunun üzerine olaya şahit bir hanımdan olayı dinlemişler, olayı Meryem’in ifade ettiği gibi anlatmıştır. Bunun üzerine Şeker’den şetm etmediğine yemin etmesi istenmiştir ve Şeker İncilin üzerine yemin billah edip yapmadığını söylemiş, dava kapanmıştır.²⁵² “Orospu” ve “köle artığı” ifadeleri hem iffete bir saldırıdır hem de sınıf ayrımcılığı ifadesidir. Bunun yanında “Müslüman oldun” ifadesi Meryem’in yeni Müslümanlığa geçen bir hanım olduğuna işaret eder. Olaya şahit olarak bir hanımın ifadesine başvurulması dikkati çeken bir başka ayrıntıdır. Önemli olan başka bir nokta daha var ki İslam ve diğer dinlerin uygulamalardaki ilişkisine işaret olabilir. Buna göre küfür ettiği rivayet edilen Şeker, Hz İsa Aleyhisselama nazil olan İncil üzerine yemin etmiştir. Görülüyor ki diğer kutsal kitaplar üzerine edilen yeminler de mahkemece kabul edilmiştir.

Yine başka bir davada yemin edilerek yapıldığı öne sürülen fiilin inkarında, İncil kullanılmıştır. Dava kaydına göre Rabia bint-i Hızır, Karbeşe isimli zımmiden davacı olup kendisine kahpe dediğini ifade etmiştir. Karbeşe isimli zımmi inkar ettiğinde İncil üzerine yemin etmesi istenmiş ve yeminiyle dava kapanmıştır.²⁵³

Bir başka örnekte iffete hakarete bulunulmasının yanı sıra yaralama ya da öldürmeye sebep olacak kesici aletlerle küfre kalkışılmıştır. Buna göre Piripaşa

²⁵⁰ KŞS 16, 72/3

²⁵¹ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.481

²⁵² KŞS 16, 70/4.

²⁵³ KŞS 16, 130/1.

mahallesi sakinlerinden Veli bin Hüseyin, Süleyman bin Recep'ten davacı olmuş, Süleyman'ın elinde kılıç ve topuz ile evine gelip zevcesine “kahpe” dediğini ifade etmiştir. Şahitler de olayı ifadeleriyle doğrulamışlardır.²⁵⁴

Hakarete tabi tutulan bir başka husus olarak iman ve din mefhumuna defterimizde yalnızca bir kayıta saldırıldığına şahit oluruz. Eskiil kazasına bağlı İngaziler köyünde Murad İbn-i Es-Seyid Hacı, Abdal Mehmed bin Sefer'den şikayetçi olup, Abdal Mehmed'in kardeşi İskender'in cenaze namazını kılmak istediğinde “*gökbaşlı kafir namazı kılma*” diye bana küfür etti diyerek sual olunmasını istemiştir. Şahitler de olayı doğrulamıştır.²⁵⁵ Gökbaş, Türk Dil Kurumunun resmi sitesinde “kötü, yaramaz” gibi anlamlara karşılık gelmektedir ve bu anlamları dahil ederek düşünüldüğünde zararı olan kötü kafir gibi bir anlamda kullanılıyor olabilir. İmana olan hakarete karşılık hapis cezasının verildiğini yukarıda söylemiştik ama dava kaydının devamında “kafir” ithamında bulunan ve Murad'ın ibadetini engellemeye çalışan Abdala ceza verildiğine dair herhangi bir ibare bulunmamaktadır.

Bir başka küfür davasında da hakaretle beraber kişiliğe saldırıda bulunulmuştur. Buna göre Hüseyin bin Mehmed, Abdurrahman bin Hüdaverdi'den şikayetçi olup diğer gün konak önüne konak kondurmak murad ettiğinde Abdurrahman'ın Hüseyin'i ve komşularını rencide edip Hüseyin'e de “*sen boğ yersin*” demiştir. Şahitler de Abdurrahman'ın “*boğ yersin*” dediğini bildirmiş ve dava kapanmıştır.²⁵⁶

Uzun Celali isyanları dönemini ve beraberinde gelen eşkıyalık vakalarını arkasında bırakan Osmanlı tebasının “küfür” kategorisine bu süreçte yeni bir küfür eklendiğine şahit oluruz. “Hırsız”, “haydut” manasındaki eşkıya²⁵⁷ kelimesinin iyi bir hasleti tarif için kullanılmayacağı aşıkardır. Bu açıdan düşünülünce hakaret olarak eşkıya kelimesinin sıkça kullanılabileceği muhtemeldir fakat farklı olarak bu dönemde eşkıya kelimesine “Celali” lafzıyla alternatif getirildiği söylenebilir. Bunu gözler önüne serecek olaylardan biri olarak Sarıyakup mahallesi sakinlerinden Hüsam bin Receb'in Hüsam bin Sarık'tan şikayetçi olup Hüsam'ın kendisine “Celali” dediği için şikayetçi

²⁵⁴ KŞS 16, 107/2.

²⁵⁵ KŞS 16, 85/3.

²⁵⁶ KŞS 16, 67/2.

²⁵⁷ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s. 238.

olduğunu görürüz. Şikayetin ardından Hüsam'ın durumu araştırılmış, Hüsam'ın celali ve kafir dediği kabul edilmiş ama kendi halinde insan olduğu, topluma bir zararının olmadığı da ilave edilmiş ve dava kapanmıştır.²⁵⁸ Celalilik ithamının kişilik onurunu rencide edici bir söz olarak kabul edilip bu durumdan rahatsız olunması da Celaliler döneminin insanların psikolojilerinde ve zihinlerinde bıraktığı kötü tesirin göstergesi olabilir. Bunun yanında imansızlık ithamında da bulunulmuş ve çeşitli ceza sınıflarına giren bu küfür davasının nasıl neticelendirildiği bilinmemektedir.

Bir uzva edilen hakaret örneğine de defter kayıtları arasında rastlanmaktadır. Buna göre Türbe-i Celaliye mahallesi sakinlerinden Himmet bin Yusuf Bey, mahalle sakinlerinden Pir Ali bin Mahmud ve zevcesinden şikayetçi olup Pir Ali'nin evine nâmahrem olan İbrahim adlı kişi girip çıktığına şahit olduğunda Pir Ali'ye İbrahim'in girip çıkmasını sormuş bunun üzerine Pir Ali, Himmet'in ağzına küfür ettiğini ifade edip sual olunmasını istemiştir. Bu olay üzerine Himmet ve Pir Ali'nin halleri mahalleliye sorulmuş mahalleli Pir Ali ve Himmet'in iyi adamlar olmadığını mahalleden ihraç edilmelerini istediklerini söylemiştir.²⁵⁹ Bu talebe cevap nasıl verilmiş, şikayet nasıl sonuçlanmıştırdavada buna dair ayrıntılar bulunmamaktadır. Ama mahallelinin şikayetçi olduğuna, topluma zararının olabileceği ahaliden kimselerin, gerektiğinde ihraç edilebileceğine dair örnek olması hasebiyle mühim bir kayıttır.

Benzer içeriğe sahip bir diğer olay da Karahisar-ı Sahip nahiyesinde geçer. Buna göre; bundan önce vefat eden Yakup bin Nasuh isimli kimsenin zevcesi, Pirlı bin Osman'ın da içinde bulunduğu birkaç mahalleliden şikayetçi olup Pir Ali'nin vefat eden eşi "*Yakup için ağzıma ve avredime şetm etmiştir*" diye davacı olmuş ve bunun üzerine iddiası ispat edilmiştir. Sonrasında Pir Ali tazir ile muamele görmüş, elli gün sonra vefat etmiş ve Yakub'un zevcesi de mahalle ahalisiyle bir davası kalmadığını bildirip davadan çekildiğini ifade etmiştir.²⁶⁰

²⁵⁸ KŞS 16, 146/1.

²⁵⁹ KŞS 16, 161/2.

²⁶⁰ KŞS 16, 150/3.

Kimi dava kayıtlarında küfrün içeriğinden bahsedilmemiş sadece “hilâf-ı şer” yani kanun dışı ibaresi ile küfür açıklanmaya çalışılmıştır. Böyle bir açıklama kullanımına örnek olabilecek bir kayıt olarak; Sille karyesi sakinlerinden Musa bin Recep Beşe, Mavri oğlu Bostan isimli zimmiden şikayetçi olup, Bostan’ın kendisine hilâf-ı şer’ ile şetm ettiğini söylemiştir. Bostan da cevabında küfür etmediğini ama Musa’nın kendisine yumrukla vurduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Musa da darp eylemedim diye inkar etmiş, tarafların talebiyle yemin teklif edilmiş ve her birinin yemin etmesi ile dava kapanmıştır.²⁶¹

Çalıştığımız kaynakta 14 adet küfür davası bulunmaktadır. Bunlar dine, imana, bireyin karakterine, fitratına, iffetine yönelik küfürler olmuştur. Küfür için en sık kahpe, orospu, kafir lafızları kullanılmış, Celali İsyanları’nın etkisiyle celaliliğin de hakaret olarak yöneltildiği gözlemlenmiştir. Küfrün beraberinde darpın da gerçekleştiğinin iddia edildiği kayıtlar mevcuttur. Taraflar isnat edilen suçlamalardan yemin ve hristiyan ise İncil üzerine yemin ederek, keyfiyet-i hali soruşturmasının sonuçlarına göre hareket ederek ya da olaya şahit olanların ifadelerine başvurarak azad olmuşlardır. Uygulamanın birinde keyfiyet-i hali sorulduğunda mahalleli tarafların mahalleden ihraçlarını talep etmiştir. Olaylara Osmanlı mahallesinin İslam hukuku ile sınırları belirlenen kontrol sistemiyle hakim olunmuştur.

4.4. Hırsızlık Davaları

Şer’iye sicillerinde “*sirkat etti, aldı, kabzetti*” gibi farklı şekillerle yer alan hırsızlık hem ekonomik yapının bozulmasıyla hem de daha fazlasına sahip olma isteğiyle, kanaatsizlik psikolojisiyle ilgili olduğu söylenebilir.²⁶² Hırsızlık hadd cezası ile cezalandırılmayı gerektirir ve Maide Suresinin 38. ayeti gereğince hırsızlık yapan el kesilmesi cezası ile karşılık bulur. Uygulamada mezheplere göre farklıklar olsa da el kesme cezası uygulanmıştır. Hz. Muhammed (S.A.V) huzuruna çıkıp suçunu itiraf eden kişinin suç işlediğine inanmadığını söyleyip suçu düşürmeye çalışmıştır. Bu kaynakla suçu düşürme bağışlayıcı olmak önemli kabul edilmiştir ve tövbe eden kişinin de cezası

²⁶¹ KŞS 16, 109/1.

²⁶² Ömer Düzbakar, “İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu:16-18. Yüzyıllarda Bursa Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, TSA, S.2, 2008, s.80.

düşürülmüştür. Yine de el kesme cezası uygulansa yahut cezası düşse bile malı gasp edilen kişi mağdurdur ve eğer hırsızlık yapan kişi bu malı satmadıysa ve vermesine engeller yoksa aldığı şeyi geri vermelidir.²⁶³ İdarede şer'i ve örfi hukuku beraber kullanan Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren kanunnamelerle hırsızlık suçu düzenlenmiştir. Şüphenin hadd cezasını uygulamadaki önemine binaen şayet olay kesinlik şartlarını karşılayan bir şekilde vuku bulduysa o zaman el kesme cezası uygulanmış, aksi takdirde olayın mahiyetine göre para cezası tayin edilmiştir.²⁶⁴

En yaygın hırsızlık çeşitlerinden biri eve girip herkes uyurken eşyaların çalınması şeklinde gerçekleşmiştir. Pek çoğunda “gece ile” ifadesinin kullanılması göstermektedir ki hırsızlık için gece uygun bir saattir. Elektriğin olmadığı dönemlerde insanların daha erken uyuduğu düşünülürse, hırsızlık yapmak için geceler elektriğin olduğu dönemlere kıyasla daha elverişlidir. Buna benzer bir örnek olarak; Alimşah mahallesi sakinlerinden Mustafa bin Osman şikayette bulunmuş “*Ali ibn-i Elhac Muharrem nam kimesnenin menzilini Ahmed bin Mehmed açıp içinden bazı eşyasını çalmıştır.*” diye ihbar etmiş ve Ahmed bin Mehmed'in keyfiyetinin ahaliden sorulmasını istemiştir. İfade bildiren mahalleliler onun kendi halinde olduğunu ve hilaf-ı şer bir hareketini görmediklerini ifade etmişlerdir.²⁶⁵

Yine benzeri bir dava da Belviran kazasına bağlı Alibeyöyüğü sakinlerinden Aişe bint-i Abdullah tarafından açılmıştır. Buna göre, adı geçen köyden Ali bin Abdurrahman ve Fatma ve Abdulgani bin İsmail geceyle Ayşe'nin menzilini açıp dokuz sim dökme bir kırmızı kaftan ve yirmi iki makreme (sofra bezi) ve birkaç eşyayı sirket etmişlerdir. Ali, Fatma ve Abdulgani isimli kimselere sual olunsun denilmiş, onların bunları almadıklarına dair yemin etmeleri istenmiş, yeminleri üzerine Ayşe mahalleliden şikayeti olmadığını bildirmiştir.²⁶⁶ Zanlılar yemin edip suçlarını inkar edince Ayşe bu suçun mahallelinin üstüne kalmasını istememiş ve mahallelinin dahli olmadığını ifade etmiştir.

²⁶³ Yasemin Baba, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Hüküm ve Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.71, S.1, s.79-88.

²⁶⁴ Ömer Düzbakar, *a.g.e.*, s.83-85; Yasemin Baba, *a.g.e.*, s.86-102.

²⁶⁵ KŞS 16, 21/3.

²⁶⁶ KŞS 16, 18/1.

Benzeri bir davada olay saati “Nısfu’l-leylde” yani gece yarısı olarak ifade edilmiştir. Bu kez eşya değil buğday çalındığının bir örneğini görürüz. Buna göre, Zincirlikuyu mahallesi sakinlerinden Seydi Hacı Çelebi İbn-i Es-Seyyid Ramazan, Sahra nahiyesinde Zengan karyesinde sakin Mustafa bin Mertiz, İvaz bin Mehmed’in kölesi Şahin bin Abdullah huzurlarında konuşarak “*on gün önce karye-i İsmail karibinde Karamehmed Damı demekle maruf mevzide buğday anbarım nısfül leyilde açılıp 15 kile buğdayı almışlar, Mustafa ve Şahin’e sual olunsun*” demiştir. Şahitler, Mustafa ve Şahin’i ambarı açıp girerken gördüklerini ifade etmişler, şahitlerin ifadesi kabul edilmiştir.²⁶⁷

Hırsızlığın gündüz yapıldığına dair örnekler de mevcuttur. Bunun için hırsızlar ev sahibin evden uzaklaşmasını fırsat biliyor ya da sokakta “yankesici” olarak sirkat suçunu gerçekleştirebiliyorlardı. Örneğin, Mücellid mahallesinden Ali ibn-i Elhac Muharrem, Ahmed bin Mehmed’den şikayetçi olup bağda olduğu saatlerde Ahmed’in menzilini açıp içinden bir kantar, bir zincir yular, iki bukağı, dört zincir, iki kebab tabağı, bir şamdan, bir sacayak, bir peşgir, on iki paftalı sim kuşak, iki döşek, bir seccade, iki arşun iplik, bir demir tarak, bir kaftan, bir baca demiri, bir maşa, beş çuval, iki demir kazık, bir tepsi ve bu zikrolunanlar gibi her türden sıklıkla lazım olabilecek hem ihtiyaç duyulan hem de pahada değer eden pek çok eşyayı almıştır. Kadı huzurunda bu şikayet yapıldığında Ahmed cevabında suçunu itiraf etmiştir.²⁶⁸

Bir başka olay da bağ ve ev arasındaki kısa mesafeden farklı olarak ev sahibi çok uzaktayken, seferdeyken gerçekleşmiştir. Olayın ayrıntılarından bahsetmek gerekirse; Aksinli mahallesi sakinlerinden Hüseyin bey ibn-i Veli, Abdusselam Bey ibn-i Müsli huzurunda konuşup “*Abdusselam’a satıp teslim ettiğim Hasan nam köle ben seferdeyken onu sattığım için mahalle-i merkumedeki menzilimi açıp içinden çuka kaplı bir kürkümü, bir sim hançerimi, sim bıçağımı bir kara kılıcımı ve bir çifte altın küpe ve bir cüzdan ve bir tarak altı sarık iki darayi kaftan*” aldığını söyleyip şikayet etmiştir.

²⁶⁷ KŞS 16, 97/3; benzeri bir dava için bkz: 77/3.

²⁶⁸ KŞS 16, 22/3.

Bunun üzerine eski kölesi şikayetleri kabul edip suçunu itiraf etmiştir. Hüseyin ve Abdusselam arasında sulh yoluyla anlaşma sağlanmış ve davadan fariğ olunmuştur.²⁶⁹

Yankesicilik şeklinde gördüğümüz bir diğer olay da davaya şu şekilde yansımıştır. Ulırmak mahallesinden Kenan bin Abdullah, Medine-i Trablus sakinlerinden Mahmud bin Halil'den şikayetçi olmuş, *“bugün at pazarı kapısı sokağında mezbur Mehmed elini cebime sokup paralarımı ve para kesemi cebimden çıkardı çıkarırken Müslümanlar gördü”* demiştir. Bunun üzerine Mahalleden Müslümanlar da olayın gerçekleştiği sırada gördüklerini ifade etmişlerdir.²⁷⁰

Bir başka davada Abdurrahman Efendi İbn-i Emrullah Efendi, Molla Ahmed ibn-i Şeyh Recep Efendi'den davacı olup, *“Molla Ahmed benim menzirimden seksen kile Arpamı kabz etmiştir sual olunsun aliverilsin”* demiştir. Molla cevabında kardeşi Şeyh Mehmed beni Abdurrahman'ın evine gönderdi bende kırk iki kile aldım ve Şeyh Mehmed'e teslim ettim demiştir.²⁷¹

Benzeri bir davada Üçmel karyesi sakinlerinden Hüseyin bin Veli, Ali ve Hüseyin İbn-i Yusuf kardeşleri dava edip *“bir ay önce karyede olan buğday kapım açılıp içinden beş kile miktarı buğday almışlar, Pir Ali ve Hüseyinden sual olunsun”* denilmiş, Mahalleden Ali ve Hüseyin'in keyfiyet-i halleri sorulduğunda işkillendiklerini ve iyi adamlar diyemeyeceklerini ifade etmişlerdir.²⁷²

Hırsızlık ithamı çoğu zaman kaybolduğu belirtilmiş hayvanları bulan kişilere yöneltmiştir. Çoğu davada da hayvanı alan kişi başkasına satmış ve yeni alıcısının olaydan haberi yokken sirkat suçlamasıyla karşılaşmıştır. İncelediğim defterde hırsızlıkla alakalı olayların yoğunluğunu bu türden davalar oluşturmuştur. İlk örneğimiz Ahmedfakih mahallesinden Ali bin Musa'nın hüccet kayıdır. Buna göre Ali, Yusuf Bey'den şikayetçi olup, bir adet küçük öküzünün kaybolduğunu, Yusuf Bey'in elinde bulunduğunu söylemiş ve sual olunmasını istemiştir. Yusuf Bey de cevabında öküzü yirmi beş akçeye aldığını, Ali'nin ineğinden doğma öküz olduğunu bilmediğini

²⁶⁹ KŞS 16, 120/3; 111/2.

²⁷⁰ KŞS 16, 35/1.

²⁷¹ KŞS 16, 12/4.

²⁷² KŞS 16, 116/1.

vurgulayıp suçlamayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine öküz için harcanan yem masraflarını aldıktan sonra Aliye teslim etmesi istenmiştir.²⁷³

Benzeri bir başka olayda Ahmed bin Mustafa: “iki sene önce Huris Hatun, bir res kır kısrak tayını Mehmed’e teslim ve kabzetmiş hala talep ederiz sual olsun” demiş ve Huris hatun cevabında kısrak tayın kendi mülkü olduğunu Ahmed’in mülkü olmadığını söyleyip inkar etmiştir. Bunun üzerine mezbur hatuna yemin teklif edilmiş ve hatun kısrığın kendi malı olduğuna yemin etmiştir.²⁷⁴

Hayvanların kaybolduktan sonra başkası tarafından bulunup satıldığına çokça rastladığımız olaylardan biri davaya şu şekilde aksetmiştir. Sahra nahiyesinden Halil Bey İbn-i Mehmed, “kısrığımdan doğma bir res al kısrığım zayi olmuştu. Hüseyin bin İsa’nın elindedir sual olunsun” demiş, Hasan cevabında kısrığı on beş gün önce Hasan’dan bir bargir ve yedi esedi kuruşla takas ettiğini ama Halil Bey’in kısrığından doğma kısrığı olup mülkünden olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Şahitler kısrığın Halil’e ait olduğunu ifade ettikten sonra Halil de mülkünden olduğuna yemin etmiştir ve kısrığın Halil Bey’e teslim edilmesi tembihlenmiştir.²⁷⁵

Benzer bir başka olay da şu şekilde yaşanmış ve defterdeki hüccetler arasında yer bulmuştur. Konya sakinlerinden Mahmud bin Şaban, Hüseyin Beşe’nin vekili olan İsa huzurunda “üç gün önce Hazreti Şeyh Sadreddin Mezaristan’ında bir res kır merkebi zayi olmuştur. Mezbur İsa Bey’in kölesi Yusuf’ta buldum talep ederiz sual olunsun” demiş, mezbur İsa Bey cevabında “zikrolunan merkebi mezbur Hüseyin Beşe üç gün önce Mehmed bin Bali’den satın alıp bana emanet bıraktı” diye cevap vermiş, mezbur Mehmed de “kır merkebi üç gün önce Eskibazar Sokağında aldım sonra Hüseyin Beşe’ye sattım ama merkebin Mahmud’un mülkü olup kaybolduğunu bilmiyordum.” diyerek Mehmed ve İsa olayı inkar etmişlerdir. Şahitler merkebin Mahmud’un mülkü olduğuna ve kaybolduğuna şahitlik ettiklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine Mahmud’dan merkebin kendisine ait olduğuna ve kaçtığına dair yemin

²⁷³ KŞS 16, 19/2.

²⁷⁴ KŞS 16, 69/2.

²⁷⁵ KŞS 16, 72/1; benzeri bir dava için Bknz: 93/2.

etmesini istemişler, Mahmud da yemin ettiğinde merkebin Mahmud'a teslim edilmesi İsa'ya tembihlenmiştir.²⁷⁶

Davalara konu olan olaylardan birinde ise emanet verilen merkeb emanet alan tarafından kaybedilmiştir. Dava ayrıntılarında bahsedildiği şekilde olay söyle gerçekleşmiştir. Türbe-i Celaliye mahallesi sakinlerinden Ahmed bin Mustafa, Recep bin Hasan'a odun getirmek için icazetle merkebi vermiş ama Recep hala teslim etmemiştir. Teslim etmemesinin sebebi ise Ahmet'in odun götürmek için merkebi götürdüğü sırada başka kimselerin merkepleri arasına koyup yolda kaybetmesidir. Bunun üzerine mahkeme Recep'e merkebin kıymetince tazminat ödemeyi tembihlemiştir.²⁷⁷

Kimi zaman da sirkat maksadı olmaksızın mahkeme karşısına hırsız sıfatıyla çıkıldığı görülmüştür. Benzer bir olay sürü çobanına hayvanları teslim edip, ondan teslim alma sırasında yaşanmış ve kadıya intikal etmiştir. Buna göre Kasap Çoban denilen Elhac Mehmed, İbrahim bin Ali'yi dava edip "cariyem, İbrahim'e 97 davar vermiş, seksen altı davarımı aldım on iki davarım yoktur talep ederim" demiştir. İbrahim ise cevabında "Mehmed'in cariyesi doksan yedi davardır diye sayıp teslim etmediğini" söylemiş akabinde İbrahim'den davarı sayıp teslim alınmadığına yemin etmesi istenmiş, İbrahim yemin billah etmiştir.²⁷⁸

Kaybolup başka birisinde görüldüğünde talep edilen mal her zaman hayvan türünden şeyler olmamıştır. Bir takım eşyalar da aranırken başkalarının kullandığına şahit olunmuştur. Buna örnek olabilecek bir davada vekil-i şer Mehmed Ağa, Kaymakam defterdarı olan Fahrüddin Ali Ağa'yı şikayet edip, Türkmen taifesinden, Muhammadlı cemaatinden Ahmed bin Mehmed'in elinde biraz eşya bulunmuş, mütesellim Mahmud Ağa Türkmen Ahmed'e bu malları sorduğunda, Ahmed on dokuz gün evvel İzmir'den gelirken Akşehir ile Ilgun arasında yol üzerinde eski bir bohça

²⁷⁶ KŞS 16, 170/2.

²⁷⁷ KŞS 16, 14/3; benzeri bir olay için Bknz: 98/2.

²⁷⁸ KŞS 16, 36/1.

içinde bazı eşyalar ve bir kese içinde mektuplar bulduğunu söylemiş, eşyayı Ali Ağadan aldığı bildirmiştir.²⁷⁹

Benzer bir olay olarak Elhac Recep, Elhac Durdu bin Emrullah, Elhac Hasan bin Yahya, Recep bin Ali, Mahmud Çelebi, Elhac Üveys ibn-i Elhaç İsmail, Elhac Recep bin Mustafa mahkemede Pir Es-seydi Sultan mahallesi sakinlerinden Hasan bin Rüstem adlı kişiyi dava edip “*Serbe hamamının debbağ hanesinde debbağların üstlerinde bizim sahteyanımız olmağla birkaç sahteyan almış mezbur Hasan’a sual olsun*” denilmiş, mezbur Hasan, debbağ şakirdi olduğunu ve hamamın debbağhanesindeki sahteyandan üç sahteyan aldığı ve sattığını kabul etmiştir.²⁸⁰

Bu neviden olayların yanında misafirliklerin de hırsızlığa vesile olarak kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki kayıtlar misafir olunan evde gerçekleşen hırsızlık ve ardından firar olayına örnek olabilir. Bunlardan birinde Bozkır kazasından Mustafa bin Ali, diğer Mustafa’yı dava edip altı gün önce Konya sahrasında Ballica karyesinden Karabucak adlı kimsenin evine mezbur Mustafa ile misafir olup gece yatarken Mustafa evden bazı şeyler alıp firar etmişlerdi. Eşyamı elinde gördüm sual olunsun denilmiş, şahitlerin huzurunda Mustafa’nın bu malları aldığına şahitlik edilmiş ve diğer Mustafa’ya bunları vermesi tembih edilmiştir.²⁸¹

Bir başka hüccete ise olay söyle yansımıştır. Erikli kazasında İbrenir karyesinden Abdulcenap bin Emir Han, Mustafa bin Ahmet’ten şikâyetçi olup, “*bundan on beş gün önce Eskiil kazasına tabi Bağlıca karyesinde Elhac İbrahim adlı kişinin odasına varıp misafir olduğunda mezbur Mustafa evvel gece zikr olunan odada benim ile misafir olup gece yatarken ahurdan bir res doru aygır ve ipekleri, on bargirimi alıp, firar etti. Hala elinde buldum*” demiş, Mustafa cevabında zikr olunan bargiri Elhac İbrahim’in evinde Abdulcenap’ın sattığını söylemiştir. Abdulcenap inkar edip zikr olan bargiri bundan önce mezbur Mustafa’ya sekiz kuruşa teslim ve kabz eylemediğine merkur Abdulcenab yemin etmiştir.²⁸²

²⁷⁹ KŞS 16, 134/2.

²⁸⁰ KŞS 16, 149/4.

²⁸¹ KŞS 16, 77/2.

²⁸² KŞS 16, 79/4.

Çalışma kaynağımızda sirkat davalarını içeren 24 kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ikisi daha evvel mahalle ahalisinin kefaleti hususu bahis olunurken konuya örnek olarak paylaşılmıştır. Bunlardan hariç 22 farklı olayı burada inceledik. Bunlara göre merkep, at, sarık, kaftan, kuşak, buğday, arpa, şamdan, cüzdan, sacayağı ve maşa gibi çok farklı eşyalar hırsızların dikkatini çekmiştir. Pek çoğu suçunu itiraf etmiş olup, birçoğu hakkında yapılan işlemde bahsedilmemiştir. Evden, ambardan, cepten gibi muhtelif şekillerde hırsızlık olayı da gerçekleşmiştir.

4.5. Zina, Fiil-i Şeni ve Diğer Gayri Ahlaki Davalar

Nikahsız birliktelik anlamına gelen zina²⁸³, genel ifade ile her türlü haram ilişki hatta dil ve gözle işlenen cinsel suçlardır.²⁸⁴ İnsanlığın varlığını devam ettirebilmesi canın, malın, neslin korunmasına bağlı kabul edilmiş, koruma ise dini hukuki düzenlemelerle mümkün olmuştur.²⁸⁵ İslam hukukunda zina suçunun cezasına hadd-i zina denilmiştir. Nisa suresinin ikinci ayeti gereğince bu suça mukabil kadın ve erkeğe yüzer değnek vurulmasına hükmedilmiştir. Eğer evliyse ya da evlilik ilişkisinde bulunduğu sürede zina suçuna dahil olduysa bu durumda recm uygulanırdı. Fakat bu cezanın verilebilmesi için hiçbir şüphe kalmayacak şekilde ayrıntılı şahitlik edilmesi gerekmektedir.²⁸⁶

Zinaya şahit olanların, olayı bildirmeleri ile suçun kayıtlara geçtiği görülmektedir. Örneğin, Konya’da Eskibazar denilen yerde Mustafa Beşe’nin dükkanında Mehmed bin Mustafa’nın kendine namahrem Fatıma bint-i Mustafa isimli hatunla görülmüş, bunun üzerine şikayette bulunulmuş ve mahalleden bazı kimselerle dükkana gittiklerinde Fatma ve Mehmed’in birlikte olduklarına şahit olunmuştur.²⁸⁷

²⁸³ Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s.1187.

²⁸⁴ Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, C.44, İstanbul, 2013, s. 440.

²⁸⁵ Mustafa Yiğitoğlu, “Ömer Faruk Habergetiren, Yahudilik ve İslamda Zina Suçu ve Cezası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.2, 2016, s.271.

²⁸⁶ İlhan Akbulut, *a.g.e.*, s.174.

²⁸⁷ KŞS 16, 56/5

Bir başka olay da cariyenin geri iade edilip verilen paranın istenmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Mehmed Efendi İbn-i Çavuş, Meryem isimli cariyenin evindeki iki oğlancığı yatağına almasından rahatsız olmuş ve cariyeyi aldığı kişiye geri gönderip verdiği parayı almak istemiştir. Görülüyor ki olay mahkemeye ahlaksızlık suçlamasıyla değil alacak davası olarak taşınmıştır.²⁸⁸

Zinanın, ispatlanması zor bir suç olması nedeniyle ispatlanamaması durumunda zani ya da zaniyelikle birini itham eden kişiye büyük cezalar verilmekteydi. Bu da insanları ehl-i örfе şikayet ederek, baskın yaparak, kapıya katran sürerek ithamda bulunmaya itmiştir. Kimliği gizlenerek şikayet etmeye olanak tanıyan kapıya katran sürme tercih edilen bir ihbar yöntemi olmuştur. Kapısına katran sürüldüğünü gören kişi, itibarının zedelendiğini düşünerek töhmet altında kalmamak için mahkemeye başvurup onurunu kurtarmaya çalışırdı.²⁸⁹ Buna benzer pek çok olayın incelenen kaynakta gerçekleştiğini görmekteyiz. Örneğin, Konya Subaşı olan Abbas Ağa Zevle mahallesi ahalisinden Şeyh Ahmed Efendi ve Mustafa Çelebi İbn-i Elhac veled-i İbrahim Süleyman ve Yusuf bin Nasuh ve Çelebi huzurlarında Aişe ve İsa Beşe'nin kapısına katran sürmüşlerdir diyerek, zevcesinin keyfiyetinin sual olunmasını istemiştir. Şahitler İsa Beşe'nin hanımının kendi halinde birisi olduğunu beyan etmişlerdir.²⁹⁰

Bir başka kayıтта ise Subaşı Abbas Ağa, Hazret-i Şeyhsadreddin mahallesi sakinlerinden İmam Ali Halife, Hasan Çelebi ve Hacı Hüseyin tarafından yine mahalle sakinlerinden olan Fatma bint-i Ahmed'in evinin kapısına katran sürülmesi üzerine kadının keyfiyet-i halinin soruşturulmasını istemiştir. Adı geçen kişiler de tahkikat sonucunda kadının kendi halinde olduğunu bildirmişlerdir.²⁹¹

Yine aynı şekilde gelişen bir başka olay Subaşı Mustafa Ağa tarafından tahkikat emri verilerek gerçekleşmiştir. Mustafa Ağa, İsa Çelebi'nin sakin olduğu menzil kapısına gece katran sürüldüğünü, İsa Çelebi'nin ve zevcesinin keyfiyet hallerinin mahalle ahalisinden sorulmasını talep etmiştir. Mahalle ahalisi, İsa ve hanımı hakkında

²⁸⁸ KŞS 16, 49/5.

²⁸⁹ Cemal Çetin, "Anadolu'da kapıya Katran Sürme Vak'aları: Konya Şer'ıye Sicilleri Işığında Hukuki, Kültürel ve Toplumsal Boyutları" *Turkish Studies*, C.9, S1, 2014. s.150-151

²⁹⁰ KŞS 16, 34/2.

²⁹¹ KŞS 16, 38/3

kendi hallerinde salih kimselerdir, iyi adamlardır diye hüsnü hallerinden haber vermiştir.²⁹² Zina çoğu kez, namahremden bir kişinin eve alınması şeklinde gerçekleşmektedir. Osmanlı mahallesindeki evlerin yerleşim olarak birbirlerine yakın olması ve gelişmiş komşuluk ilişkileri sebebiyle mahalleli bu olayların ortaya çıkarılmasında ve neticelendirilmesinde etkin rol oynamıştır. Buna örnek olabilecek olayların birinde Abdulcelil isimli mahalleli İsmihan Hanım'ın Elhac Mezdin adında biriyle bir evde kaldığını söylemiştir. Bunun üzerine her biri inkar etmiştir. Ardından olay mahalleliye sorulmuş şahitlikleri istenmiştir. Mahalleli, Elhac Mezdin'in tenhada eve girdiğini, kapının arkadan kilitlendiğini ve zincir asıldığını ama Mezdin'in duvarın üstüne çıkıp eve girdiğini anlatmış, ahaliyle birlikte Mezdin'i kaçırmak için kapıyı açtıklarını zina yaparken gördüklerini Mezdin'i tutup hakime haber ettiklerini bildirmiştir.²⁹³

Kayıtların birinde ise zımminin evine Müslüman hanımların girip çıktığının görülmesi üzerine mahalleli tarafından mahkemeye bildirilmiştir. Dava kaydındaki ayrıntılar şu şekildedir. İmaret mahallesi sakinlerinden Elhac Nurullah bin Mesih ve Lütfullah bin Mustafa, Turis veled-i Sarkiz isimli zımminin evine Müslüman kadınların girdiğini, kapının arkadan kapatıldığını, çoğu kez kendi halinde ol denildiği halde tembihleri dinlemediğini bildirmişlerdir. Bu dava kaydı şöyle bir sonuca bizi sevk edebilir: "Su-i hallerine şahit olunan kimseler evvela mahalleli tarafından uyarılmaktadır." Belki herkes için uygulanan bir yöntem değildir ama mahallelinin ahlaki nizamının sağlanmasında mahalleli tarafından gösterilen çabanın göstergesi olabilir.²⁹⁴

Kimi zaman mahallelinin yanlış zanda bulunup, eve namahrem alma olayıyla komşularını suçladıkları görülmüştür. Böyle bir olay Eflatun mahallesinde yaşanmıştır. Şaban'ın Ayşe'nin menziline dahil olduğu söylenip sorulması istenmiş, Şaban ise cevabında Ayşe'nin kendi teyzesi olduğunu söylemiş, Ayşe de bunu doğrulamıştır.

²⁹² KŞS 16, 161/4.

²⁹³ KŞS 16, 128/1.

²⁹⁴ KŞS 16, 147/4.

Ahaliden Ayşe'nin keyfiyet-i hali sorulmuş ve ahali Ayşe'yi "kendi halinde" diye tanımlamıştır.²⁹⁵

Çoğu kez zina fiiliyatı daha teşkilatlı tatbik edilerek "pezevenklik" olarak görülmüştür. Pezevenklik içeriğine sahip olan davalar, gayri ahlaki olaylar arasında yoğunlukla bulunmaktadır. Buna göre, Fakihdede mahallesi sakinlerinden Beni Beşe İbn-i Nuri adlı kişi kendine namahrem olan Ayşe ve Alime Hatunları evine götürüp pezevenlik yaptığı duyulmuş bunun üzerine keyfiyet-i halleri sorulmuştur. Beni Beşe, Ayşe ve Alime'nin evine geldiklerini ama kendisinin dışarı çıkardığını söylese de mahalleden kimseler kendine namahrem olan bu hanımları evine götürdüğünü ve başka kimselere pezevenklik ettiğini ifade etmiştir.²⁹⁶

Bir başka örnek de Konya subaşı Mustafa Ağa'nın ihzarı üzerine kayıtlarda yer alır. Buna göre Türbe-i Celalliye mahallesine bağlı Dolabucunda oturan Mihriban Binti Ali isimli hatunun bazı kişilere pezevenklik ettiği bildirilmiş, bunun üzerine ahali keyfiyet-i halini soruşturmuş ve kendi halinde insan olmadığı, pezevenklik yaptığı ifade edilmiş, mahalleden ihraç olunması istenmiştir.²⁹⁷ Mahalleden ihraç olup olmadığına dair bir bilgi yoktur ama kayıtlar göstermektedir ki Mihriban Hatun evlidir bu olayın ortaya çıkmasını müteakip Mihriban'ın kocası Ahmed, Mihribanı talak-ı selase ile boşamıştır.²⁹⁸

Yukarıdaki olayın aksine bu kayıta kadının zinaya eşi tarafından zorlandığına şahit oluruz. Miskinler Tekkesi'nden Mustafa bin Ali, zevcesi Fatma'ya namahrem kimseleri götürdüğü öğrenilmiştir. Gidenlerden birisi de Subaşı Mustafa Efendi'dir. Bu olay Mustafa Efendi'ye sorulduğunda diğer Mustafa'da alacağı olduğunu ve bu yüzden Tekke'ye gittiğini söylemiştir. Bunun üzerine Tekke mütevellisi Açıkbaş her bir Mustafa'nın da tekkeden ihracını istemiştir.²⁹⁹

²⁹⁵ KŞS 16, 168/1.

²⁹⁶ KŞS 16, 130/3; 132/2.

²⁹⁷ KŞS 16, 167/4.

²⁹⁸ KŞS 16, 168/4.

²⁹⁹ KŞS 16, 147/3

Bir başka örnekte Subaşı Abbas Ağa tarafından Akbaş karyesinden Halil bin Ali'nin evine fahişe götürdüğü iddiası yer almaktadır. Olayın üzerine gidip ahaliye Halil bin Ali sorulduğunda ahali, Halil'i kendi halinde kimse olarak değerlendirmiştir.³⁰⁰

Zina'nın haricinde çok rastlandığını gördüğümüz bir diğer vaka konusu da tecavüzdür. Tecavüz, cebren zinaya zorlamak olarak tanımlanabilir. Bu suçun faili yalnızca erkektir ve zinadan ayrılmaksızın hadd cezası ile ıslahına başvurulur. Eğer ırza geçme suçu alışkanlık haline gelmişse siyaseten katl cezası uygulanır.³⁰¹ Çalışma kaynağımızda ırza geçme olayları "Hıyanet kastıyla evime dahil oldu" denilerek tanımlanmış, tecavüze teşebbüs olarak kalmıştır. Bu kayıtların birinde Himmet bin Yusuf, Veli bin Osman'ın hıyanet kastıyla evine girdiğini ve kendisini yakaladığını ve bu durumun sual olunmasını istemiştir. Veli ise cevabında Nefise Hanım kocasının kamış almaya gideceğini bu sebeple gece evlerine davet ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Nefise Hatun'un keyfiyet-i hali sorulmuştur. Mahalleli Nefise Hanım'ı kendi halinde bir hanım olarak nitelendirmiştir.³⁰² On altı gün sonra Himmet, Veli'nin kendisine zarar vermesinden endişe ettiği için mahkemeye başvurmuş ve babası Veli'ye kefil olmuştur.³⁰³ Görülüyor ki evine giren Veli'yi yakalayan Himmet suçludan korunma talebinde bulunmuş ve kefalet usulüyle Himmet'in emniyetinin sağlanmasına çalışılmıştır.

Bir başka örnekte, Hoca Cihan mahallesi sakinlerinden Haydar bin Mustafa'ya, Mehmed'in evine hıyanet maksadıyla girmesi sebebiyle Subaşı tarafından dava edilmiştir. Bunun üzerine Haydar'ın durumu mahalleliden sorulmuş, mahalleli Haydar'ı kendi halinde salih bir insan olarak bildiklerini beyan etmişlerdir.³⁰⁴

Evine hıyanet maksadıyla girildiğine dair şikayette bulunan bir diğer kişi Topraklık mahallesinden Cennet Hatun'dur. Buna göre Recep bin Mehmed tekme ile Cennet'in evinin zincirini kırıp açmış ve hıyanet maksadıyla gece yarısı evine girmiştir. Cennet feryat ettiğinde Recep kaçmış, bunun üzerine mevzu kadı huzuruna taşınmıştır.

³⁰⁰ KŞS 16, 20/4.

³⁰¹ Belkis Konan, "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", *OTAM*, S.29, 2011, 149-157.

³⁰² KŞS 16, 58/2.

³⁰³ KŞS 16, 61/4

³⁰⁴ KŞS 16, 44/2.

Recep, olay kendisine sorulduğunda inkar etmiş ve bunun üzerine mahallenin bilgisine başvurulmuştur. Mahalleli ise ifadelerinde Recep kendi halinde iyi bir adamdır kanaatine yer vermiştir.³⁰⁵ Bunun üzerine Recep'ten, böyle bir maksatla kapısını vurmadiğına yemin etmesi istenmiş, Recep yemin ettiğinde bu kez Cennet'in mahalleli nazarındaki durumu sorulmuş, mahalleli Cennet'i de kendi halinde olarak tanımlamıştır.³⁰⁶

Bir başka dava da tek başına tecavüz ithamı olarak defterde yer almamış, iftira davası içerisinde olayın ayrıntıları hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Buna göre Bozkır kazasına tabi Akkilis karyesi sipahisi Abdullah Ağa'nın subaşı vekili Recep Bey, köy sakinlerinden Enbiya bin Satı'dan davacı olup, Enbiya aynı karyedeki Süleyman'ın avratı Hatice'nin evine hıyanet maksadıyla Osman nam kimse dahil olmuştur diye bana gammazladı, sual olunup tahrir olunması istenmiştir. Mezbur Süleyma'nın avradı Hatice'nin evine hıyanet kastıyla Osman dahil olmuş diye mezbur Recep Bey'e gammazlamadığına Enbiya'nın yemin etmesi teklif edilmiş o da yemin etmiştir. Olay bir iftira mevzusu içerisinde geçtiği için doğruluğu şaibelidir.³⁰⁷

Kimi zaman da hıyanet kastı ile mahkemeye dava edilen olayın zina olabileceği ihtimali doğmuştur. Bu neviden bir örnek olarak, Ferhuniye mahallesinde Elhac Nurullah bin Elhac Abdi, Elhac Mezid bin Abdulcelil'den davacı olup, "*Elhac Mezid İsmihan'ın menziline hıyanet kastıyla dahil olmuştur. Ahali oraya vardıklarında İsmihan'ın menzil duvarı bana yakındır. Elhac Mezid duvarımın üzerine çıkıp bakmıştır*" demiştir. Bu beyanatın üzerine ahaliden bazı kişilerin bilgisine başvurulmuş, mahalleli İsmihan'ın kendi halinde biri olmadığını ifade etmiştir.³⁰⁸

Her zaman kadınlara hıyanet kastında bulunulmadığına aynı zamanda erkeğe de hıyanet kastında bulunulduğuna şahit oluruz. Buna göre, Aklan mahallesinde handa kalan Hamis adlı zimmi, Yusuf bin Sefer'in odasına girip uçkurunu bıçakla kestiğini söylemesi üzerine Yusuf bunu yapmadığını bildirdiğinde şahitler Hamis'in kendi

³⁰⁵ KŞS 16, 93/4.

³⁰⁶ KŞS 16, 96/3.

³⁰⁷ KŞS 16, 103/3.

³⁰⁸ KŞS 16, 116/2.

halinde bir insan olduğu hakkında ifade vermişlerdir.³⁰⁹ Bu türden olaylar “Livata” kelimesi ile karşılık bulmaktadır. Özetle livata, aynı cinsiyette kişiler arasındaki gayri meşru cinsi münasebettir. Eş cinsel olmaları hasebiyle helak olan kavimin adı olan Lût’tan türetilmiştir.³¹⁰ Mezhepler arasında livataya uygulanacak cezalar arasında farklılık bulunmakla beraber Hanefi mezhebine göre tazir cezası uygulanır. Ölünceye ya da tövbe edene kadar hapsedilirdi.³¹¹

16 numaralı Konya Şer’iyye sicilinde livataya örnek olabilecek başka bir dava daha bulunmaktadır. Davanın ayrıntılarını nakletmek gerekirse: Dolabucu mahallesi sakinlerinden Ali ibn-i El hac Ahmed, İvaz Beşe ibn-i Hüseyin, Mehmed Beşe İbn-i Ali Beşe ve Durak bin Mevlüd isimli kişiler serdarları Ömer Beşe’ye bildirip: “*Gece ile Türbe-i Celaliye Camiinde teravih namazını kılıp menzilime giderken Yusuf Bey sokak başında, İvaz Beşe, Mehmed Beşe ve Durak, Nasuh Beşe ve Hacı Mehmed yoluma gelip cami-i mezbur karibinde mezaristanın içine cebren beni götürüp mezbur Durak imdadıma gelen kimseleri def edip İvaz Beşe ve Mehmed Beşe ve Nasuh Beşe ve Hacı Mehmed livata iylediler sual olunsun*” demiş, şahitler olayı aynen nakletmişler ve baltayla yanına yaklaşip kurtarılmasını zikrolunan kişilerin men ettiklerini bildirmişlerdir. Cezanın tatbikine dair bir ayrıntı bulunmamaktadır.³¹²

Eve hıyanet kastıyla girilmesinin yanında içki yasağına uyulmadığına şahit olduğumuz hüccetler de mevcuttur. Helal haram ayırımına dikkat etmek gıdalar konusunda da ayrı bir önem taşımaktadır. Ayet ve hadisler yoluyla içkinin haram olduğu ifade edilmiş, uzak durulması ve vazgeçilmesi emir olunmuştur. İçki iki türdür: birisi hamr yani genel olarak her türlü sarhoş eden şey, özelde ise çiğ üzümünden yapılan sarhoşluk veren içkidir. İslam hukukçuları arasında ihtilaf oluşmuş, kimileri tarafından yalnızca çiğ üzümünden meydana gelen içkinin haram olması kabul edilirken, İslam hukukçularının büyük çoğunluğu her türlü sarhoş edici şeyin haram olduğunu belirtmişlerdir. Hanefi mezhebine göre içki içmiş olmak suç işlemek için yeterli değildir. Ceza’nın uygulanabilmesi için sarhoş olunması da gerekir. Bu yüzden Hanefi

³⁰⁹ KŞS 16, 66/3.

³¹⁰ Hilal Özay “İslam Hukuku Açısından Cinsiyet Değiştirme”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1,2016 , s.9; Rifat Uslu, a.g.e., s.1052.

³¹¹ Chyngyz Baimurzaev, *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2014) s.40.

³¹² KŞS 16, 109/3.

mezhebinde bu konu hadd-i şübb (içki haddi) ve hadd-i sekr (sarhoşluk haddi) olarak ikiye ayrılır.³¹³ Hadd-i şübb'a hadd cezası uygulanır. İlk İslam dönemlerinde kırk değnek vurulmuş olsa da Hanefi mezhebine göre cezası 80 değnektir. Mezheplere göre uygulama farklılıkları mevcuttur. Erkek ve kadını birbirinden ayırt edemeyecek kadar akli uyuşmuş kişiye uygulanan Hadd-i Sekr de hadd cezasını gerektirmektedir.³¹⁴ 16 numaralı Konya Şer'iyye Sicilinde bu konuya istinaden 5 adet dava kaydı bulunmaktadır. Bunlardan biri hem hıyanet kastı ile eve girmeye hem de içkinin suç olup şikayete sebep olmasına örnektir. Buna göre, Sudirhemi nahiyesine bağlı Sile karyesinde sakin Kadime bint-i Mürüvvet, Sarı veled-i Celali isimli zimmiden davacı olup, *“diğer gün merkum Sari veled-i Celali hıyanet kastıyla sakin olduğum menzilime dahil olup bana şarap getir deyu ikdam etmekle feryad ettim sual olunsun”* demiş, ahaliden Yorgo veled-i Dimitri ve Bostan veled-i Teraşgöz isimli zimmilere sorulmuş, onlar ifadelerinde vardığımızda Sarı veled-i Celali'yi menzil civarında gördük diye belirtmişlerdir.³¹⁵ Bu kayıta bir zimmiye verilen Celali ismi de yine Celali'lerin etkisiyle alakalı olabilir.

Gayrimüslimlerin yanında Müslüman kişilerin de şarap içtiklerinin kaydedildiği davalar mevcuttur. Bunlardan birisi defterde şu şekilde yer almıştır. Subaşı olan Abbas Ağa, Kürkçü mahallesinde Hamza bin Emrullah'ın menziline şarap içiyorlar diye bildirmiş ve tahkikata sevk etmiş, bunun üzerine ahaliden kimselerle Hamza'nın evine gidilmiş, evde anlatıldığı gibi şarap içtikleri ifade edilmiştir.³¹⁶

Bir başka vak'ada görülmektedir ki şarap içme suçu beraberinde zina suçunu da bulundurmuş, namahrem kişilerle şarap içildiği vaki olmuştur. Örneğin, Subaşı olan Abbas Ağa, Kalenderhane mahallesinden İbrahim ve Müslî, Enbiya Süleyman isimli kardeşlerin menzillerine Emine bint-i Bali adlı hatunu bir desti şarap ile getiririp şarab-ı hamr ederler deyip canib-i şer`den üzerlerine varılıp tahrir olunmasını buyurmuştur.

³¹³ Kaşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, *Usûl*, S.11, 2009, s.8; Mustafa Yıldırım, “İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası”, *D.E.Ü. İlahiyat fakültesi Dergisi*, S.13-14, 2001, s.32-36.

³¹⁴ Ayzada Taştanova, “İslam Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü'ş-şübb ve Haddü's-sükr)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Enstitüsü*, 2012, s.40-58.

³¹⁵ KŞS 16, 158/3.

³¹⁶ KŞS 16, 66/5; benzeri bir örnek için bkz:131/1.

Olay incelendiğinde bir desti şarap ile kendilerine namahrem olan Emine ile birlikte bir odada oldukları kaydedilmiştir.³¹⁷

Aynı zamanda içki içilen yerde darp ve yaralama olaylarının da gerçekleştiği söylenebilir. Zataniye mahallesinde veled-i Yorgi adlı zımmi, Karagöz veled-i Nagör adlı zımmiyi dava edip, “*iki gün önce kardeşim Karad nam zimminin menziline şarab-ı hamr ederken, Karagöz bıçakla benim sol kolum pazusuna vurup yaralamıştır, sual olsun demiştir.*” Bunun üzerine Karagöz hakkındaki suçlamaları kabul etmiştir.³¹⁸

İçkinin, yalnızca içilmediği, aynı zamanda imal edilip satıldığına delil olabilecek bir kayıt olması hasebiyle paylaştığımız davada Subaşı olan Bekir, Dolabucu mahallesinde sakin Şaban bin Necişi adlı kimsenin menziline şarap imal edip sattığını, bu sebeple şabanın menziline gidilip tetkik edilmesini istemiştir. Şaban’ın menziline gidip bakıldığında bir küp şarap bulunduğu kaydedilmiştir.³¹⁹

Daha evvel çalışmalara konu olan şer’iyye sicilleri incelendiğinde bunların arasında herhangi örneğine rastlanmadığı için ya da mevzu olan bu sembolik hareketin manası bilinemediği için gayri ahlaki olaylar arasında zikredip sarkıntılık olarak tanımlanabilecek, “helva verme” vak’asına rastlanmıştır. Davanın ayrıntılarından bahsetmek gerekirse, Bayburt kazasına bağlı Erbiller karyesi sakinlerinden Hadice binti Mustafa Hatun, Sinan Çelebi İbn es-Seyid Satılmış’ı dava edip: “*bir ay evvel karye-i merkûmeden su almak için kapı başına vardığımda mezbûr Seyid Sinan Çelebi bana bir kutu helva verdi, ben senin dediğin değilim deyip kutuyu almadığımda Sinan Çelebi bağda olan Zahide Hatun’a kutuyu vermiş, Zahide hatun kutuyu evime getirdi ben almadım.*” deyip sual olunmasını istemiştir. Zahide Hatun olayı aynen Hatice Hatun’un anlattığı gibi anlatmış, Sinan Çelebi ise bu durumu reddedince ahaliden bazı kimselere ikisinin de keyfiyetleri sorulmuş, ahali Hatice Hatun’un kendi halinde bir insan olduğunu beyan etmişlerdir.³²⁰

³¹⁷ KŞS 16, 22/1.

³¹⁸ KŞS 16, 91/1.

³¹⁹ KŞS 16, 120/2.

³²⁰ KŞS 16, 88/1.

Çalışma kaynağında zina, tecavüz, livata, kapıya katran sürme, helva verme, eve nahmahrem alma, pezevenklik yapma gibi muhtelif konulardan müteşekkil 30 kayıt mevcuttur. Bu kayıtlarda isimleri zikrolunan kişilerden 11'i ahaliye sorulduğunda kendi halinde insan olarak tanımlanmış, 3'ünün kendi halinde insanlar olmadıkları belirtilmiştir. 30 gayri ahlaki olay bir yıla yansıtıldığında Konya toplumunun ahlaka mugayir hallere sahip bir toplum olduğunu söylemek zordur. Bunun yanında mahallenin bu gibi olaylara gösterdiği hassasiyet ve ahalinin emniyeti için gösterilen çabalar bu olayların sınırlı kalmasının sebeplerinden biridir.

4.6. Değerlendirme

Toplum düzenini bozan kayıtlar dahilindeki olayların mahiyetini tek başına 16 numaralı kaynak kullanarak anlamak zordur. Bunun için Konya'nın diğer sicil çalışmaları ile karşılaştırarak bir değerlendirme yapmamız faydalı olacaktır. (Bkz. Tablo 3.1)

1 Numaralı defter 1563-1610 yılları arasını kapsar ve 47 yıllık bir süre içine 35 darp, 6 küfür, 37 hırsızlık ve 46 gayri ahlaki olay yaşanmıştır. 46 gayri ahlaki olayın 41'i içki içilmesi üzerinedir. 1623 yılında tahta çıkan IV. Muradın icraatlarından biri olan içki yasağının geldiği ortamı göstermektedir.³²¹ Çalışmanın ana kaynağı olan defterin dönemine 1672-1673 yıllarına gelindiğinde içki içildiği gerekçesiyle kaydolunan davaların sayısı 6'ya düşmüştür. Bunun yanında 47 yıllık bir süre içinde 5 adet tecavüz davasının olduğunun belirtildiği düşünüldüğünde içki içilmesine dair gelen şikayetlere karşılık gayri ahlaki vakıalar artış göstermiştir. Davaların içerikleri genel olarak aynıdır.³²²

³²¹ Muhammet Ünlücan, *IV. Murad'ın İcraatlarında Din ve Siyaset Etkeni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.17-108.

³²² Leyla Özpolat, *a.g.e.*, s.12-23.

Baz alınan çalışmalardaki vak'a sayıları (Tablo 3.1)

	1 No'lu Defter	14 No'lu Defter	16 No'lu Defter	53 No'lu Defter
Darp, Yaralama, Katl	35	37	35	39
Küfür	6	-	13	7
Hırsızlık	37	10	21	-
Gayri Ahlaki olaylar	46	-	29	-

14 Numaralı Defter ise 1669-1670 yıllarını kapsamaktadır ve destek aldığımız çalışmada 1 yıllık süre içinde toplam dava kaydı sayısını anlamamıza imkan verecek şekilde bilgilendirme yapılmamıştır. Yalnızca darp, yaralama ve ölüm ve hırsızlık suçlarına ait hüccetlerin miktarına ulaşabiliyoruz. Buna göre dönemlerin birbirlerine yakınlığı hasebiyle çalıştığımız 16 numaralı defterle farklılık göstermediğini görüyoruz. İlaveten hırsızlık olaylarının 1672 yılına gelindiğinde arttığı görülmektedir. Şayet maddi sıkıntıların hırsızlığa sebep olduğu söylenirse çalıştığımız dönemde toplumun maddi durumunun biraz daha kötüleştiği söylenebilir³²³

53 Numaralı defter 1735-1737 yılları arasını kapsamaktadır. 2 yıllık dönemde kaç olayın mahkemeye irsal olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Sözlü ve fiili şiddetin 16 numaralı defterden 17 numaralı deftere geçerken değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. Zamanla küfür olayları azalmışken darp yaralama gibi fiili şiddet olayları çok da büyük bir farkla olmasa da artmıştır.

Verilere bakıldığında 1672-1673 yıllarında Konya toplumunun genel olarak nispeten sakin bir toplum olduğu söylenebilir. Buna karşılık her türlü suç bu bir yıllık sürede farklı şekillerde işlenmiştir. Sayı olarak en fazla dava, ölüm yaralama küfür

³²³ Fatih Küçük, *a.g.e.*, s.26-34.

davaları olarak kaydedilmiştir. Bunu zina, namahremi eve alma, gibi suçlar takip etmiştir.

SONUÇ

Osmanlı toplumu şer’i ve örfi hukuku bir arada uygulayan sağlam adalet ve idare sistemi bulunan bir devletin yöneticileri tarafından idare ediliyordu. Sistemi sarsan, toplum düzenini bozan bazı süreçler geçirse de Osmanlı toplumu muhafazakâr toplum çizgisini korumuştur. Toplum ayrıntılarıyla incelemek ve olayların, dönemin, sürecin etkisini toplum üzerine görmek amacına ulaşmak istendiğinde bizi amaca götürebilecek kaynaklardan biri olarak Şer’iyye Sicilleri zorunlu bir rehberdir. Bu amaçla biz de merakımızla çıktığımız bu sefere rehber olarak 16 numaralı Konya şer’iyye sicillerini seçtik. Çalışmamızın kaynağının bize sunduğu verilerle topluma dair kesin bir sonuca varmak zordur. Çünkü çalışmamızın kapsamı, (1672-1673 yılı) bir yıllık bir süreyi işaret eden kısa bir zaman olup, bu zamana dair yaşananlar da istisna tutulabilir. Ailenin oluşmasına sebep olan namzetlik kurumu hakkında fazla veri sağlamayan kaynak, bir sorun olmadıkça çiftlerin bu süreçten geçtiklerini anlamamıza imkân tanımamaktadır. Nikâh akitleri genelde herhangi bir sebep olmaksızın kaydolunmamıştır. Nikâh sırasında ya da sonrasında alacak mevzuları ya da evlenirken verilen mehir miktarlarından bahsedilmemiştir. Ama boşanırken zikrolunan mehir miktarlarından, toplumun ekonomi seviyesine dair bir sonuca ulaşmak istersek diyebiliriz ki: Konya’da fakir, zengin, daha zengin bir arada yaşamakta olup halk genel olarak orta seviye zenginliktedir. Nikâh’a kadar giden süreçte, hediyeleşmelerde ya da boşanma sırasında çiftlerin birbirlerine verdikleri mallar üzerinden konuşmak gerekirse “deve, inek, keçi” toplum nezdinde madden değerli kabul edilmiştir. Bunun yanında, “yorgan, yastık, döşek, kilim, hamam gereçleri” gibi günlük kullanımda yeri olan eşyalar ise yeni bir ev kuracak yeni bir hayata başlayacak taraflar için de önemli olmuş, çiftlerin birbirlerinden sıklıkla talep ettiği görülmüştür. Kaftan, sim kuşak, sarık bezi, küpe, keten bezi gibi süs malzemesi olarak kullanıldığını tahmin ettiğimiz kayıtlarda hammaddesinden de bahsedilen eşyalar ise muhtemeldir ki taşıdığı değerler açısından taraflar arasında tercih edilmiştir. Hüccetlerin çoğu boşanma üzerinedir: muhalaa ve talak türlerinde birbirinden farklı konuları içeren davalar mevcuttur. Aile hakkında çıkarımda bulunabileceğimiz alanları da boşanma davaları sağlamıştır. Boşanma

sebeplerinin çoğu geçimsizlik olup, iki tarafın anlaşarak evlilik hayatlarını sonlandırdığını düşündüren muhalaalar yoğunluktadır.

İkinci bölüme yön veren konular ise darp, yaralama, hırsızlık, katl, zina ve muhtelif gayri ahlaki durumlar olmuştur. Bu olaylar değerlendirildiğinde bir yıl içinde kanunen müdahale edilmiş 98 sosyal düzeni bozan olay gerçekleşmiştir. Bunlardan 33ü darp yaralama ölüm gibi olaylardır. 13 hakaret suçu işlenmiş, 21 hırsızlık vak'ası yaşanmış, gayriahlaki olayların sayısı ise 29 olmuştur. Bedelleri ağır olan suçların hafif olanlara nazaran daha sık yaşandığını söyleyebiliriz. Darp yaralama gibi olaylarda taş, bıçak, tahta her türlü araç şiddet vasıtası olarak her türlü canlı üzerine uygulanmıştır. Hırsızlık vak'alarında gıda ve her türlü eşya hırsızlara cazip gelmiştir. Küfür davalarından anlaşılmaktadır ki iffet, din ve kişi genel olarak küfre malzeme olmuştur. Bunların yanında eve yabancı alma, zina, livata ve pezvenklik gibi her türlü haramın gerçekleştirildiği ve bunun yanında da haram içeceklerin içildiği görülür. Bu tür olaylar kimi zaman mahallelinin ihbarıyla, kimi zaman subaşı tahkikiyle, kimi zaman da kişilerin şikayetleri ile ortaya çıkmıştır. Soruşturma ve gerçekleri ortaya çıkarmak için yemin, kefalet, ahalinin şahitliği gibi pek çok teknik kullanılmıştır. Kaynakta genel olarak uygulanacak cezalardan bahsedilmemiştir. Hakaret davaları sırasında vergi talebine küfürle karşılık verildiğini gördüğümüz örnek ekonomik sıkıntıların işareti olmaya yeterli değildir. Bunun yanında eşkiyalık ithamıyla birine celali denilmesi ve bunun kadı huzuruna taşıyacak kadar ağır geliyor olması, beraberinde bir zımmiye verilen celali ismi bu isyanların toplumsal huzursuzluğun bölgeye etkilerinin işareti olabilir.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Konya Şer'iyeye Sicilleri (KŞS), 16 Numaralı Defter.

TETKİK ESERLER

ABDULLAH, Hasim Cemil, "İslam Hukukunda yargı Kararlarının Temyizi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.3, 1989, s.383-400.

ACAR, H. İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Nişanlanmak". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.23, 2005, s.71-94.

ACAR, H. İbrahim, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2011 s.367-388.

ACAR, H. İbrahim, "Tefrik", *DİA*. C.40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

AÇIK, Turan, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğunda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme", *OTAM*, S.35, 2014, s.1-39.

AKALIN, Adnan, "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.10, Kasım 2013, s.50-72.

AKBULUT, İlhan, "Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni", *AÜEHFD*, C.IV, S.1-2, 2000, s.219-256.

AKBULUT, İlhan, İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, S.1, s.165-181.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Ankara: Başar Ofset Matbaacılık, 1999.

AKDAĞ, Mustafa, Celali Fetreti, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, 1958.s.53-07.

AKDAĞ, Mustafa, Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.4, S.6-7, 1966.s 201-247.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.14, 2009, s.13-48.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’i Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.1, 1999, s.1-16.

AKÖZ, Alaaddin, “XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler”, *İstem*, S.3, 2004, s.91-117.

AKYÜZ, Jülide, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38 2005, s.213-229.

ANBARLI Bozatay Şeniz-Konur Alp Demir, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.10, 2014, s.71-89.

ARIK, Fedâ Şamil “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, S.8, 1997, s.1-72.

ARIKFİDAN, Meryem, *İslam Hukukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, C.24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003.

ATAR, Fahrettin, “Mahkeme”, *DİA*, C.24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003.

ATAR, Fahrettin, “Muhalea”, *DİA*, C.30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

AYAN, Engin, “Türk Tarih Yazımının Evriminde Anneles Kuramının Yorumu”, *Tarih Okulu*, S.11, 2011, s.75-101.

AYBEK, Ahmet İlhan, *40 Numaralı Konya Şer’iyye Sicillerine Göre Konya’da Sosyal Hayat (Yüksek Lisans Tezi)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

AYDIN, M. Akif, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.3, 1982, s.1-12.

AYDIN, M. Akif, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, C.10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.15-20.

BOYALI, Gürpınar, Hatice, *İslam Hukukunda İddet Bekleyen kadının Nafaka ve Sükna Hakkı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

BULUT, Mehmet, “XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C.11, S.39, 2000, s.23-35.

BUYUK, Orhan, *Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne’de Sosyo-Ekonomik Hayat (Yüksek Lisans Tezi)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

CANDAN, Abdurrahman, “İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2010, s.431-42.

ÇALIŞKAN, İbrahim, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1, 1990, s 367-398.

DEMİR, Alpaslan- AYBEK, Ahmet İlhan- KOCABAŞ, Bahar- ONAR, Çağrı- KAHRAMAN, Semanur, *Tokat Nikâh Defteri(1882-1887)*, Birinci Basım, İstanbul: Gece Kitaplığı, 2015.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, “Darb”, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2008.

DURMUŞ, İsmail, “Tefrik”, *DİA*, C.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

DÜZBAKAR, Ömer “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, 2003, s.97-108.

EKİCİ, Ekrem Buğra, ÜNAL, Mehmet, Veysel Başpınar, Mehmet Kılıç (Ed.), “Osmanlı Hukukunda Kardeş katli Meselesi”, Prof. Dr. Fikret Eren’e Armağan, Ankara: Yetkin Basımevi, 2006, s.1105-1117.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı’da Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.5, 2005, s.417-139.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2004.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikâh”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, 2006, s.41-60.

ERBAY, Celal, “Nafaka”, *DİA*, C.32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

ERDEM, Suat, “İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikâhı”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2,2013, s.71-95.

ERKEK, Mehmet Salih, “18. Yüzyılda Mardin Kadı Mahkemesine Yansıyan Küfür Davaları”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S.2, 2009, s. 53-60.

ERKEK, Mehmet Salih, “Osmanlı Toplumunda Bir Psikolojik Şiddet ve Mahremiyete Saldırı Aracı Olarak Küfür”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.28, 2016, s.223-247.

ERTURHAN, Sabri, “İnsan Onuru Bağlamında İslam Ceza Hukukuna Genel Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.21, 2013, s.185-214.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, “Tanzimat Arifesinde Kadılık- Naiplik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.38, 2005, s.31-53.

GENÇ, Mehmet (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015.

GÖKÇE, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.8, S.1-2, 1976, s.46-67.

GÖKKAYA, A,Kürşat, C.Cahit Yeşilbursa, *Yeni ve Yakınçağ Tarihi*, 2.Baskı, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2010. s.36-99.

GÖYÜNÇ, Nejat, Halil İnalçık (Ed.), *Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul: Enderun Kitapevi,1984, s.69-78.

HUSSEİN ALİ, Hussein Bahjat, *İslam Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Feshi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

HÜSREVOĞLU, Mehmet, *İslamda Evlilik ve Boşanma*, 1. Baskı, Kayseri: Arznet Yayıncılık, 2010.

İÇLİ, Hasan Hüseyin, “Dünden Bugüne Konya”, 2001, K.K.T.C Yakınoğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, <http://docs.neu.edu.tr/library/6309651116.pdf> (9.6.2017).

İNALCIK, Halil, “ Filori”, *DİA*, C.13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,1996.

KAPLAN, Hanife, *1735-1737 Yılları arasında Konyada Sosyal Yaşam (53 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)(Yüksek Lisans Tezi)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

KARAASLAN, Arzu, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülüne İlk Adım: Namzedlik", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.5, S.2, 2015, s.186-199.

KARACA, Nuray E, "Türk Aile Hayatı Üzerine Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.28-29, 2002, s.313-325.

KARACAOĞLU, Mevlüt Faruk, *1765-1768 yılları arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye siciline göre)(Yüksek Lisans Tezi)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

KARAKOÇ, İrem, "Bir İslam Hukuku Müessesesi olan Hidâne hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku'nda Uygulanışının İzmir Şer'iyeye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.19, S.3, 2015, s.151-206.

KARATAŞ, Aslı, *Avrupa Arşivlerine Göre 16. Yüzyılda Akdeniz Dünyası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

KARTA, Nurullah, "17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İktisadi İlişkileri", *Turkish Studies*, C.8, S.11, 2013, 163-173.

KAYA, Ali, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *U.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008, s.81-107.

KIVRIM, İsmail, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10, 2011, s.375-393.

KOÇAK, Zülfiye, “Şer’iye Sicillerine göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.44 (2010), s.291-306.

KÖSE, Saffet, “Hülle”, *DİA*, C.18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

KÜÇÜK, Fatih, *14 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (Yüksek Lisans Tezi)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

KÜÇÜKKAŞCI, Mustafa S, “Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı”, *İSAM*, Hatıra Sayısı 1, 2009, s.87-129.

KÜÇÜKYAĞCI, Nazmi, *Geçmişten Günümüze Türk Yargı Sistemi ve Yargı Bürokrasisi*, Başbakanlık Uzmanlık Tezi, 2012.

MAYDAER, Saadet, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma”, *U,Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1, 2007 s.229-320.

MUŞMAL, Hüseyin, *XVII. Yüzyılın ilk yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

ORAL, Özgür, *17.Yüzyılda Akdenizde Osmanlı Korsanlığı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, S.9, 1976, s.95-107.

ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*,1 Baskı, İstanbul: Kronik Kitap, 2016.

ÖZ, Mehmet, “XVII. Yüzyıl: Çözülme ve Buhran Dönemi- II, Viyana Seferine Kadar”, *Türkler*, C.IX. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

ÖZ, Mehmet, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlıda “Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, 4.Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.

ÖZCAN, Abdulkadir, “Mehmed IV.”, *DIA*, C.28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 2003.

ÖZGER, Betül, *74/F-4 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre Sosyal, İdari, Dini, Hukuki ve Kültürel Açından Konya (Yüksek Lisans Tezi)*, Yayınlanmış Tez, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ÖZPOLAT, Leyla, *1 Numaralı Konya Şer’iye Sicili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (*Yüksek Lisans Tezi*), 2016.

PAMUK, Şevket, “Kuruş”, *DIA*, C.26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002.

SAK, İzzet, “Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2006, s.493-523.

SEVİCİ, Hatice, *54 Numaralı Konya Şer’iye Sicilinin (1-90) Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (*Yüksek Lisans Tezi*), 2011.

SOLAK, İbrahim, Zeynep Uysal, “Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)”, *Geçmişten Günümüze Bozkır Sempozyumu*, Selçuk Üniversitesi, (6-8.05.2016), s.991-1004.

SONGUR, Haluk, “İslam ceza Hukuku Üzerine -Genel Kısım Özel Kısım Ayrımı ve Belirlenmiş Suçlar Bakımından Cezaların Taksimi-”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2003, s. 187-195.

SOYUCAK, Ali Rıza, *Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri*, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (*Yüksek Lisans Tezi*), 1997.

ŞENER, Abdulkadir, “İslam Hukukunda Re’y ve İçtihad”, *AÜİFD*, C.19, Ankara, 1973, s.123-131.

TACOĞLU, Tuğça Poyraz, “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 2011, s.114-143.

TAŞKIN, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.3, 2008. S.343-366.

TOK, Özer, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralama ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 2007, 327-347.

TURAN, Mustafa, “II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasi İdari ve Askeri Çözülme”, *OTAM*, S.9, 1998, s.389-429.

UĞUR, Yunus, ”Şer’iyye Sicilleri”, *DİA*, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

USLU, Rıfat, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.37, 2015, s.1049-1063.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

ÜNVER, İsmail, “Bakire İzinnamesi”, *OTAM*, S.5, 1994, s.529-534

YAKUT, Esra, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, 2006, s.25-40.

YAKUT, Esra, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğın Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, S1-2, 2008, s.237-265.

YARGI, M. Ali, “Günümüzdeki Mehir Uygulamaları ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.8, 2006, s.259-270.

YETKİN, Aydın, “Divan-ı Hümayun”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C.5, S.5, s.353-390.

YETKİN, Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Hukuk Devleti’nin Gelişim Süreci”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.24, 2013, s.380-413.

YILDIZ, Suat, (H.984) 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

YOLUK, Mehmet Emin, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2010.

YÜKSEK, Ali, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.32, s.340-354.

YÜZGEÇLER, Hatice, 2 Numaralı Yozgat Şer’iyye Siciline Göre Yozgat’ta Aile, Bozok Sempozyumu, Bozok Üniversitesi -Yozgat, (5-7.05.2016), s.7-30.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Bahar KOCABAŞ

Doğum Yılı ve Yeri: 1987 Çorum

Eğitim Durumu: Lisans Mezunu

Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yabancı Dili: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri: KOCABAŞ, Bahar- KAHRAMAN, Sema, “1881-1887 Tokat Nikâh Defterlerine Göre Kadın İsimleri”, Tokat tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül Bildirileri, C.1, Tokat, 2015.

DEMİR, Alpaslan- AYBEK, Ahmet İlhan- KOCABAŞ, Bahar- ONAR, Çağrı-KAHRAMAN, Semanur, *Tokat Nikâh Defteri(1882-1887)*, Birinci Basım, İstanbul: Gece Kitaplığı, 2015.

İletişim:

E-Posta Adresi: b.kocabas07@outlook.com